

**МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ВНУТРІШНІХ СПРАВ**

**АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ
ПСИХОЛОГІЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
ДІЯЛЬНОСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ
ТА ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ
МВС УКРАЇНИ**

**Матеріали
II міжвідомчого науково-практичного круглого столу
(Київ, 23 квітня 2020 року)**

**Київ
2020**

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ВНУТРІШНІХ СПРАВ

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ
ПСИХОЛОГІЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
ДІЯЛЬНОСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ
ТА ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ
МВС УКРАЇНИ

Матеріали
II міжвідомчого науково-практичного круглого столу
(Київ, 23 квітня 2020 року)

Київ
2020

Редакційна колегія:

Черней В. В., доктор юридичних наук, професор, ректор Національної академії внутрішніх справ;

Гусарев С. Д., доктор юридичних наук, професор, перший проректор Національної академії внутрішніх справ;

Костицький М. В., доктор юридичних наук, професор, академік НАПрН України, член-кореспондент НАПН України, професор кафедри філософії права та юридичної логіки Національної академії внутрішніх справ;

Чернявський С. С., доктор юридичних наук, професор, проректор Національної академії внутрішніх справ;

Кудерміна О. І., доктор психологічних наук, професор, завідувач кафедри юридичної психології Національної академії внутрішніх справ;

Мотлях О. І., доктор юридичних наук, професор, завідувач наукової лабораторії з проблем психологічного забезпечення та психофізіологічних досліджень ННІЗДН Національної академії внутрішніх справ;

Галустян О. А., кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник наукової лабораторії з проблем психологічного забезпечення та психофізіологічних досліджень ННІЗДН Національної академії внутрішніх справ;

Корольчук В. В., кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник, провідний науковий співробітник відділу організації наукової діяльності та захисту прав інтелектуальної власності Національної академії внутрішніх справ

Рекомендовано до друку науково-методичною радою Національної академії внутрішніх справ від 18 березня 2020 року (протокол № 7)

Матеріали подано в авторській редакції. Відповідальність за їх якість, а також відсутність у них відомостей, що становлять державну таємницю та службову інформацію, несуть автори

Актуальні питання психологічного забезпечення діяльності Національної поліції та закладів вищої освіти МВС України [Текст] : матеріали II міжвідом. наук.-практ. круглого столу (Київ, 23 квіт. 2020 р.) / [редкол.: В. В. Черней, С. Д. Гусарев, М. В. Костицький та ін.]. – Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2020. – 152 с.

ЗМІСТ

ВСТУПНЕ СЛОВО

<i>Черней В. В.</i>	8
---------------------------	---

НАУКОВІ ДОПОВІДІ

Черней В. В., Мотлях О. І.

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ПОЛІГРАФОЛОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ.....	10
--	----

Азаренков О. Г.

МОНІТОРИНГ ПСИХОЕМОЦІЙНОГО СТАНУ КУРСАНТІВ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ МВС УКРАЇНИ ПІД ЧАС КАРАНТИНУ.....	14
---	----

Анатольєва О. І.

МОТИВАЦІЯ НАВЧАННЯ КУРСАНТІВ	16
------------------------------------	----

Андросюк В. Г.

ПСИХОЛОГІЧНІ ЧИННИКИ ПОВЕДІНКИ В УМОВАХ ЕКСТРЕМАЛЬНОСТІ.....	19
---	----

Байда М. С., Горєлишев С. А.

ВИЗНАЧЕННЯ СТРУКТУРИ АВТОМАТИЗОВАНОГО РОБОЧОГО МІСЦЯ ПСИХОЛОГА НАЦІОНАЛЬНОЇ ГВАРДІЇ УКРАЇНИ	22
---	----

Барко В. І., Остапович В. П.

ТРЕНІНГ ФОРМУВАННЯ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ГОТОВНОСТІ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ ДО СЛУЖБОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ.....	25
--	----

Березенко В. В.

ДЕТЕРМІНАНТИ ПОЛІТИКО-ПРАВОВОГО САМОВИЗНАЧЕННЯ СУЧАСНОЇ МОЛОДІ.....	27
--	----

Бичкова С. С.

ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ДОКАЗУВАННЯ У СПРАВАХ ПРО ПОЗБАВЛЕННЯ БАТЬКІВСЬКИХ ПРАВ.....	30
---	----

Блінов О. А.

СТРЕС-ДІАЛОГ МІЖ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦЯМИ ПІД ЧАС ВИКОНАННЯ БОЙОВИХ ЗАВДАНЬ	33
--	----

Бурлаченко О. С.

СУПЕРВІЗІЯ ТА ІНТЕРВІЗІЯ ЯК ІНСТРУМЕНТ ПСИХОЛОГІЧНОГО СУПРОВОДУ ВОЛОНТЕРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ КУРСАНТІВ І СТУДЕНТІВ	35
--	----

Вишневський С. В. ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ АДАПТАЦІЇ КУРСАНТІВ-ПЕРШОКУРСНИКІВ ДО НАВЧАЛЬНОЇ ТА НАВЧАЛЬНО-СЛУЖБОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ	38
Власенко С. Б. АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ СУДОВО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ СТРЕСУ ТА ПОСТТРАВМАТИЧНОГО СТРЕСОВОГО РОЗЛАДУ	41
Волошина О. В. МЕТОДИЧНІ ВИМОГИ ДО ВИВЧЕННЯ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОГО КЛІМАТУ В СЛУЖБОВИХ КОЛЕКТИВАХ	44
Галустян О. А. ЗАСТОСУВАННЯ ТЕХНОЛОГІЙ ТАЙМ-МЕНЕДЖМЕНТУ В СЛІДЧІЙ ДІЯЛЬНОСТІ.....	46
Давидова О. В. СУЧАСНІ ПСИХОЛОГІЧНІ ТЕХНОЛОГІЇ В СИСТЕМІ КОМПЕТЕНЦІЙ МАЙБУТЬОГО ПСИХОЛОГА	50
Дідковська-Бідюк М. В. ПРОФАЙЛІНГ У ДІЯЛЬНОСТІ ПРАЦІВНИКІВ КРИМІНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ	53
Жук Н. А. СУБ'ЄКТИВНІ ПЕРЕДУМОВИ ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ПАТРУЛЬНИХ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ	55
Захаренко Л. М. ЗМІСТ ТА ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ВІЗУАЛЬНО-АНАЛІТИЧНИХ ДІАГНОСТИЧНИХ ПСИХОТЕХНОЛОГІЙ	57
Казміренко В. О., Павленко Н. Г. ХАРАКТЕРИСТИКА ОСНОВНИХ КОМПОНЕНТІВ УСПІШНОСТІ В КОМАНДНІЙ РОБОТІ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ.....	61
Кудерміна О. І., Корольчук В. В. ДЕТЕРМІНАНТИ ПІДГОТОВКИ ПСИХОЛОГІВ У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ ІЗ СПЕЦИФІЧНИМИ УМОВАМИ НАВЧАННЯ.....	63
Куценко Д. В. НЕВЕРБАЛЬНА КОМУНІКАЦІЯ В ДІЯЛЬНОСТІ ПОЛІЦЕЙСЬКОГО.....	66

Ларіонов С. О. СИТУАЦІЙНІ ЧИННИКИ ДИНАМІКИ ПСИХІЧНИХ СТАНІВ ПРАЦІВНИКІВ ПОЛІЦІЇ	69
Лиман А. А., Колесніченко О. С. ЗДАТНІСТЬ ДО «ВІЙСЬКОВОЇ ТОВАРИСЬКОСТІ» У ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ ГВАРДІЇ УКРАЇНИ	71
Литвин В. В. ВИВЧЕННЯ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОГО КЛІМАТУ ЯК ОДНА ІЗ ФУНКЦІЙ СУБ'ЄКТІВ ПСИХОЛОГІЧНОГО СУПРОВОДЖЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ПРАЦІВНИКІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ	74
Лучанінова О. П., Маркіна Л. Л. ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ ГОТОВНОСТІ ПРАВООХОРОНЦЯ ДО ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ	77
Малоголова О. О. НАПРЯМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВДОСКОНАЛЕННЯ ЕФЕКТИВНОЇ КОМУНІКАЦІЇ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ	80
Мухіна Г. В. СТУДЕНТОЦЕНТРОВАНЕ НАВЧАННЯ ЯК НОВА КОНЦЕПЦІЯ ВІДОМЧОЇ ВИЩОЇ ОСВІТИ	81
Новікова Н. А. АКТУАЛЬНІСТЬ РОЗРОБЛЕННЯ ПРОГРАМНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ТА ВПРОВАДЖЕННЯ В ДІЯЛЬНІСТЬ АВТОМАТИЗОВАНОГО РОБОЧОГО МІСЦЯ ПСИХОЛОГА	84
Охріменко І. М. ПОКАЗНИКИ ПСИХОЛОГІЧНОГО ПРОФІЛЮ ОСОБИСТОСТІ «УСПІШНОГО» ОПЕРУПОВНОВАЖЕНОГО КАРНОГО РОЗШУКУ	86
Пампура І. І. МОТИВАЦІЙНА СКЛАДОВА ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПРАЦІВНИКІВ ПОЛІЦІЇ	89
Процик Л. С. ЧИННИКИ ПСИХОЛОГІЧНОЇ САМОРЕАЛІЗАЦІЇ ПІД ЧАС НАВЧАННЯ В ЗАКЛАДАХ ОСВІТИ СИСТЕМИ МВС УКРАЇНИ	92

Рівчаченко О. А. ФОРМУВАННЯ НАВИЧОК ЗДОРОВОГО СПОСОБУ ЖИТТЯ ТА БЕЗПЕЧНОЇ ПОВЕДІНКИ В ПОЛІЦЕЙСЬКИХ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ.....	95
Романенко О. В. РОЛЬ КОМПЕТЕНТІСНОГО ПІДХОДУ В ПРОФЕСІЙНІЙ ПІДГОТОВЦІ ПРАВООХОРОНЦІВ	98
Романцова С. В. ПСИХОЛОГІЧНА ПІДГОТОВКА СУЧАСНОГО ПОЛІЦЕЙСЬКОГО.....	101
Сапна М. М. ПАБЛІК РІЛЕЙШНЗ У ФОРМУВАННІ СОЦІАЛЬНО- ПСИХОЛОГІЧНОГО КЛІМАТУ ПІДРОЗДІЛУ ПОЛІЦІЇ	103
Тищенко О. І. ВИКОРИСТАННЯ ТЕХНОЛОГІЙ ІНТЕРАКТИВНОГО НАВЧАННЯ НА ЗАНЯТТЯХ У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ МВС УКРАЇНИ.....	106
Черевко М. Ю. ПРОБЛЕМА ПРОКРАСТИНАЦІЇ ПІД ЧАС ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ.....	108
Шевяков О. В. ПСИХОЛОГІЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗВИТКУ СОЦІОТЕХНІЧНИХ СИСТЕМ ДІЯЛЬНОСТІ ФАХІВЦІВ У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ	111
Шляхта А. Г. ІМІДЖ ПСИХОЛОГА ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ ІЗ СПЕЦИФІЧНИМИ УМОВАМИ НАВЧАННЯ ЯК ФАКТОР ЕФЕКТИВНОЇ ВЗАЄМОДІЇ З ОБ'ЄКТАМИ СИСТЕМИ ПСИХОЛОГІЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ.....	115
Юрченко-Шеховцова Т. І. ЧИННИКИ ФОРМУВАННЯ ІГРОВОЇ ЗАЛЕЖНОСТІ.....	117

НАУКОВІ ПОВІДОМЛЕННЯ

Глущенко Є. В. ПРОБЛЕМИ ДЕВІАНТНОЇ ПОВЕДІНКИ В СИСТЕМІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ	120
Дяченко А. М. ОСОБЛИВОСТІ ТРИВОЖНОСТІ СТУДЕНТІВ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ СИСТЕМИ МВС УКРАЇНИ	123

Заставська Ю. Я. СТРЕС У СЛУЖБОВІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ПОЛІЦЕЙСЬКОГО	125
Костеріна А. А. ЗАЛЕЖНІСТЬ НАВЧАЛЬНОЇ УСПІШНОСТІ СТУДЕНТІВ ВІД ОСОБИСТІСНОЇ ТРИВОЖНОСТІ	128
Лисенко Т. В. СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИЙ КЛІМАТ У КОЛЕКТИВАХ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ	130
Лукашенко М. Ю. ДОСЛІДЖЕННЯ ДИНАМІКИ ЕМОЦІЙНИХ СТАНІВ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ – УЧАСНИКІВ БОЙОВИХ ДІЙ НА СХОДІ УКРАЇНИ	133
Люлько В. А. ПРОБЛЕМИ МОБІНГУ В СЛУЖБОВИХ КОЛЕКТИВАХ ПІДРОЗДІЛІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ	136
Орлата А. В. ПОРІВНЯЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ВОЛЬОВИХ ЯКОСТЕЙ СТУДЕНТІВ-ПСИХОЛОГІВ І КУРСАНТІВ-ПСИХОЛОГІВ	139
Рухадзе Д. Д. ОСОБЛИВОСТІ ТВОРЧОГО МИСЛЕННЯ СТУДЕНТІВ-ЮРИСТІВ	141
Соловійова А. В. ВОЛЬОВІ ЯКОСТІ СТУДЕНТІВ З РІЗНИМ РІВНЕМ НАВЧАЛЬНОЇ УСПІШНОСТІ	143
Хома Д. О. ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ СТРЕСОСТІЙКОСТІ В КУРСАНТІВ-ПСИХОЛОГІВ.....	145
Ямкова Т. І. ПСИХОЛОГІЧНА ПІДГОТОВКА СПІВРОБІТНИКІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ.....	148

ВСТУПНЕ СЛОВО

Черней Володимир Васильович,
ректор Національної академії внутрішніх
справ, доктор юридичних наук, професор

Шановні колеги!

Від імені ректорату і вченої ради Національної академії внутрішніх справ вітаю учасників міжвідомчого науково-практичного круглого столу «Актуальні питання психологічного забезпечення діяльності Національної поліції та закладів вищої освіти МВС України».

Запропонована для обговорення тематика є надзвичайно актуальною, а тому становить підвищений інтерес для наукової спільноти, зокрема юристів і практичних психологів. Ідеться про комплекс взаємопов'язаних проблем соціально-правового й медико-психологічного забезпечення як правоохоронців, так і цивільних фахівців цієї сфери діяльності.

Тривають пілотні проекти за напрямками соціальної, професійної адаптації та психологічної реабілітації військових, працівників МВС і поліцейських, які повернулися чи мають повернутися із зони бойових дій, членів їхніх сімей, а також тих, хто готується до несення служби в умовах підвищеного ризику безпосередньо в зоні проведення ООС і на всій території України.

У межах реалізації Стратегії розвитку системи Міністерства внутрішніх справ України до 2020 року, відповідно до європейських стандартів і міжнародної практики, пріоритетним є розширення системи підготовки практичних психологів на замовлення МВС, Національної поліції та Національної гвардії (зокрема за такими специфічними напрямками, як психодіагностика, психоаналітика, психопрофілактика, психореабілітація, ювенальна, кримінально-процесуальна й оперативно-розшукова психологія, поліграфологічні дослідження, переговорна діяльність тощо).

Для реалізації зазначеного спектру завдань Національна академія внутрішніх справ має достатній потенціал, а також багаторічний досвід цільової підготовки. Теоретичні та прикладні розробки профільних кафедр і лабораторій активно використовують у законотворчій роботі, упроваджують у правоохоронну діяльність та освітній процес. Одним зі здобутків у цій сфері є науковий журнал академії «Юридична психологія» (включений до переліку наукових фахових видань України за категорією «Б»). У НАВС плідно функціонує перша в секторі безпеки докторська спеціалізована вчена

рада, відкрита зі спеціальності 19.00.06 – юридична психологія (з юридичних і психологічних наук).

Запити сьогодення актуалізують необхідність оптимізації роботи в напрямі взаємодії з іншими центральними органами влади, службами спеціальної компетенції та громадськими інституціями.

За підтримки Міністерства внутрішніх справ і Національної поліції України, а також завдяки участі інших зацікавлених відомств і волонтерському руху ми спроможні реально забезпечити ефективну координацію цієї роботи.

З огляду на зазначене, до наукових заходів мають активно долучатися урядовці, вчені, досвідчені практики та громадські активісти. Засвідчуємо готовність до обговорення варіантів розширення формату подальшої співпраці.

Бажаємо учасникам круглого столу подальших наукових звершень!

НАУКОВІ ДОПОВІДІ

Черней Володимир Васильович,

ректор Національної академії внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, професор;

Мотлях Олександр Іванович,

завідувач наукової лабораторії з проблем
психологічного забезпечення та психофізіологічних
досліджень ННІЗДН Національної академії
внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ПОЛІГРАФОЛОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ

В Україні, як і більшості країн світу, поліграфологічна діяльність є не цілком унормованим процесом. Двічі було здійснено спробу її легалізувати на рівні окремого нормативно-правового акта, проте безрезультатно. Зокрема, 2009 року було розроблено проект закону України «Про поліграф», а 2015 року – підготовлено законопроект «Про захист прав осіб, які проходять опитування (дослідження) на поліграфі». Нині проблематику застосування поліграфа в Україні активно досліджують у зв'язку з високим попитом на поліграфологічні знання під час прийняття посадовцями конкретних рішень, передусім – з питань кримінального судочинства. Спеціальними знаннями з поліграфології, які реалізують через судово-експертну діяльність, часто послуговуються практичні працівники органів досудового розслідування з метою отримання додаткових даних, які в сукупності з іншими зібраними інформаційними даними формують доказову базу в конкретному кримінальному провадженні. Правове підґрунтя для проведення судової психофізіологічної експертизи із застосуванням поліграфа становлять:

– чинні кодифіковані нормативно-правові акти: Конституція України, Кодекс законів про працю України, Кримінальний кодекс України, Кримінальний процесуальний кодекс України, Цивільний кодекс України, Господарський кодекс України;

– закони України: «Про Національну поліцію», «Про Національну гвардію України», «Про оперативно-розшукову діяльність», «Про судову експертизу», «Про державну службу», «Про державну таємницю», «Про запобігання корупції», «Про державне бюро розслідувань», «Про інформацію», «Про мову», «Про захист персональних даних», «Про адвокатуру та адвокатську діяльність»;

– підзаконні нормативні акти: відомчі накази й розроблені на їх підставі інструкції органів виконавчої влади, зокрема в Міністерстві внутрішніх справ України (Національній поліції України та Національній гвардії України), Державному бюро розслідувань, Міністерстві доходів і зборів України, Міністерстві оборони України

та Збройних силах України, Генеральній прокуратурі України, Службі безпеки України тощо.

Однак, з огляду на незавершений процес, пов'язаний з унормуванням вітчизняної поліграфологічної діяльності, неоднозначним ставленням до отриманих за допомогою поліграфа результатів проведених досліджень і фахівців, які можуть їх якісно реалізовувати, правоохоронці переважно зосереджують увагу на наявній законодавчій базі, упорядкованій у нормах Кримінального процесуального кодексу (КПК) України та Закону України «Про судову експертизу». Вони посилаються на те, що чинний КПК України статтями 242–245 удосконалив підходи до підстав і порядку проведення експертизи. Також беруть до уваги норму ч. 1 ст. 242 цього Кодексу, у якій законодавець встановив загальні вимоги до проведення експертиз, визначивши, що «експертиза проводиться експертом за зверненням сторони кримінального провадження або за дорученням слідчого судді чи суду, якщо для з'ясування обставин, що мають значення для кримінального провадження, необхідні спеціальні знання». Важливість цієї статті аргументують розширенням кола суб'єктів сторони, що ініціює проведення експертизи, шляхом уведення до процесуальної діяльності, крім слідчого, прокурора й суду, також сторони обвинувачення і сторони захисту, слідчого судді як учасника кримінального процесу та спеціаліста, який може бути залученим до цього процесу як експерт. Водночас зауважують, що у зв'язку із самоусуненням держави від підготовки спеціалістів відповідного профілю це суттєво позначилося на кваліфікованому персоналі – атестованих експертах-поліграфологах у штаті державних експертних установ України й інтенсивності їх завантаження, а тому в експертну діяльність вони залучають спеціалістів-поліграфологів із недержавних установ, підприємств і компаній у порядку, визначеному нормами КПК України. Для цього за клопотанням слідчого, прокурора, слідчого судді, адвоката до керівника установи, яка спеціалізується на проведенні поліграфологічних досліджень, на підставі винесеної слідчим суддею (судом) ухвали призначають судову психофізіологічну експертизу із застосуванням поліграфа щодо підекспертного та перевірки наданих ним раніше даних, отриманих досудовим слідством у питаннях розслідуваного кримінального злочину. Приватних спеціалістів-поліграфологів вони залучають до участі в кримінальному провадженні як експертів згідно з ч. 4 ст. 38, ч. 1 ст. 243, п. 4 та 5 ч. 2 ст. 244 КПК України. Така процесуальна діяльність цілком відповідає вимогам, які висувають до інших видів судових експертиз. Зазначене співвідноситься з нормами, передбаченими Законом України «Про судову експертизу». Зокрема, ч. 4 ст. 7 цього Закону встановлює порядок проведення експертизи іншими спеціалістами, які мають спеціальні знання в певній галузі, а ст. 10 цього нормативно-правового акта врегульовує перелік осіб, які можуть бути судовими експертами. Тобто питання нормативно-

правового регулювання призначення експертизи із застосуванням поліграфа та суб'єктів, які наділені правом її проводити, майже унормовано. Однак нерозв'язаною є проблема визначення виду цієї експертизи, оскільки погляди науковців і практиків із цього приводу різняться: одні називають таку експертизу психологічною, а інші – психофізіологічною. Нормативно-правові акти Міністерства юстиції України визначають її як психологічну. Процедура проведення цієї експертизи із застосуванням поліграфа реалізується на підставі ст. 8 Закону України «Про судову експертизу» та наказу Міністерства юстиції України від 26.12.2012 № 1950/5 «Про внесення змін до наказу Міністерства юстиції України від 08 жовтня 1998 р. № 53/5» у зв'язку з прийняттям нового КПК України. На підставі цього було внесено зміни в розділ VI «Психологічна експертиза», що стосувалися Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз і експертних досліджень, зокрема п. 6.8, який визначає, що з метою отримання орієнтувальної інформації можуть проводити опитування із застосуванням спеціального технічного засобу – комп'ютерного поліграфа, а також п. 6.8.1 цього наказу, який конкретизує предмет опитування із застосуванням спеціального технічного засобу – комп'ютерного поліграфа, зокрема це отримання орієнтувальної інформації щодо:

– ступеня вірогідності повідомленої інформації опитуваною особою;

– повноти наданої опитуваною особою інформації;

– джерел отримання опитуваною особою інформації;

– уявлення опитуваної особи про конкретну подію;

– іншої орієнтувальної інформації, яка необхідна для

формування версій розслідування конкретних подій.

Отже, зміни, внесені Міністерством юстиції України в зазначений вище документ, акцентують увагу на діяльності із застосуванням комп'ютерного поліграфа, а не на експертизі, оскільки отримані дані за допомогою цього науково-технічного приладу належать до орієнтувальної інформації. Фактично це оперативнорозшукові дані, які не можуть бути доказом у кримінальному провадженні. Якщо йдеться про експертні дослідження із застосуванням поліграфа, доцільніше їх вважати психофізіологічними, а не психологічними. Зазначене зумовлено тим, що психофізіологія є галуззю міждисциплінарних знань на межі психології та нейрофізіології, яка спрямована на вивчення психіки разом з її нейрофізіологічним субстратом. Водночас судово-психологічна експертиза, на противагу психофізіологічній, є родовою в окремому класі «психологічна і психофізіологічна», й експертні дослідження мають спільність знань, теоретичних джерел і методичних засад та об'єктів, які досліджують на їх підставі. Іноземні та вітчизняні вчені трактують психофізіологію як науку, що вивчає вплив стимулів на один або більше органів чуттів людини для того, щоб визначити й

оцінити психічну дію цих стимулів через контроль фізіологічних функцій. Сучасний період розвитку наукових знань із цієї галузі став поштовхом для виокремлення цього напрямку з медичної сфери в напрям психофізіології, унаслідок чого в спеціальній літературі стали застосовувати термін «судова психофізіологія», який було віднесено до юридичної термінології як психофізіологічний метод «детекції брехні». В умовах сьогодення найприйнятнішою процесуальною формою залучення поліграфа в кримінальному провадженні є судова психофізіологічна експертиза із застосуванням поліграфа. У межах психофізіології відбулося виокремлення судової психофізіологічної експертизи в самостійний клас, що надало можливість:

- систематизувати її понятійний апарат відповідно до наявної теоретичної бази;
- розробити класифікацію судової психофізіологічної експертизи як окремого класу;
- розширити сфери її застосування.

На підставі викладеного можна дійти висновку, що найближчою за змістом є не психологічна, а судова психофізіологічна експертиза із застосуванням поліграфа – процесуальна дія, яка передбачає проведення дослідження та оформлення висновку експертом-поліграфологом за запитаннями, які потребують спеціальних знань у галузі поліграфології. Під час такої експертизи реєструють та аналізують фізіологічні показники і психофізіологічні реакції підекспертної особи, що виникають у відповідь на запропоновані запитання (стимули), дібрані й систематизовані експертом-поліграфологом в особливому методичному та методологічному порядку.

Список використаних джерел

1. Мотлях О. І., Усіков І. П. Практика призначення та проведення судових психофізіологічних експертиз й експертних досліджень із використанням комп'ютерного поліграфа (методичні та практичні рекомендації) : посібник. Київ : Освіта України, 2015. 210 с.

2. Мотлях О. І. Правова регламентація діяльності, пов'язаної з використанням поліграфа в Україні. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2016. № 1 (98). С. 110–119.

3. Практика проведения судебных психофизиологических экспертиз с применением полиграфа в Украине. *Украинское Бюро психофизиологических исследований и безопасности*. URL: <http://yurist.licasoftware.com.ua/component/myblog/2011-02-04-17-15-07.html>.

4. Холодный Ю. И. Криминалистические исследования с применением полиграфа и судебно-психофизиологическая экспертиза. URL: <https://polygraph.ua/ru/holodnyj-ju-i-kriminalisticheskie-issledovaniya-s-primeneniem-poligrafa-i-sudebno-psihofiziologicheskaja-jekspertiza/>.

Азаренков Олександр Геннадійович,
завідувач відділення психологічного
забезпечення відділу кадрового
забезпечення Донецького юридичного
інституту МВС України

МОНІТОРИНГ ПСИХОЕМОЦІЙНОГО СТАНУ КУРСАНТІВ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ МВС УКРАЇНИ ПІД ЧАС КАРАНТИНУ

У результаті спалаху COVID-19 у грудні 2019 року в багатьох країнах світу для профілактики розповсюдження епідемії ВООЗ було рекомендовано вести певні карантинні обмеження для своїх громадян. З 12 березня 2020 року в Україні ввели карантин у навчальних закладах та низку інших заходів з протидії поширенню коронавірусної інфекції COVID-19.

Введення карантину змінює звичне середовище життєдіяльності людини і суспільства. Підвищується рівень індивідуалізації, згортається сфера публічного спілкування. Життя в умовах самоізоляції значно відрізняється від звичних умов та безумовно впливає на особистість.

Для систематизації наявної світової інформації, було проаналізовано результати дослідження психологічного впливу карантину на людей, які перебували на ізоляції під час спалахів епідемій грипу, еболи, атипової пневмонії, за допомогою трьох електронних баз даних: Національного інституту досліджень охорони здоров'я Великобританії (NIHR), Науково-дослідного підрозділу з охорони здоров'я з питань готовності та реагування на надзвичайні ситуації в King'sCollegeLondon, у партнерстві з PublicHealthEngland та у співпраці з Університетом Східної Англії та Університетом Ньюкасла.

Проведені дослідження вказали на депресію, стрес, погіршення настрою, дратівливість, безсоння, симптоми посттравматичного стресу, гнів, емоційне виснаження (зниження настрою (73 %) та дратівливість (57 %) відрізняються високою поширеністю. Протягом періоду карантину повідомили про страх понад 20 %, нервозність 18 %, смуток 18 %, провину 10 %. Після карантину 54 % опитаних, які потрапили на карантин, уникали людей, що кашляли чи чхали, 26 % уникали людей перебуваючи у закритих приміщеннях, а 21 % уникали всіх громадських місць. Водночас, вчені визначили низькі показники щодо позитивних почуттів 5 % повідомили про почуття щастя і 4 % про почуття полегшення. Хоча тривалість карантину була різною, дослідження показало, що ті, що перебувають на карантині більше 10 днів, виявляли значно вищі посттравматичні стресові симптоми, ніж ті, що перебувають на карантині менше 10 днів.

А також слід відзначити результати вітчизняного дослідження Соціологічної групи «Рейтинг» у співпраці з Національною

дослідницькою мережею «POLLARIS» – «ПСИХОЕМОЦІЙНИЙ СТАН УКРАЇНЦІВ НА КАРАНТИНІ», в якому зафіксовано наявність в респондентів ознак депресії, тривожності, паніки, втоми і розладів сну. Порівнюючи результати опитувань двох хвиль (I хвиля – 27.03.2020, II хвиля – 3.04.2020) помітно незначне зростання тривожності, втоми і безсоння. Рівень депресії та паніки залишилися на тому ж рівні.

18.05.2020 року з метою моніторингу наявного психоемоційний стану курсантів закладів вищої освіти МВС України було проведено дослідження за методиками – визначення стресостійкості і соціальної адаптації Холмса і Раге, шкала оцінки реактивної (ситуативної) та особистісної тривожності Спілбергера – Ханіна та шкала депресії Бека, в дослідженні взяло участь 580 курсантів.

За отриманими результатами дослідження низький ступінь опору стресу виявлено у 11 % курсантів, високий ступінь депресії – 4 % курсантів, високий рівень реактивної тривожності – 4,5 % курсантів, високий рівень особистої тривожності – 2,7 % курсантів.

Попереднє дослідження (листопад 2019 року) рівня реактивної та особистісної тривожності за методикою Спілбергера – Ханіна, дало змогу зафіксувати динаміку до зниження рівня реактивної тривожності у курсантів під час карантину: 9 % у листопаді та 4,2 % під час карантину.

Такий результат слід очікувати при ефективній організації діяльності в складних та надзвичайних ситуаціях. Коли звичайний громадянин був вимушений пасивно очікувати закінчення карантину без змоги вплинути на ситуацію, курсанти закладів вищої освіти МВС України були задіяні в багатьох соціально-корисних операціях, в волонтерських заходах та в службовій праці. Активна позиція та усвідомлення користі від своєї діяльності для усього суспільства створили умови для протидії загальній тенденції погіршення психоемоційного стану особистості в умовах карантину.

Список використаних джерел

1. Міжнародний науковий журнал «ОСВІТА І НАУКА». Випуск 2 (25) 2018. «Індивідуальні особливості особистості в подоланні стресових ситуацій» Соломка Е.Т.
2. Основи реабілітаційної психології: подолання наслідків кризи. Навчальний посібник. Загальна редакція Л. Гридковець. Том 3. Київ, 2018. 236 с.
3. Психоемоційний стан українців на карантині: загальні оцінки та динаміка. [Електронний ресурс] /Соціологічна група РЕЙТИНГ// Режим доступу:http://ratinggroup.ua/research/ukraine/psihoeemocionalnoe_sostoyanie_ukraincev_na_karantine_obschie_ocenki_i_dinamika.html (дата звернення 25.05.2020).

Анатольєва Ольга Іванівна,
психолог відділу психологічного
забезпечення управління кадрового
забезпечення Головного управління
Національної поліції у м. Києві,
кандидат юридичних наук, доцент

МОТИВАЦІЯ НАВЧАННЯ КУРСАНТІВ

Для ефективної організації освітнього процесу важливе розуміння структури, механізмів та умов розвитку мотивації навчання. Мотивація курсантів має особливості, оскільки навчання поєднується зі службовою діяльністю. Різні аспекти навчальної мотивації досліджували П.Я. Гальперін, Д.Б. Ельконін, В.В. Давидов, О.М. Леонтьєв, Л.І. Божович, Н.Ц. Бадмаєва, І.І. Вартанова, І.В. Воронкова, Н.І. Гуткіна, М.В. Матюхіна, А.К. Маркова, А.І. Гебос, П.М. Якобсон, А.О. Реан, Е. Дісі, Р. Райан, Т.О. Гордєєва, С.С. Занюк та інші. В публікаціях останніх років різні аспекти проблеми мотивації у вищій школі висвітлювали Б. Хоффман, Е.Р. Короткевич, Я.А. Хмелевська, В.М. Пуляєва, О.Н. Неврюєв, К.Г. Михайльова, Д.О. Медведєва. Але мотивації курсантів приділялося набагато менше уваги, ніж студентів.

У нашому дослідженні предметом вивчення стала структура навчальної мотивації курсантів Національної академії внутрішніх справ. Комплекс психодіагностичних методів складався з опитувальників «Вивчення мотивів навчальної діяльності студентів» А.О. Реана і В.О. Якуніна та «Мотивація навчання у вузі» Т.І. Ільїної. Загалом, було обстежено 60 курсантів I курсу.

За результатами дослідження на підставі опитувальника А.О. Реана і В.О. Якуніна було сформовано ієрархію мотивів навчальної діяльності курсантів. Найвищий ранг отримали внутрішні мотиви, зокрема мотиви компетентності: «стати висококваліфікованим фахівцем» обрали 95% курсантів, «забезпечити успішність майбутньої професійної діяльності» – 70%, «бути постійно готовим до чергових занять» – 10%. А також пізнавальні мотиви – «здобути глибки та міцні знання» – 60%, «отримати інтелектуальне задоволення» – 30%.

За Т.О. Гордєєвою, зовнішня мотивація включає два різні типи навчальних мотивів. Одні відповідають задоволенню потреб особистості в самоповазі, повазі, визнанні значущими людьми, передбачає прагнення до визнання соціумом, і може ефективно доповнювати внутрішню мотивацію, сприяючи більш високим навчальним досягненням [1, с. 26]. До таких у нашому дослідженні належить велика група мотивів: «отримати диплом» обрали 53,3% респондентів, «успішно продовжити навчання на наступних курсах» – 38,3%, «домогтися схвалення батьків і оточуючих» – 35%, «успішно вчитися, складати іспити на «добре» і «відмінно» – 33,3%, «постійно отримувати стипендію» – 16,7%, «бути прикладом для

однокурсників» – 15%, «досягти поваги викладачів» – 10%, «виконувати педагогічні вимоги» – 6,7%.

Друга група мотивів зовнішньої мотивації, за класифікацією Т.О. Гордєєвої, є результатом фрустрації базових психологічних потреб в автономії, компетентності та прийнятті, чинить негативний вплив на успішність навчальної діяльності [1, с. 20]. Такі мотиви отримали найменшу кількість виборів курсантів: «не запускати вивчення предметів навчального циклу» – 15%, «не відставати від однокурсників» – 6,7%, «уникнути засудження та покарання за погане навчання» – 5%. Отже, в структурі навчальної мотивації курсантів абсолютну перевагу мають внутрішні мотиви (компетентності та пізнання), а також зовнішні мотиви визнання суспільством та значущими людьми. Тому, слушною можна визнати думку Б. Хоффмана що, якщо учень мотивований лише зовнішніми стимулами, він не бачить інших смислів, крім обіцяної нагороди. Якщо стимули одночасно зовнішні, і внутрішні, – підключається самооцінка [2].

Варто також розглянути отримані результати в контексті традиційного для психологічних досліджень поділу мотивації на дві категорії: мотивація успіху та мотивація уникнення невдач. На цій основі Е. Еліот, Г. Макгрегор і К. Мураяма запропонували модель навчальної мотивації, в якій виділяються чотири типи мотивів (за Короткевич Е.Р.) [3, с. 51–56]. Перша група мотивів спрямована на досягнення майстерності (бажання відчувати себе компетентним). До таких у нашому дослідженні належать мотиви «стати висококваліфікованим фахівцем», який обрали 95% курсантів, «забезпечити успішність майбутньої професійної діяльності» (70%), «здобути глибокі та міцні знання» (60%), «успішно продовжити навчання на наступних курсах» (38,3%), «отримати інтелектуальне задоволення» (30%) тощо. Друга група мотивів спрямована на уникнення почуття некомпетентності. Наприклад, мотив «не запускати вивчення предметів навчального циклу» (15%). Третя група орієнтована на демонстрацію результату (бажання бути компетентним в очах інших). Це мотиви - «отримати диплом» (53,3 %), «домогтися схвалення батьків і оточуючих» (35%), «успішно вчитися, скласти іспити на «добре» і «відмінно» (33,3%), «бути прикладом для однокурсників» (15%), «досягти поваги викладачів» (10%). І четверта група мотивів орієнтована на бажання не бути некомпетентними в очах інших: «не відставати від однокурсників» (6,7%), «уникнути засудження та покарання за погане навчання» (5%).

Тобто, мотиви першої групи «бажання відчувати себе компетентним» та третьої групи «бажання бути компетентним в очах інших» переважають. Тому, можна погодитись в Е.Р. Короткевич у тому, що середовище і відносини людини з іншими людьми грають важливу роль у формуванні мотивації [3, с. 51]. Цю думку поділяє Я.А. Хмелевська, яка наголошує, що для того, щоб оцінити силу мотивації до навчання, необхідно з'ясувати, чи вважає людина цю

діяльність цінною для себе, чи прагне проявити свою компетентність і чи зустріне вона підтримку з боку оточення [4, с. 261].

Значна роль мотивів пізнання та компетентності в структурі мотивації курсантів знайшла підтвердження також у дослідженні за методикою «Мотивація навчання у вузі» Т.І. Ільїної. У ній передбачені три шкали. За результатами тестування: за шкалою «набуття знань» курсанти отримали 462 бали, за шкалою «оволодіння професією» – 390 балів, за шкалою «отримання диплома» – 441 бал. Отже, у сукупності мотиви набуття знань та оволодіння професією переважають над мотивом отримання диплома, що на думку Т.І. Ільїної свідчить про правильний вибір професії.

Аналогічний результат отримали у своєму дослідженні Пуляева В.М. та Неврюєв А.Н. – при вступі до навчального закладу молодими людьми рухає, в першу чергу, мотивація пізнання і саморозвитку. Водночас, від курсу до курсу втрачається інтерес до навчання.

Тому, висловлюється слушна пропозиція впроваджувати інноваційні технології навчання, що передбачають самостійний вибір учнями траєкторії розвитку, приділяти більше уваги організації практики і стажування [5, с. 540]. На думку Короткевич Е.Р. пізнавальній активності учнів сприяє «проблемне навчання» [3, с. 51–56]. К.Г. Михайлова та Д.О. Медведева вважають першочерговими завданнями удосконалення змісту навчальних програм, їх ідентичність практичним аспектам професійної діяльності [6]. Т.О. Гордеева ресурсами, що сприяють підвищенню навчальної мотивації, вважає: право самостійно приймати певні рішення щодо змісту та форм навчання; відстеження рівня складності навчальних завдань; систематичне використання дослідницьких, дискусійних методів навчання, використання заохочувальних форм рейтингу тощо [1, с. 37–38]. Одним з напрямків формування навчальної мотивації є мотиваційний тренінг [7].

Таким чином, за результатами дослідження навчальної мотивації курсантів було встановлено, що в структурі мотивації абсолютну перевагу має внутрішня мотивація. А саме мотиви, в основі яких є потреба в компетентності та пізнанні. Внутрішня мотивація підтримується зовнішньою мотивацією: досягти поваги батьків та викладачів, бути прикладом для однокурсників, успішно скласти іспити тощо. Мотиви досягнення успіху переважають над мотивацією уникнення невдач. Знання структури мотивації курсантів може статодзволяє розробляти систему методів оптимізації навчання.

Список використаних джерел

1. Гордеева Т.О. Мотивация учебной деятельности: структура, механизмы, условия развития: автореф. дис. на соискание уч. степени канд. психол. наук : спец. 19.00.07 / Т.О. Гордеева. Москва, 2013. 46 с.

2. Hoffman B. Motivation for Learning and Performance. Amsterdam; Boston; Paris: Elsevier, 2015. 410 p.

3. Короткевич Э.Р. Учебная мотивация современного студента в контексте теории достижения целей / Э.Р. Короткевич // Образовательные ресурсы и технологии. 2019. № 3 (28). С. 27–32.

4. Хмелевская Я.А. Учебная мотивация как один из критериев эффективности учебного процесса / Я.А. Хмелевская // Научные тенденции. Педагогика и психология. СПб, 2019. С. 50–56.

5. Пуляева В.Н., Неврюев А.Н. Академическая мотивация как фактор удовлетворенности образовательными услугами / В.Н. Пуляева, А.Н. Неврюев // Креативная экономика. 2019. Т. 13, № 3. С. 533–544.

6. Михайлева Е.Г., Медведева Д.А. Мотивация получения высшего военного образования в современной Украине / Е.Г. Михайлева, Д.А. Медведева // Грани. Социология. 2015. № 6 (122). С. 92–98.

7. Анатольева О.І. Використання тренінгових технологій для розвитку внутрішньої мотивації курсантів / О.І. Анатольева // Юридична психологія. 2019. № 1(24). С. 93–102.

Андросюк Вячеслав Георгійович,

провідний науковий співробітник наукової лабораторії з проблем психологічного забезпечення та психофізіологічних досліджень ННІЗДН Національної академії внутрішніх справ, кандидат психологічних наук, професор

ПСИХОЛОГІЧНІ ЧИННИКИ ПОВЕДІНКИ В УМОВАХ ЕКСТРЕМАЛЬНОСТІ

Унікальність ситуації, в якій опинилось нині людство внаслідок пандемії COVID-19, полягає в наявності реальної небезпеки життю та здоров'ю не лише окремої особи, професійної чи соціальної групи, змушених діяти в особливих умовах, але й необмеженого простором та часом народонаселення земної кулі. Небезпека ситуації зумовлюється низкою неочікуваних та непрогнозованих чинників – невідомістю природи вірусу, його характеристик, вибіркової ураження, відсутності просторової локалізації, ефективних локальних та масштабних засобів протидії, необхідністю діяти в умовах реальної загрози, що, на думку деяких вчених та політиків, нагадує один з можливих сценаріїв бактеріологічної війни. Безумовно, сучасна ситуація не виключає необхідності у здійсненні функцій державного управління в Україні, зокрема, правоохоронної функції, яка покладена на підрозділи Національної поліції. Озброєність поліцейських науково обґрунтованими знаннями щодо особливостей гранично напружених умов, їх своєрідностей, уміннями та навичками забезпечення не лише

власного здоров'я, але й надання всілякої допомоги населенню країни сприяє підтриманню правопорядку, громадського спокою та відчуття захищеності.

Роботами Ю. Александровського, В. Медведєва, Ф. Василюка, Т. Немчин, L. Levi, К. Броннера продуктивно досліджено вплив екстремальних умов на особистість та діяльність, їх стресогенний та деструктивний характер. В дослідженнях М. Решетнікова, Ц. Короленка, В. Небиліцина, J. Reykowsky окреслено психофізіологічні кореляти особистісних змін внаслідок розвитку стресу, а І. Малкіною-Пих та Н. Тарабріною запропоновано ефективний діагностичний інструментарій визначення ступеня ураженості особистості та схильності до постстресових травматичних розладів. Безпосередньо особливості професійної діяльності правоохоронців в екстремальних умовах відображено в роботах О. Столяренка, А. Авдєєва, J. Reykowsky та ін. Проблемам подолання кризових станів та організації подальшої продуктивної діяльності присвячено дослідження Б. Колодзіна, Д. Калшеда, В. Лебедева, у тому числі за допомогою активізації механізмів саморегуляції (О. Дашкевич, Л. Бучек, М. Круглова). В напрямку організації психологічної роботи з особовим складом Національної поліції України в сучасних умовах карантину і подолання наслідків COVID-19 необхідно позитивно відзначити нещодавно оприлюднені методичні рекомендації «Профілактика та подолання стресу в умовах карантину з урахуванням особливостей дистанційної роботи психолога» (МВС України. К.:2020. 36 с.).

Емпіричне визначення теперішньої екстремальної ситуації повинно враховувати:

- несподіваність її виникнення, відсутність транспарентності та темпи розповсюдження;

- особливі потенційні або реальні наслідки для людини і її близьких (загрозу, збиток (шкода), втрату, страждання, випробування, стійкість у фізичній, душевній, соціальній сферах);

- безконтрольність протікання з боку людини і соціуму;

- граничні вимоги, що пред'являються ситуацією до індивіда, – граничність визначається, в першу чергу, фактичним сенсом ситуації для особи; фактичний сенс ситуації визначає межі формування конкретних, специфічних, виняткових смислових утворень особи;

- специфіку організації повсякденної і професійної діяльності і комунікації людини в ситуації;

- життєву позицію, яку людина займала в повсякденному житті і в нинішній ситуації;

- феномен трансординарної екзистенціальної транзитності, який включає синдром входження (залучення), синдром перебування і синдром повернення до нормального життя.

Однією із особливостей, притаманних умовам сучасної пандемії, є необхідність дотримання ізольованості від можливих джерел захворювання (осіб чи груп людей), що для поліцейського утворює своєрідну суб'єктивну амбівалентну оцінку ситуації – потреба в дистанціюванні від особи протирічить необхідності прямого контакту з правопорушником. Крім того, працівник поліції, як будь-який громадянин в повсякденності переживає стан позбавлення звичних і життєво необхідних вражень – деривацію сенсорну (чуттєвих подразників), соціально-комунікативну (обмеження контактів) та професійно-діяльнісну (вимушеність в певних випадках діяти виключно одноособово). Зазначене безумовно створює додаткові сприятливі умови деформантних особистісних змін.

Низка зазначених особливостей зумовлює необхідність розглядати екстремальні ситуації виключно в якості змінених умов життя людини, що не дає підстав для їх ототожнення з діяльністю. Екстремальні ситуації і діяльність в екстремальних умовах – це не тотожні поняття. Разом з тим необхідно розуміти, що одні й ті ж екстремальні ситуації, які для більшості людей є вкрай несприятливими, для певної групи людей можуть розглядатися як умови професійної діяльності. Фізичні, бактеріологічні, хімічні, психосоціальні та інші чинники середовища, які для більшості створюють тло екстремальної ситуації, для інших осіб можуть бути особливостями їх професійної діяльності. До цієї групи, передусім, слід відносити тих, чия професійна діяльність протікає в умовах, пов'язаних з ризиком для життя, зокрема, співробітників Національної поліції України.

Діяльність поліцейських в сьогоденній ситуації не мине безслідно навіть для найбільш підготовлених та психологічно стійких професіоналів, що, перш за все, визначено характером змін у їх професійній діяльності. Повернення до нормальних умов з необхідністю потребує адаптаційної перебудови функціонування цілісної особистості і механізмів регуляції мотивованої поведінки. Саме тому, необхідна активізація психологічної роботи щодо виявлення осіб, не лише схильних до небажаних деструктивних психічних змін, а й тих, у кого такого роду симптоматика вже може бути діагностовано. Для збереження їх працездатності і професійного здоров'я доцільно здійснювати заходи медико-психологічного супроводу, а після завершення впливу стрес-чинників ситуації – медико-психологічної реабілітації. Якщо подібні заходи не проводити, то існує ризик виникнення різних психогенних розладів і психосоматичних зрушень.

Байда Максим Степанович,

старший науковий співробітник науково-дослідної лабораторії морально-психологічного супроводження службово-бойової діяльності Національної гвардії України науково-дослідного центру службово-бойової діяльності Національної гвардії України Національної академії Національної гвардії України;

Горелишев Станіслав Анатолійович,

старший науковий співробітник науково-дослідної лабораторії забезпечення службово-бойової діяльності Національної гвардії України науково-дослідного центру службово-бойової діяльності Національної гвардії України Національної академії Національної гвардії України, кандидат технічних наук, доцент

ВИЗНАЧЕННЯ СТРУКТУРИ АВТОМАТИЗОВАНОГО РОБОЧОГО МІСЦЯ ПСИХОЛОГА НАЦІОНАЛЬНОЇ ГВАРДІЇ УКРАЇНИ

Важливою відмінністю сучасного етапу розвитку українського суспільства є процес його інформатизації. На сьогоднішній день ефективну роботу будь-якої організації неможливо уявити без використання технічних засобів, які направлені на автоматизацію всіх сфер її діяльності.

Основною тенденцією автоматизації управління професійною діяльністю є автоматизація планово-управлінських функцій на базі персональних електронно-обчислювальних машин (ЕОМ), встановлених безпосередньо на робочих місцях фахівців. Ці системи набули широкого поширення в організаційному управлінні під назвою автоматизованих робочих місць (АРМ). Не виключенням є і підрозділи психологічного забезпечення Національної гвардії України (НГУ). Так, відповідно до розпорядження Кабінету Міністрів України від 01.02.2017 №100 «Про схвалення Концепції розвитку НГУ на період до 2020 року» визначено пріоритетним завданням психологічного забезпечення службово-бойової діяльності (СБД) НГУ впровадження новітніх технологій (комп'ютерна автоматизація) у систему психологічного супроводження СБД НГУ [1]. Важливо відзначити, що використання інформаційних технологій відкриває психологам доступ до нових можливостей: підвищення ефективності роботи за рахунок швидкості обробки даних і отримання результатів тестування; підвищення «чистоти» експерименту за рахунок збільшення точності реєстрації результатів і не допущення помилок обробки вихідних даних; поширення досвіду роботи психологів вищої кваліфікації; систематичне накопичення, зберігання і передача по мережевих каналах великих масивів інформації.

Сучасний етап становлення психологічної служби НГУ характеризується створенням окремих служб та відділень психологічного забезпечення військових частин та підрозділів НГУ, а також розвитком психотренінгового центру НГУ. Це вимагає не тільки автоматизації окремих аспектів діяльності психолога, а й створення спеціальних АРМ професійного призначення, що охоплюють практично всі аспекти діяльності психолога НГУ.

Для реалізації цієї ідеї необхідно створити для кожного рівня управління спеціалізовані АРМ на базі персональних комп'ютерів. На даний момент поняття АРМ усталене ще неостаточне. Під поняттям «АРМ фахівця системи психологічного забезпечення» будемо розуміти сукупність інформаційно-програмно-апаратних ресурсів, що забезпечують обробку даних у реальному масштабі часу і автоматизацію управлінських функцій діяльності фахівців психологічної служби НГУ на всіх її рівнях. При цьому передбачається, що операції по накопиченню, зберіганню і переробці інформації покладаються на обчислювальну техніку, а фахівець виконує частину ручних операцій і операцій, що вимагають творчого підходу.

АРМ психолога є компонентом автоматизованої системи управління (АСУ) психологічної служби НГУ. Передбачається, що АРМ психолога буде працювати як автономно, так і в рамках глобальної комп'ютерної мережі. Однак ефективним режимом роботи АРМ є його функціонування в рамках локальної обчислювальної мережі, коли необхідно розподілити інформаційно-обчислювальні ресурси між декількома користувачами.

Для забезпечення діяльності органів управління системи психологічного забезпечення НГУ АСУ психологічної служби повинна мати трирівневу ієрархічну структуру і включати:

- а) АРМ Головного управління НГУ (оперативний рівень);
- б) АРМ психологічної служби оперативно-територіальних об'єднань НГУ (оперативний та оперативно-тактичний рівні);
- в) АРМ психологічної служби військових частин і підрозділів НГУ (тактичний рівень).

Передбачається наступні типи АРМ фахівця психологічної служби на тактичному рівні (рівень бригада, полк, окремий батальйон НГУ):

- АРМ начальника відділення психологічного забезпечення (начальника служби психологічного забезпечення);
- АРМ старшого офіцера (психолога) відділення психологічного забезпечення;
- АРМ офіцера (психолога) відділення психологічного забезпечення (відповідального виконавця (психолога)).

Відмінною особливістю АРМ оперативно-тактичного рівнів, є наявність в складі АРМ програмних засобів для контролю і координації діяльності підлеглих, де вся управлінська діяльність описується як сукупність процесів, кожний з яких має дати початку, кінця і відповідальних виконавців.

Основна функціональна спрямованість АРМ фахівця психологічної служби НГУ має бути наступна:

- професійно-психологічний відбір кандидатів на військову службу;

- професійно-психологічна підготовка військовослужбовців;

- вивчення соціально-психологічного клімату військового колективу;

- психологічний супровід СБД військовослужбовців;

- психологічна допомога (психологічна декомпресія, психологічне консультування, психологічна корекція, психологічна реабілітація та реадаптація);

- психопрофілактична робота з особовим складом.

На наш погляд, АРМ психолога НГУ зобов'язано забезпечувати організацію та координацію заходів психологічної роботи, а саме:

- можливість швидкого групування, моніторингу та аналізу психологічної інформації за результатами проведених заходів психологічного забезпечення СБД;

- опрацювання результатів психологічного вивчення особистості, облік психологічної інформації та її прив'язка до однієї особи (карта психологічного супроводу), підрозділу (набір критеріїв);

- зменшення часу, похибки під час обрахунку результатів психологічного вивчення особистості;

- безперервне ведення психологами НГУ електронної документації, створення передумов щодо обміну психологічною інформацією без розкриття її змісту стороннім особам;

- ведення обліку щодо змін (моніторинг) ступеню впливу чинників та факторів, які мають негативний вплив на психоемоційний стан особового складу, соціально-психологічний клімат у військових колективах;

- здійснення швидкого та ефективного аналізу результатів з подальшим поданням раціональних рекомендацій командирам (начальникам), проведення індивідуального консультування;

- здійснення об'єктивного аналізу своєї роботи, звітування перед вищим керівництвом (в межах визначеної періодичності звітування), контроль старшого за посадою психолога за діями підлеглих психологів;

- підрахунок та обґрунтування обсягу навантаження на психологів за напрямом практичної, консультативної роботи з особовим складом та членами їх сімей.

Список використаних джерел

1. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 01.02.2017 № 100 «Про схвалення Концепції розвитку НГУ на період до 2020 року». Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/100-2017-%D1%80>.

Барко Вадим Іванович,

головний науковий співробітник наукової лабораторії психологічного забезпечення ДНДІ МВС України, доктор психологічних наук, професор;

Остапович Володимир Петрович,

завідувач наукової лабораторії психологічного забезпечення ДНДІ МВС України, кандидат юридичних наук

ТРЕНІНГ ФОРМУВАННЯ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ГОТОВНОСТІ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ ДО СЛУЖБОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Службова діяльність поліцейських традиційно відноситься до складних видів, вона супроводжується значними психофізіологічними і фізичними навантаженнями на працівників. Складні умови роботи правоохоронців нерідко призводять до порушень у психічній діяльності, появи посттравматичних розладів, схильності до девіантної поведінки і професійної деформації. Тому важливим напрямом підвищення ефективності діяльності поліцейських Національної поліції України є розробка і застосування ефективних технологій професійної психологічної підготовки поліцейських, результатом якої має бути високий рівень психологічної готовності працівників до діяльності. Наказом МВС від 26.01.2016 № 50 затверджено Положення про організацію службової підготовки працівників Національної поліції України. Положення передбачає такі види службової підготовки, як *загальнопрофільна, тактична, вогнева, фізична*. Як бачимо, службова підготовка не включає в себе психологічну складову, яка б забезпечувала формування психологічної готовності поліцейського до діяльності. У зв'язку з цим **метою** статті є розкриття можливостей тренінгових психотехнологій у здійсненні ефективної службової підготовки поліцейських.

Авторський тренінг формування психологічної готовності поліцейських до професійної діяльності у процесі службової підготовки розроблявся упродовж 2018-2019 років на основі комплексного використання принципів, ідей видатних зарубіжних і вітчизняних психологів. Метою тренінгу є проведення з правоохоронцями спеціальної групової роботи в результаті якої працівники поліції сформуєть психологічну готовність до ефективних дій в складних умовах службової діяльності. Експериментом охоплено більше 400 поліцейських патрульної поліції з десяти областей України (чоловіки і жінки віком від 22 до 40 років, звання – від рядового до майора поліції).

Для досягнення поставленої мети і вирішення окреслених завдань нами вирішено скористатись теоретичними ідеями гуманістичної, екзистенціальної, гештальт-психології. Вибір на користь ідей гуманістичної та екзистенціальної психології

пояснюється тим фактом, що основою психологічної готовності людини до діяльності є її особистісна цілісність, самодостатність, прагнення до особистісного росту й розвитку. Саме підходи представників цих напрямів (А. Маслоу, К. Роджерса, Р. Мея, І. Ялома та ін.) спрямовані на розкриття потенціалу працівника, пошук внутрішніх резервів, розвиток здібностей, сприяють усебічному підтриманню психічного здоров'я особи. Подібними є завдання тренінгу з позицій гештальтпсихології: зняття особистісних блокувань і стимулювання процесу розвитку поліцейського, реалізація можливостей за рахунок створення внутрішнього фундаменту саморегуляції. Тренінг включає в себе дослідження життєвого стилю поліцейського; усвідомлення; реорієнтацію як зміну концепції життя і способів поведінки. З позиції гуманістичної теорії інтегральної індивідуальності діяльність людини визначається зовнішньою ситуацією та внутрішніми рисами, які властиві кожному. Тому тренінг складається з трьох блоків, які переплітаються: 1 – робота з тілом (психосоматичний блок), 2 – робота з особистістю (психологічний блок) і 3 – робота з комунікацією (соціально-психологічний блок), тривалість тренінгу – 40 годин (6–8 днів).

Розроблений авторський тренінг психологічної підготовки поліцейського до діяльності дозволяє одночасно вирішити низку завдань, а саме: а) формування у поліцейських мотивації збереження психічного здоров'я у процесі службової діяльності та позаслужбовий час; б) розвиток у поліцейських здатності до розуміння самого себе, саморефлексії і саморегуляції, а також розуміння інших; в) дослідження життєвого стилю працівника поліції, його усвідомлення (інсайт); г) зміна концепції життя і засвоєних способів поведінки; д) формування бажання до саморозвитку і самореалізації у професійній діяльності; е) розвиток гнучкості розуму, креативності; зміна фокусу уваги на користь позитивного сприйняття і оптимістичного стилю атрибуції; ж) розвиток комунікативного потенціалу поліцейських; з) розвиток терпимості до чужої думки, уміння попереджувати конфлікти та дистреси; і) формування навичок конструктивної поведінки в складних ситуаціях; к) формування умінь надавати психологічну допомогу собі та іншим. Досвід використання тренінгу при проведенні службової підготовки поліцейських продемонстрував його ефективність для формування різних складових психологічної готовності учасників і позитивне ставлення учасників до психологічної технології. Результатом тренінгу стало відкриття нових можливостей і перспектив, оволодіння мистецтвом жити в гармонії із оточуючим світом.

Вважаємо, що принципи, теоретичні підходи і методи проведення такого тренінгу формування психологічної готовності до діяльності доцільно використовувати у процесі службової підготовки не тільки поліцейських, а й фахівців інших правоохоронних органів.

Список використаних джерел

1. Барко В.І. Інформаційний порадник з питань формування прихильності до здорового способу життя і безпечної поведінки військовослужбовців та працівників правоохоронних органів: практич. посібник / В.І. Барко, О.В. Бойко, Е.С. Литвиненко К.: К.І.С., 2008. 142 с.
2. Барко В.І. Профілактика адиктивної поведінки у працівників ОВС України: Навчаль. посібник / В.І. Барко, І.В. Клименко, В.О. Криволапчук. К., 2009. 52 с.
3. Федотов А.Ю. Системно-структурный подход в профессиональной подготовке сотрудников ОВД / А.Ю. Федотов // Психопедагогика в правоохранительных органах. 2015. № 1 (60). С. 3–6.
4. Aldwin, C. M. Stress, coping, and development, Second Edition: An Integrative Perspective / C. M. Aldwin. NewYork: Guilford, 2007. 432 p.
5. Cochraine R.E., Tett R., L. Vandecreek. Psychological Testing and the Selection of Police Officers: A National Survey. Criminal Justice and Behavior, 30(5):511-537 October 2003. <https://www.researchgate.net/publication/247743668>.
6. Gerald V. Barrett, Rosanna F. Miguel, Jennifer M. Hurd, Sarah B. Lueke and James A. Tan. Practical Issues in the Use of Personality Tests in Police Selection. Public Personnel Management Volume 32 No. 4 Winter 2003. <https://doi.org/10.1177/009102600303200403>.

Березенко Віктор Вікторович,

аспірант кафедри юридичної психології
Національної академії внутрішніх справ

ДЕТЕРМІНАНТИ ПОЛІТИКО-ПРАВОВОГО САМОВИЗНАЧЕННЯ СУЧАСНОЇ МОЛОДІ

З метою визначення рівня сформованості політико-правової свідомості сучасної молоді нами проведене опитування студентів правників Національної академії внутрішніх справ. Інструктаж передбачав повідомлення про анонімність опитування та важливість щирих відповідей, а не демонстрацію «соціально бажаних».

Узагальнення результатів та порівняння їх із раніше одержаними нами даними дозволяє зробити наступні висновки:

1) студенти-правники менше орієнтовані на інформацію, що надається ЗМІ (24,1%), ніж громадяни загалом; вони віддають перевагу Інтернет-ресурсам (34,5%) та міжособистісному спілкуванню (32,8%). При цьому рівень їх недовіри до засобів масової інформації також вищий (не довіряю певною мірою – 38,8%, не довіряю повністю – 33,6%);

2) студенти-правники досить критичні стосовно власної професійної компетентності. Так, лише п'ята їх частина вважає свої правові знання достатніми для захисту своїх прав; прагнення

удосконалювати свої знання притаманне 44,1%, невизначену відповідь надали 25,8% опитаних;

3) студенти-правники демонструють амбівалентність стосовно оцінки діяльності правоохоронних органів. Так, для захисту своїх прав третина з них (34,5%) звернулася б до поліції, але четверта частина (25,9%) – не має віри до жодної з перерахованих в опитувальнику інституцій. При цьому рівень до віри до поліції значно вищий, ніж до суду (17,2%), прокуратури (15,5%) та органів виконавчої влади (12,9%) і перевищує аналогічний показник соціологічних опитувань. Ймовірно, це обумовлене корпоративними симпатіями респондентів – студентів навчального закладу системи МВС України. Така думка підтверджується відповідями на наступне запитання – справедливість покарання у випадках притягнення громадян до кримінальної, адміністративної, цивільної відповідальності мала місце, на їх думку, лише у 19,0% випадків;

4) рівень розвиненості політико-правової свідомості опитаних студентів-правників не може бути оцінений як достатній. Так, половина з них (50,8%) не задумувалися над особливостями сучасного стану законодавства, що регулює виборчий процес в Україні; 61,2% оцінюють свою поведінку як виборця як пасивну, ще 25,9% – взагалі не цікавляться цією проблемою.

Окрім безпосередніх відповідей на запитання, з респондентами проводилися бесіди проблемно-уточнюючого характеру, в ході яких з'ясувалися наступні складові політико-правової свідомості:

1) знання виборчих прав громадян – когнітивний компонент;

2) ставлення до порушення виборчих прав – оціночний компонент;

3) здатність до протидії порушенню виборчих прав – поведінковий компонент.

Були виявлено наступні *проблемні моменти*:

– опитаним бракує знань стосовно можливостей впливу на різні аспекти життєдіяльності власного навчального закладу та політико-правові реалії України;

– бажання в майбутньому працювати поза межами України вказує на невдоволеність чинним соціальним і економічним державоустроєм.

У зв'язку з цим, доцільно більше приділяти уваги ознайомленню студентів із тими аспектами суспільного життя, у яких вони мають брак інформації. Окрім теоретичного вивчення, доцільним тут є активне залучення молоді до громадської діяльності: згідно з даними соціологічних опитувань, серед молоді віком від 14 до 28 років лише 1% бере активну участь у політичному житті; 7,4% респондентів назвали себе членами громадських організацій, 5% – членами партій і 13,5% – членами громадських організацій. При цьому молодіжні суспільні об'єднання мають досить високий кредит довіри [1, с. 100; 2], отже, існує реальна суспільна потреба в розвитку таких організацій.

На основі проведеного дослідження маємо підстави для твердження, що загальною характеристикою політико-правового самовизначення молоді в сучасний період є певна суперечливість поглядів, переконань і поведінки. З одного боку, результати соціологічних опитувань засвідчують, що лише 16% молоді цікавляться політикою, 46,2% зазначили, що цікавляться нею лише періодично, 19,1% – ставляться до неї байдуже, а 16,9% – взагалі принципово нею не цікавляться [2]; з іншого – саме молоді є найбільш активними учасниками резонансних політичних подій в Україні останнього часу.

В процесі проведення бесід встановлено, що більшість респондентів не орієнтується, чи існують в їхньому ВЗО органи студентського самоврядування чи студентські соціальні служби; лише приблизно кожен десятий епізодично брав участь у їхній діяльності. Відсутність прагнення до соціальної активності опосередковано впливає й на зацікавленість політичною ситуацією в країні: опитувані не висловлюють бажання вступати до будь-якої політичної партії чи громадської організації. При цьому політична й соціально-економічна нестабільність у державі продукує протестні настрої у референтному середовищі, тому не виявляючи безпосередньо політико-правової активності, студенти вважають, що в Україні наявні нагальні підстави для акцій непокори, хоча й не готові до них приєднатися. Такі міркування підтверджуються інформацією, отриманою при проведенні глибинних інтерв'ю з деякими респондентами.

Таким чином, соціалізація сучасної студентської молоді відбувається в суперечливих умовах, що й спричиняє маргіналізоване ставлення до розбудови інститутів громадянського суспільства, низький рівень громадянської активності, недовіру до владних структур та суспільно-політичних інститутів.

Одним із можливих шляхів подолання такого стану нам видається активізація діяльності органів студентського самоврядування, що є одним із елементів функціонування громадянського суспільства. Беручи участь в упорядкуванні власного життя й навчання, студенти отримують можливість адекватно та конструктивно задовольняти свої соціогенні потреби в саморозвитку і самоактуалізації, формувати належний рівень політико-правової свідомості.

Список використаних джерел

1. Петрунько О. В. Мотиви відчуження сучасної молоді від активної політичної діяльності // Педагогіка і психологія. 2006. № 1. С. 98–101.
2. Соціальний капітал Львівщини та його проєкція на активність молоді в громадському житті: <http://risclviv.wordpress.com/2010/09/11/hello-world>.

Бичкова Світлана Сергіївна,
аспірант кафедри юридичної психології
Національної академії внутрішніх справ

ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ДОКАЗУВАННЯ У СПРАВАХ ПРО ПОЗБАВЛЕННЯ БАТЬКІВСЬКИХ ПРАВ

У цивільному процесі сторона є і суб'єктом, і джерелом доказування. Як суб'єкт доказування вона характеризується активністю або пасивністю доказування. Як джерело доказування пояснення сторони оцінюються з точки зору правдивості чи хибності.

Отже, з психологічної точки зору, докази мають певну силу впливу залежно від логічної структури та емоційного потенціалу. Також на внутрішнє переконання суддів суттєво впливають систематизованість доказів і переконливість їх оцінки.

Слід звернути увагу на те, що поряд із іншими засобами доказування, які використовують сторони для підтвердження своїх вимог чи заперечень, у справах про позбавлення батьківських прав, зазвичай, використовується такий засіб доказування як судово-психологічна експертиза. Так, як визначено у п. 2 ч. 1 ст. 105 ЦПК України, призначення експертизи судом є обов'язковим за клопотанням хоча б однієї із сторін, якщо у справі необхідно встановити психологічний стан особи.

Судово-психологічна експертиза – один з видів судової експертизи, встановлює ті особливості психічної діяльності та такі їх прояви в поведінці особи, які мають юридичне значення та викликають певні правові наслідки.

Психологічна експертиза – це одна з форм застосування спеціальних психологічних знань у цивільному судочинстві, що надає допомогу суду у вирішенні питань психологічного змісту. Маючи на меті не просто констатацію фактів, які були виявлені в ході проведеного дослідження, а проводячи їх аналіз та даючи власну оцінку виявленим обставинам, експерт виконує функцію джерела наукової інформації фактів, що необхідні суду при оцінці багатогранних індивідуальних особливостей психічної діяльності сторін, свідків [1, с. 155].

Психологічна експертиза також може бути частиною комплексного експертного дослідження, якщо у суду виникають питання, вирішення яких потребує синтезування спеціальних знань з різних галузей науки (психолого-психіатрична експертиза, психолого-медико-психіатрична, медико-психологічна та психолого-автотехнічна експертиза).

Головним завданням психологічної експертизи є визначення у підекспертної особи:

1) індивідуально-психологічних особливостей, рис характеру, провідних якостей особистості; мотивовірних чинників психічного життя і поведінки;

- 2) емоційних реакцій та станів;
- 3) закономірностей перебігу психічних процесів, рівня їхнього розвитку та індивідуальних її властивостей.

При проведенні судово-психологічних експертиз використовуються загальновідомі в науковій практиці психологічні методики та їх авторські модифікації, що пройшли апробацію та відбираються з урахуванням специфіки судових експертних досліджень і конкретних питань, поставлених перед психологічною експертизою [1, с. 156].

Питання щодо компетенції судово-психологічної експертизи до сьогодні є невирішеним. Так, на думку М. І. Єнікєєва, до компетенції судово-психологічної експертизи належать питання:

- 1) встановлення ступеня розуміння підекспертною особою змісту укладених нею угод;
- 2) здатність приймати осмислені, транзитивні (з урахуванням усіх необхідних умов) рішення;
- 3) виявлення у дієздатного суб'єкта непатологічних психологічних аномалій, що перешкоджають адекватному відображенню дійсності;
- 4) встановлення психологічної сумісності дітей з кожним із батьків, усиновителів, опікунів та можливості цих осіб у забезпеченні належного виховання дітей, а також психологічної сумісності подружжя між собою, що дасть можливість зняти епізодичні конфлікти;
- 5) встановлення здатності свідка правильно сприймати обставини, що мають значення для справи, і давати по них правильні адекватні покази [2, с. 220].

М. М. Коченов до цього переліку додає можливість експерта-психолога встановити основні мотиви (в психологічному значенні цього поняття) поведінки людини і мотивацію конкретних проступків як важливих психологічних обставин, що характеризують особу, провести діагностику індивідуально-психологічних особливостей (наприклад підвищена навіюваність, імпульсивність, подразливість, ригідність і т. д.), що здатні суттєво вплинути на поведінку суб'єкта, а також встановити можливості виникнення у людини в конкретних умовах психічного стану (розгубленості, втрата орієнтації тощо) й експертно оцінити їх вплив на якість виконання професійних функцій [2, с. 89].

В. Т. Нор до компетенції судово-психологічної експертизи відносять також питання про вплив перенесених чи наявних психічних і соматичних захворювань і хворобливих станів на індивідуально-психологічні особливості, їх прояви в скоєному чи показах, даних з цього приводу, а також питання про авторство письмового тексту [3, с. 125].

На погляд О. О. Сегеди, предметом експертного дослідження можуть бути: значущі індивідуально-особистісні особливості батьків (у пізнавальних, емоційних, вольових сферах); установки й доміанти поведінки (особливо діючі в конфліктних ситуаціях, типові способи вирішення конфліктів); основні мотиваційні лінії поведінки в родині;

структура потреб і соціальних цінностей; виявлення дійсних і уявних причин сімейного конфлікту [4, с. 200].

Аналізуючи наведені погляди, можна стверджувати, що у справах про позбавлення батьківських прав предметом судово-психологічної експертизи є встановлення психологічної сумісності дітей з кожним із батьків та здатності батьків забезпечувати належне виховання дитини. Також низка підстав для позбавлення батьківських прав (наприклад, жорстоке поводження з дітьми, відсутність щодо дитини батьківського піклування) має психологічний зміст, і тому відповідні обставини підлягають судово-психологічному експертному дослідженню. Твердження щодо «негативного впливу на дітей» можуть стати доказами лише на основі відповідного дослідження. При цьому суд повинен утримуватися від соціально-стереотипних суджень, не надаватися зовнішнім враженням.

Висновок судово-психологічної експертизи підлягає судової оцінці. При цьому, як визначено у ст. 110 ЦПК України, висновок експерта для суду не має заздалегідь встановленої сили і оцінюється судом разом із іншими доказами за правилами, встановленими статтею 89 ЦПК України. Відхилення судом висновку експерта повинно бути мотивоване в судовому рішенні.

Слід звернути увагу і на той факт, що оцінюючи висновок експерта, суддя повинен мати деяку орієнтацію для визначення обґрунтованості, достовірності експертних досліджень, мати загальні уявлення про методи і методики комплексного психологічного дослідження особистісних особливостей. Серед діагностичних методів дослідження останнім часом широкого поширення набули: тест ММРІ (Міннесотський багатофазний особистісний опитувальник), Тематичний апперцептивний тест (ТАТ), різні методики дослідження мислення [5, с. 221].

Список використаних джерел

1. Клименко Н. І. Судова експертологія: Курс лекцій. К., 2007. 528 с.
2. Коченов М. М. Судебно-психологическая экспертиза. М., 1977. 57 с.
3. Нор В. Т. Вибрані праці. Право, 2015. 784 с.
4. Сегеда О. О. Психологічна експертиза сімейних проблем. Вісник Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди. Психологія. 2011. Вип. 41. С. 196–204.
5. Еникеев М. И. Юридическая психология. Учебник. СПб., 2004. 223 с.

Блінов Олег Анатолійович,
доцент кафедри соціальних технологій
Національного авіаційного університету,
кандидат психологічних наук, доцент

СТРЕС-ДІАЛОГ МІЖ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦЯМИ ПІД ЧАС ВИКОНАННЯ БОЙОВИХ ЗАВДАНЬ

Війни ХХ–ХХІ ст. переконливо показали існування проблеми психологічних наслідків участі в бойових діях, що є результатом переживань значної сили в результаті дії бойового стресу. Вітчизняні та фахівці інших країн одностайні в думці, що рішення цієї проблеми вимагає значних матеріальних ресурсів держави, інтелектуального потенціалу науковців та фахівців з реабілітації, підтримки громадської думки [1].

Вивчення бойового стресу має наступні періоди досліджень: природний (до масової появи артилерії), вивчаюче-пояснювальний (Російсько-японська війна), пояснювально-особистісний (Перша світова війна), аналітично-відновлювальний (післявоєнний період), практичний (часи Другої світової війни), концептуально-емпіричний (після завершення Другої світової війни – до початку ХХІ ст.).

Як свідчить історія війн та військового мистецтва, бойовий стрес існував завжди лише під різними назвами. У Радянській Армії замість терміну «бойовий стрес» фахівцями вживалися поняття «психічна напруженість», «напружені ситуації».

Дослідження наслідків бойового стресу має розподіл на п'ять напрямів: підготовка фахівців до дії в екстремальних умовах діяльності; вивчення бойового стресу під час бойової роботи; розгляд наслідків впливу бойового стресу; надання психологічної допомоги пораненим військовослужбовцям, інвалідам бойових дій в умовах проходження курсу психологічної реабілітації; організація медико-психологічної допомоги учасникам бойових дій.

Бойовим стресом є стан психічного напруження військовослужбовців у процесі їх адаптації до умов бойової діяльності з використанням ресурсного потенціалу [1].

Виявлено комплексний характер впливу на психіку військовослужбовців внутрішніх і зовнішніх стрес-факторів бойової діяльності. Прояв провідних внутрішніх факторів залежить від індивідуально-психологічних особливостей особистості воїна, його психологічної та професійної готовності до ведення бойових дій, характеру та рівня мотивації (включаючи загальне ставлення до війни) і мають безпосередній та опосередкований емоційний вплив на воїнів. До основних зовнішніх належать три фактори: тривалості (фактор часу), інтенсивності (фактор середовища) і потужності (фактор особистості військовослужбовця).

Вияви бойового стресу у військовослужбовців розрізняються за ступенем низької та високої інтенсивності. Також можуть носити не тільки індивідуальний, але і колективний, груповий характер.

При виконанні бойових завдань у військовослужбовців виявляється два основних вектори поведінки, які склали основу моделі поведінки військовослужбовців в умовах бойового стресу «Компас»: покластися на свої первісні інстинкти і максимально зберегти своє життя або, незважаючи на існуючі загрози, виконувати поставлені бойові завдання. Спрямованість людини в таких умовах діяльності реалізується в шести основних типах поведінки, які об'єднані в два основні вектори під назвами «На штурм!» і «За життя!».

У сучасних військових конфліктах бойовий стрес, бойові психічні травми здійснюють значний вплив на військовослужбовців і призводять до деформації особистості, що є «ціною» адаптації до умов війни.

Процес деформації особистості воїнів посилюється через формування та розвиток посттравматичних стресових розладів, «бойових акцентуацій» комбатантів, зміни їхніх смисложиттєвих орієнтацій, емоційні порушення, отримані поранення, набуті інвалідності.

Важливого значення набуває психодіагностика наслідків впливу бойового стресу, готовність та спроможність особистості військового протидіяти його несприятливій дії відповідними психологічними ресурсами [2; 3].

Одним із провідних особистісних конструктів, який змінюється в результаті бойових дій, є розуміння сенсу життя, яке пов'язане зі сприйняттям смерті та є структурною ланкою світогляду військовослужбовця.

Типологія військовослужбовців в бойових умовах може поділятися на наступні типи: «задумливі», «досвідчені» та «реактивні». Психологічні типи військовослужбовців класифікуються на «старичків», «зламаних», «надламаних», «придуркуватих» і «розлочених». Бойовий стрес можливо класифікувати на 1-й, 2-й і 3-й ранги.

Таким чином, бойовий стрес значно впливає на діяльність військовослужбовців, у переважній більшості випадків спричиняє руйнівні наслідки для їх психіки і для здоров'я в цілому.

Список використаних джерел

1. Блінов О. А. Бойова психічна травма: монографія / О. А. Блінов. – К.: Талком, 2019. – 700 с.
2. Блінов О. А. Опитувальник бойового стресу Блінова О. А. (ОБСБ): наук.-метод. видання / О. А. Блінов. – К.: Талком, 2019. – 36 с.
3. Блінов О. А., Максименко С. Д., Черненко І. О. Опитувальник скринінгу посттравматичного стресового розладу (ОС ПТСР): наук.-метод. видання / О. А. Блінов, С. Д. Максименко, І. О. Черненко. – К.: Талком, 2019. – 23 с.

Бурлаченко Олександра Степанівна,
завідувач відділення психологічного забезпечення
Луганського державного університету внутрішніх
справ імені Е. О. Дідоренка

СУПЕРВІЗІЯ ТА ІНТЕРВІЗІЯ ЯК ІНСТРУМЕНТ ПСИХОЛОГІЧНОГО СУПРОВОДУ ВОЛОНТЕРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ КУРСАНТІВ І СТУДЕНТІВ

Події, які відбуваються останнім часом у зв'язку із розповсюдженням у світі та в Україні COVID-19 позначаються на життєдіяльності великої кількості населення країни: невизначеність, відсутність досвіду поведінки в подібних ситуаціях спричиняють розгубленість, дезорієнтацію, сприяють поширенню панічних настроїв. Безпрецедентні карантинні заходи, фізичне дистанціювання та ізоляція, необхідність утримуватися від власних звичок, контактів із близькими, перебування у чотирьох стінах – усе це докорінно змінює життя людей та стає загрозою для цілого суспільства. Разом з цим можна виділити велику кількість людей, кого можна віднести до вразливих груп, які потребують не тільки психологічної підтримки, а й гуманітарної допомоги й соціального захисту ззовні.

Міжнародні стандарти надання гуманітарної допомоги населенню, що страждає від надзвичайних ситуацій, пронизані ідеєю необхідності активації власних ресурсів постраждалого населення для допомоги собі. «...Основні потреби людей, які постраждали від надзвичайної ситуації чи конфлікту, задовольняються в першу чергу їхніми власними зусиллями та за підтримки громади, місцевих організацій і установ. Усвідомлення необхідності активної участі громадян та суспільства в подоланні труднощів відкриває нові можливості, а також сприяє розвитку нових громадських ініціатив. Однією з таких ініціатив стала організація волонтерського руху курсантсько-студентським самоврядуванням Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка.

У нормативних актах, наукових публікаціях волонтерська діяльність визначається як добровільна, соціально спрямована, неприбуткова діяльність, що здійснюється волонтерами шляхом надання волонтерської допомоги і є формою благодійної діяльності й ґрунтується на принципах законності, гуманності, рівності, добровільності, безоплатності, неприбутковості. Волонтер – це громадянин, який вільно, а не з метою демонстрації своїх моральних зобов'язань чи законних обов'язків, керується ідеєю суспільної та приватної солідарності. Курсанти й студенти надають нематеріальну допомогу соціально незахищеним верствам населення Луганської області, використовуючи власні ресурси (крім засобів індивідуального захисту). Робота волонтерів супервізується адміністрацією навчального закладу: визначаються сильні й слабкі сторони діяльності.

Однією з проблем, яка постала перед психологічною службою, виявилася певна неготовність юнаків та дівчат 17–18 років до складних емоційних контактів із їх підопічними. Крім нескладних дій з покупки продуктів харчування чи певної допомоги по господарству волонтери безпосередньо стикаються з особистим горем людини та соціальними стражданнями, функціональними обмеженнями, бідністю, стресами, побутовими конфліктами. Зрозуміло, що волонтерам приходиться частково розділяти частину горя, почуття безпорадності, що може впливати на їх самопочуття. Це є певним ризиком: або допомога стає більш формалізованою й менш ефективною, або можливе зростання стресу у волонтерів.

У цьому сенсі актуальними напрямом діяльності психологічної служби вважаємо психологічну підтримку та стимулювання волонтерства як ресурсу соціальних перетворень та модернізації суспільного життя, роботу з відновлення та профілактики вигорання волонтерів. З метою відстеження потреб курсантів і студентів у певних знаннях, уміннях, навичках щодо взаємодії з різними категоріями населення, здійснення коригуючого впливу на їхню діяльність використовувались такі форми супроводу діяльності як супервізія та інтервізія, при проведенні яких вирішувались певні задачі:

1. Керівництво та підтримка волонтера з боку координатора групи;
2. Обговорення певних питань, що постають під час волонтерської роботи;
3. Обговорення особистих проблем, які можуть вплинути на ефективність діяльності;
4. Забезпечення особистісної цілісності та профілактика негативних впливів діяльності.

Особистісна супервізія (проводилася online) була спрямована на роботу з комплексами, побоюваннями, негативними емоційними станами, особистими проблемами волонтерів. Супервізія допомагає визначити особистісні якості волонтера, його способи реагування, особливості поведінки та ціннісні орієнтації як чинники його діяльності. Цей аналіз дозволяє удосконалити наявні знання, уміння й навички, а також забезпечує їх адекватне застосування на практиці.

Основними методами, які використовувались під час роботи психолога з волонтерами, були:

1. Аналіз конкретних ситуацій (case-study);
2. Індивідуальні консультації волонтерів;
3. Спостереження за роботою волонтерів;
4. Спільна діяльність волонтерів і психолога.

Інтервізія – навчальна форма, яка відрізняється від супервізії. Інтервізійні зустрічі проводились у вигляді обміну професійною інформацією між волонтерами, які під час роботи взаємодіяли з різними категоріями чи групами людей. Крім того учасники групи знайомились та обговорювали прийоми та методи саморегуляції, що дозволяли їм

стабілізуватися після спілкування з «важкими» клієнтами, та бути більш ефективними у діяльності. Інтервізійна група – це профілактика «професійного вигорання волонтерів», тому що дозволяє екологічно опрацювати негативні почуття, які неодмінно виникали в процесі роботи, убезпечити від «місії рятівника» і пов'язаних з цим почуття провини й розчарування. Інтервізія означає буквально «взаємне бачення», тому курсантам волонтерам було важливо почути в процесі обговорення конкретних ситуацій: «Мое розуміння цієї ситуації таке...», «Коли я перебував у подібній ситуації, я робив так...». Таким чином здійснювалась колективна допомога одне одному, висвітлювались «темні плями» й можливості подальшого розвитку.

Використання засобів супервізії та інтервізії під час психологічного супроводу волонтерської діяльності дозволяє оптимізувати процес надання волонтерської допомоги групам соціально-психологічного ризику за рахунок індивідуальної та групової підтримки, вироблення індивідуальної тактики саморегуляції й актуалізації особистісних ресурсів і використанню сучасних психологічних технологій для розв'язання різноспрямованих завдань волонтерського супроводу.

Список використаних джерел

1. Безпалько О., Заверинко Н., Звєра І., та Лях Т., «Волонтерство: порадник для організатора волонтерського руху», К.: ВГЦ «Волонтер», 2001. 176 с.

2. Балашов Е., «Психологічна структура волонтерської діяльності як засобу самореалізації студентів», Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Психологія і педагогіка», Вип. 24, с. 12–16, 2013.

3. Матвієнко Л., Алексейченко К. «Особистість волонтера у психологічному вимірі: ціннісно-мотивацій аспект (надання соціальних послуг вразливим верствам населення)», Ринок праці та зайнятості населення, № 1, с. 50–59, 2016.

4. Про волонтерську діяльність : Закон України від 19.04.2011 №3236-VI // Законодавство України [Електронний ресурс]. Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/3236-17>.

5. Про місцеве самоврядування : Закон України від 21.05.1997 № 280/97-ВР // Законодавство України [Електронний ресурс]. Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80>

6. Супрун Н. А. Благодійна діяльність / Н. А. Супрун // Енциклопедія державного управління : у 8 т. Т. 1 : Теорія державного управління / наук.-ред. колегія : В. М. Князєв (співголова), І. В. Розпугенко (співголова) [та ін.] . К: НАДУ, 2011. С. 77–80.

Вишневський Сергій Вацлавович,
завідувач відділення психологічного
забезпечення відділу кадрового забезпечення
Дніпропетровського державного університету
внутрішніх справ

ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ АДАПТАЦІЇ КУРСАНТІВ-ПЕРШОКУРСНИКІВ ДО НАВЧАЛЬНОЇ ТА НАВЧАЛЬНО-СЛУЖБОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Актуальним проблемам адаптації молоді до нових умов життєдіяльності та взаємин у соціальній групі присвячені праці вітчизняних вчених (А. Андрєєва, О. Гончаров, В. Кікоть, О. Кокун, М. Лісіна, М. Левченко, О. Мороз, В. Петровський, В. Семиченко, Т. Середа, А. Фурман). Увага дослідників зосереджується на вивченні особистісних властивостей, які спричинюють процес дезадаптації студентів, курсантів молодших курсів. Під соціально-психологічною адаптацією більшість учених розуміють пристосування індивіда до нових умов соціального довкілля та його результат. Вагомим внеском у розвиток проблеми адаптації стали фундаментальні роботи таких учених, як Л.С. Виготський, О.Ф. Лазурський, В.І. Лебедєв, А.А. Налчаджян, Ж. Піаже, А.В. Петровський, Л.А. Петровська, Н.І. Сарквеладзе тощо.

Процес адаптації курсантів-першокурсників до ЗВО значною мірою визначає успішність діяльності й збереження фізичного та психологічного здоров'я молоді людини. Під соціально-психологічною адаптацією більшість учених розуміють пристосування індивіда до нових умов соціального довкілля та його результат. Уміння адаптуватися за різних обставин характеризує процес становлення і розвитку особистості, її професійного зростання. Навчальна та службова діяльність курсантів-першокурсників ЗВО зі специфічними умовами навчання має свої особливості. До таких особливостей належить заступання на чергування, підвищена фізична підготовка, поводження зі зброєю, а для обраних командирів відповідальність за підлеглих. Усі ці особливості висувають підвищені вимоги до особистості курсанта.

Д.А. Андрєєва обґрунтовує поняття «адаптація студентів до умов ВНЗ» як процес вироблення оптимального стилю, режиму цілеспрямованого функціонування особистості в конкретних умовах, коли фізичні та духовні сили людини спрямовано на виконання нових навчальних і практичних завдань. Це, на думку науковця, досягається особистісною інтеріоризацією нових зовнішніх умов життєдіяльності, коли людина при цьому може набувати особистісних властивостей, а не лише пристосовується, «звикає» до умов предметної діяльності [1, с. 64].

Ознакою адаптації є здатність особистості до подальшого розвитку і змін: змінювати звички, формувати нові навички, розвивати нові уміння, які б допомагали в нових умовах [2, с. 104].

Адаптацію (лат. «adaptation» – пристосування) у широкому розумінні трактують як зміни, що супроводжують на рівні психічної регуляції процес активного пристосування індивіда до нових умов життєдіяльності [3, с. 86]. Вивчення особливостей соціально-психологічної адаптації курсантів-першокурсників ЗВО зі специфічними умовами навчання, є дуже актуальним напрямом у психології. Перед курсантами-першокурсниками стоїть низька умов щодо сформованості й розвитку в них певних якостей, серед яких психологічні особливості посідають головне місце.

Адаптаційному процесові курсантів-першокурсників сприяють продуманий і спланований розпорядок дня, допомога командирів, фахівців, психологів та згуртованість курсантського колективу. Курсанти ЗВО зі специфічними умовами навчання мають суворо регламентований розпорядок і перший рік навчання та несення служби знаходяться на казарменому становищі, що все ж таки ускладнює адаптацію, але вони краще реалізують свої адаптаційні резерви ніж студенти першокурсники.

У процесі психологічної адаптації курсантів-першокурсників спостерігається трансформація різних аспектів цілісної системи міжособистісних відносин у навчальному колективі, має місце процес зміни психологічного стереотипу поведінки, їхньої «Я концепції», що постає певним індикатором внутрішньоособистісної перебудови особистості. Адаптаційні ресурси курсантів, зазнають випробування у перші місяці навчання [4, с. 300.], коли відбувається засвоєння нового способу життя.

Важливо зазначити, що існують чотири етапи психологічної адаптації курсантів-першокурсників:

- підготовчий етап (професійне самовизначення абітурієнта, формування умінь і навичок для подолання труднощів першого періоду адаптації до навчання);

- орієнтувальний етап (засвоєння нормативних аспектів нового соціального середовища);

- пристосувальний (пристосування до особливостей та вимог навчально-службової діяльності, до мікроклімату навчальної курсантської групи);

- етап самооцінювання (самооцінка власного професійного вибору і поведінки у групі, етап активного становлення «Я-концепції»).

У навчальному процесі у ЗВО соціально-психологічна адаптація курсантів, включає приведення індивідуальної та групової поведінки у відповідність до пануючої в цій соціальній і професійній групі системи норм та цінностей [5, с. 30–40].

Дослідження адаптаційних можливостей курсантів-першокурсників показали, що вони повільно адаптуються до нових умов навчання та життя. Психологами ЗВО зі специфічними

умовами навчання запропоновані заходи для оптимізації адаптаційних можливостей курсантів:

- організація якісного інформаційно-методичного, матеріально-технічного забезпечення навчального процесу;

- розробка алгоритмів діяльності курсантів-першокурсників, що передбачає наявність пам'яток для курсантів-першокурсників, систематичні зустрічі з психологами, проведення адаптаційних тренінгових занять, індивідуальної та групової роботи курсантів-першокурсників з фахівцями;

- організація раціональних режимів праці та відпочинку;

- впровадження здоров'я зберігаючих освітніх технологій у навчальний процес закладів вищої освіти;

- емпатійне та доброзичливе відношення фахівців, деканів, викладачів ЗВО до курсантів-першокурсників, як до суб'єктів спільної навчальної діяльності;

- розробка тренінгових програм, пов'язаних із загальним особистісним та професійним розвитком і збереженням психосоматичного здоров'я курсантів.

Отже, враховуючи вище зазначене, можна зробити висновок, що соціально-психологічна адаптація курсантів-першокурсників до умов навчально-службової діяльності під час навчання у ЗВО системи МВС України це досить складний процес. У цей період розвиваються адаптаційні здібності, закладаються основи ставлення особистості до своїх професійних обов'язків, активно здійснюється становлення життєвої позиції, відбувається входження особистості в професію.

Список використаних джерел

1. Андреева Д. А. О понятии адаптации / Д. А. Андреева // Человек и общество. Л., 1983. С. 64–67.

2. Бесчастний В. М. Робота з персоналом органів внутрішніх справ : [наук.-практ. посіб.] / Бесчастний В. М. Донецьк : ДЮІ, 2005. 296 с.

3. Семиченко В. А. Психологія педагогічної діяльності: навч. посібник / В. А. Семиченко. – К.: Вища школа, 2004. 335 с.

4. Литвинова, Л. В. Причини психологічної дезадаптації студентів-першокурсників / Л. В. Литвинова // Проблеми загальної та педагогічної психології : Зб. наук. праць Ін-ту психології ім. Г. С. Костюка АПН України / за ред. С. Д. Максименка. К. : НЕВТЕС, 2000. Т. II. Ч. 6. С. 300–304.

5. Рудов, Б. А. Адаптація курсантів молодших курсів до навчання у вищому військовому навчальному закладі : дис. ... кандидата пед. наук / Рудов Б. А. Хмельницький, 2002. 202 с.

Власенко Софія Борисівна,
доцент кафедри юридичної психології
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат психологічних наук

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ СУДОВО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ СТРЕСУ ТА ПОСТТРАВМАТИЧНОГО СТРЕСОВОГО РОЗЛАДУ

Одними із найбільш гострих соціально-психологічних проблем сьогодення є проблеми впливу стресових чинників на особистість, виникнення гострих реакцій на стрес та появи посттравматичного стресового розладу (ПТСР). Загроза економічної кризи в Україні, політична нестабільність, несприятлива епідеміологічна ситуація, збройний конфлікт на сході держави, песимістичні прогнози на майбутнє, які висловлюються у ЗМІ, усе перераховане породжує у населення негативні емоційні стани та розлади психічного здоров'я. Наслідком гострої реакції на стрес та посттравматичного стресового розладу зачасту стає порушення саморегуляції поведінки, що може призводити до вчинення протиправних дій та необдуманих вчинків. Беручи до уваги, що стрес та посттравматичний стресовий розлад чинять суттєвий вплив на свідомість та психічну діяльність особистості, а також унеможливають співвіднесення діяльності із об'єктивними вимогами ситуації, експертне доведення наявності такого стану у звинувачуваних, свідків, потерпілих може суттєво вплинути на рішення суду. Усе вищевикладене зумовлює актуальність обраної теми.

Судово-експертне дослідження стресу та ПТСР найчастіше проводиться в рамках судово-психологічної експертизи емоційних станів, проте експертиза посттравматичного стресового розладу може бути самостійним видом судово-психологічної експертизи. Досить багато вчених підіймають у своїх роботах проблеми судово-психологічної та комплексної експертизи. Серед найбільш відомих варто назвати Л. Алексєєву, Н. Васильєву, І. Горькову, В. Єнгалічева, Р. Кадірова, А. Коберу, М. Костицького, М. Коченова, Ф. Сафуанова, О. Сітковську, В. Шуляра та ін. Варто відмітити всесторонність та унікальність наукових досліджень, що проводяться в рамках судово-психологічної експертизи, проте станом на сьогодні деякі аспекти судово-психологічної експертизи стресу та ПТСР залишаються недостатньо розкритим питанням.

Хоча поняття «стрес» з'явилося 1932 року, а посттравматичний стресовий розлад, як самостійна нозологічна одиниця, лише 1984 року, перші згадки про стрес датовані початком XIV ст. і пов'язують їх із поезією Р. Манінга. Проте іще до появи самих термінів людство постійно стикалося зі стресом та його наслідками: війни, голод, епідемії, природні катаклізми, ці та інші явища змушували людство постійно переживати вплив стресових факторів.

Станом на сьогодні існує багато підходів щодо класифікації видів стресу. Р. Кадилов, посилаючись на роботи провідних дослідників, пропонує виділяти три види стресових станів: емоційний, фізичний та змішаний стрес [1, с. 34]. О. Шех та С. Шех пропонують наступні форми стресових розладів: гостра, підгостра, затримана та відстрочена. Затримана та відстрочена форми являють за своєю суттю посттравматичний стресовий розлад. Перші ознаки затриманої реакції на стрес з'являються через кілька місяців після психічної травми, а відстрочена форма дебютує через 18-21 місяців.

На необхідності виділення стресового стану як юридично релевантного наголошують такі дослідники як Л. Алексєєва, І. Горькова, Р. Кадилов, А. Кобера, М. Костицький та багато інших.

Як зазначає О. Устінов, гострий стресовий розлад та посттравматичний стресовий розлад мають базові ознаки, серед яких:

1. Повторне переживання.
2. Уникнення та емоційне заціпеніння.
3. Надмірне збудження.

Основна відмінність між гострим стресовим розладом та ПТСР полягає у часовому проміжку, який минув від моменту травматичної події. Так для гострого стресового розладу тривалість часового проміжку до появи симптомів складає до 1 місяця, тоді як для ПТСР – понад 1 місяць [2].

Гостра реакція на травматичну подію може проявлятися у вигляді маячення, галюцинацій, неконтрольованого рухового збудження, істерики, апатії, ступору, агресії тощо.

До основних ознак хронічного стресу прийнято відносити драгітлівість, тривожність, безсоння, зниження настрою аж до прихованої депресії, психосоматичні прояви та ін.

Серед основних етапів проведення судово-психологічної експертизи стресу та посттравматичного стресового розладу виділяють такі [3]:

I. Вияснення фабули справи із реконструюванням часової послідовності подій.

II. Психологічний аналіз індивідуально-психологічних особливостей підекспертного.

III. Психологічний ретроспективний аналіз динаміки психічного стану та психічної діяльності підекспертного за матеріалами справи.

IV. Проведення експериментального психологічного дослідження.

V. Порівняльний аналіз даних психологічного вивчення.

VI. Аналіз взаємодії особистості підекспертного із об'єктивною ситуацією.

VII. Написання висновку судово-психологічної експертизи. Останній повинен вміщувати вступну, дослідницьку та заключну частини.

Реєстр методик проведення судових експертиз, представлений на сайті Міністерства юстиції України, серед рекомендованих методик, які можна використати у процесі судово-психологічної

експертизи для діагностики ознак стресу та посттравматичного стресового розладу, містить наступні [4]:

1. Методика Люшера (тест кольорового вибору) та її модифікація.
2. Методика ММРІ та її модифікації.
3. Методика дослідження виявів тривоги (Шкала тривоги Ж. Тейлора та її модифікації).
4. Методика С. Розенцвейга (дослідження реакцій фрустрації).
5. Методика Г. Роршаха (дослідження психологічних особливостей провідних детермінант життєдіяльності особистості).
6. Методика «Сонді тест» (дослідження соціальної перцепції та інстинктивних потреб особистості).
7. Методика ТАТ (тест тематичний апперцепції) – дослідження мотиваційних диспозицій особистості.
8. Дослідження рівня суб'єктивного контролю (шкала локусу контролю Дж. Роттера).
9. Методика дослідження самооцінки САН (стан, активність, настрій).
10. Методика дослідження самооцінки Дембо-Рубінштейн.
11. Методика дослідження самооцінки Спілбергера-Ханіна.
12. Методика PTSD (виявлення психологічних особливостей посттравматичного стану у виді структурованого психологічного інтерв'ю) та ін.

Варто зазначити, що станом на сьогодні, в Україні основна увага експертів при проведенні судово-психологічної експертизи емоційних станів зосереджена на діагностуванні стану фізіологічного афекту у досліджуваного. Як зазначалося вище, судово-психологічна експертиза стресу та посттравматичного стресового стану залишається недостатньо вивченою теоретико-прикладною проблемою.

Таким чином, актуальність питання судово-психологічної експертизи стресу та ПТСР, а також недостатнє вивчення проблеми створює перспективу подальших досліджень.

Список використаних джерел

1. Кадыров Р. В. Посттравматическое стрессовое расстройство (PTSD): состояние проблемы, психодиагностика и психологическая помощь: учеб. пособие. Санкт-Петербург: Речь, 2012. 448 с.
2. Устїнов О. В. Посттравматичний стресовий розлад: спеціалізована допомога. URL: <https://www.umj.com.ua/article/93804/posttravmatichnij-stresovij-rozlad-specializovana-dopomoga>.
3. Кадыров Р. В. Судебно-психологические экспертные критерии диагностики посттравматического стрессового состояния пострадавшего по делам о компенсации морального вреда: методические рекомендации. Ульяновск: Зебра, 2017. 77 с.
4. Реєстр методик проведення судових експертиз. *Міністерство юстиції України*: веб-сайт. URL: <http://rmpse.minjust.gov.ua/page/20>.

Волошина Оксана Василівна,
старший науковий співробітник наукової
лабораторії з проблем психологічного
забезпечення та психофізіологічних досліджень
ІНІЗДН Національної академії внутрішніх
справ, кандидат психологічних наук, доцент

МЕТОДИЧНІ ВИМОГИ ДО ВИВЧЕННЯ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОГО КЛІМАТУ В СЛУЖБОВИХ КОЛЕКТИВАХ

Вивчення соціально-психологічного клімату у колективах МВС України здійснюється психологами підрозділів психологічного забезпечення з використанням визначених методів соціально-психологічних досліджень з метою встановлення сукупності психологічних факторів, що активно впливають на ефективність діяльності підрозділу, характеристик стану групової психіки, ставлення особового складу до умов і характеру діяльності підрозділу, колег по службі, командирів (начальників), стилю керівництва, групового згуртування, а також надання консультативної допомоги командирам (начальникам) у формуванні необхідного сприятливого соціально-психологічного клімату [1].

Специфіка соціально-психологічного клімату в тому, що він представляє собою інтегральне утворення, наділене високою мірою акумулятивності, т.б. виникає в результаті накопичення деякого комплексу різнорідних характеристик групового стану, які не зводяться до одної сумарної ознаки, але утворюють у сукупності визначений тип клімату.

На цій специфіці досліджуваного феномена витікають важливі висновки методичного характеру. Перший висновок: клімат як інтегральна характеристика соціально-психологічного стану колективу не може бути вивчений безпосередньо, тому його необхідно вивчати опосередковано, через прояви в окремих аспектах життєдіяльності групи.

Другий висновок: визнаючи клімат цілісним станом колективу, ми не можемо виміряти його будь-яким одним показником, тому вивчаємо його за окремими складовими, описуючи кожную з них певною системою показників, які не інтегруються в загальний [2].

На рахунок специфічній особливостей соціально-психологічного клімату відносяться також його двозначна природа. З одного боку, він представляє собою деяке суб'єктивне відображення в груповій свідомості всієї сукупності елементів службової й соціальної обстановки, яка в зарубіжній соціальній психології отримала назву «організаційного клімату». З іншого боку, виникнувши як результат безпосереднього та опосередкованого впливу на групову свідомість певних об'єктивних та суб'єктивних факторів, соціально-психологічний клімат набуває відносної самостійності, стає об'єктивною характеристикою колективу і починає

здійснювати, в свою чергу, зворотній вплив на групу діяльність та окрему особистість.

Ця особливість має принципове значення при проведенні прикладного соціально-психологічного дослідження клімату в конкретних групах та колективах, де виявляється недостатнім отримання системи показників, що характеризують сам клімат. Для того, щоб виробити практичні рекомендації з управління досліджуваним феноменом, необхідно також отримати досить повну й різносторонню інформацію про ті факти, під впливом яких він формується. Крім того, щоб виробити потрібний напрямок подальшої роботи з оптимізації соціально-психологічного клімату, важливо знати, який реальний вплив здійснює існуючий у групі психологічний настрій на інші її соціально-психологічні характеристики та різні сторони її життєдіяльності.

Усі ці закономірності визначають необхідність застосування у вивченні соціально-психологічного клімату комплексного підходу, суть якого у наступному:

- сам феномен соціально-психологічного клімату характеризується комплексом показників, які відображають окремі сторони його прояву (блок складових клімату);

- ці показники розглядаються в єдності з об'єктивними та суб'єктивними факторами, в умовах яких протікає соціальне життя групи (блок незалежних змінних).

- показники, які характеризують соціально-психологічний клімат, аналізуються також в єдності із об'єктивними показниками групової ефективності як у службовій, так і в соціальній сферах життєдіяльності групи (блок залежних змінних);

- дослідження проводиться на основі комплексу різноманітних методик, які дозволяють отримати та використовувати як суб'єктивну інформацію у вигляді оцінок, думок, суджень членів досліджуваної групи, так і інформацію об'єктивного характеру. Наприклад, якщо про характер взаємовідносин в групі «по вертикалі й горизонталі», про відношення до трудової діяльності можна отримати уявлення на основі даних анкетного опитування, то для вивчення факторів соціально-службової обстановки та їх впливу на клімат необхідно додатково застосувати метод спостереження, інтерв'ю з керівниками та аналізу документації. В кінцевому випадку в число конкретних методик дослідження входять наступні: спостереження; інтерв'ю з керівником групи (пілотажне і частково стандартизоване); суцільне опитування членів службового колективу за анкетним опитувальником; аналіз службової документації, яка відображає характер активності та результати діяльності групи;

- основним об'єктом дослідження являється окрема служба чи підрозділ правоохоронного органу, яка очолена офіційним керівником. Оптимальними являються стабільні службові чи науково-педагогічні колективи, які нараховують 15–25 чоловік та підпорядковуються одному керівнику.

Окрім цього, під час оцінки та інтерпретації результатів вивчення однією із проблем, які можуть виникнути перед психологом на даному етапі – оцінка кожного з отриманих показників із точки зору його оптимальності для клімату даного колективу. При цьому кожний показник необхідно оцінювати не по абсолютному значенню, а в співвідношенні з тою середньою, навколо якої варіюють аналогічні показники у всіх вивчених групах даного підрозділу, оскільки середні по різним показникам суттєво відрізняються один від одного. Наприклад, індекси задоволеності взаємовідносинами з керівником і з товаришами, зазвичай, вище, чим рівень оцінок відношення керівника і товаришів. Також відрізняються й оптимальні значення індексів групових оцінок, що відображають різні соціально-психологічні характеристики груп.

Таким чином, основними методичними вимогами стосовно емпіричного дослідження СПК в службових колективах є:

1. Доцільність опосередкованого вивчення СПК в зазначених колективах через прояви в окремих аспектах життєдіяльності колективу.

2. Врахування при вивченні СПК його двозначної природи: суб'єктивне відображення «організаційного клімату» та зворотній вплив СПК на групову діяльність і окрему особистість.

Список використаних джерел

1. Положення про психологічне забезпечення в Національній гвардії України, затверджене наказом МВС України № 1285 від 08.12.2016 URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0080-17>.

2. Волошина О.В. Соціально-психологічний клімат в колективах працівників міліції та його оптимізація : дис... канд. психол. наук: 19.00.06 / Національна академія внутрішніх справ України. К., 2005. 199 с.

Галустян Олена Аркадіївна,

старший науковий співробітник наукової лабораторії з проблем психологічного забезпечення та психофізіологічних досліджень ННІЗДН Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук

ЗАСТОСУВАННЯ ТЕХНОЛОГІЙ ТАЙМ-МЕНЕДЖМЕНТУ В СЛІДЧІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

В реаліях сьогодення не можливо уявити будь-яку професійну діяльність без контролю часу. Це особливо актуально у професійній діяльності слідчих, адже їх діяльність суворо обмежена процесуальними строками.

Робочий графік, в якому перебувають слідчі, не можна назвати спокійним. Більшість слідчих стикається з проблемою дефіциту часу

на тлі постійного збільшення службових задач протягом дня, які вимагають миттєвого вирішення. Постійне перебування в жорсткому цейтноті підвищує емоційну та фізичну напругу, викликає втому, стрес, що в цілому негативно впливає як на загальний стан здоров'я слідчого так й на продуктивність його роботи. Тому технологія організації часу та підвищення ефективності його використання – тайм-менеджмент (від англ. time management – управління часом) актуальна під час організації діяльності слідчих.

Тайм-менеджмент в слідчій діяльності, перш за все має включати в себе такі складові: суворий облік часу; оптимізацію часових ресурсів; планування дня (тижня, місяця або іншого часового відрізка); складання списку процесуальних дій та ранжування їх у порядку зменшення важливості з урахуванням періоду розслідування [3].

Дефіцит робочого часу зазвичай пов'язаний з неправильною організацією слідчим своєї діяльності. Для раціонального використання свого часу слідчому перш за все необхідно чітко визначити свої основні функції, цілі, задачі та ліміт часу. Тут на перший план виходить планування слідчим своєї роботи.

Планування – ключовий момент в управлінні часом. Від своєчасно та ретельно складеного плану розслідування кримінального провадження залежить в цілому ефективність діяльності слідчого.

Серед основних ознак неефективного та слабого планування та управління часом можна виділити: 1) відсутність поетапного та чіткого визначення роботи на день (тиждень, місяць); 2) невміння та нездатність планування розпорядку робочого дня; 3) відсутність сучасного програмного забезпечення тощо [5].

Потреба планування діяльності слідчих визначена нормативно. Відповідно до Інструкції з організації діяльності органів досудового розслідування Національної поліції України, затвердженої наказом МВС України від 06.07.2017 № 570, слідчий планує свою роботу так, щоб забезпечити своєчасність виконання необхідних слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій у всіх кримінальних провадженнях, в яких він проводить досудове розслідування. З цією метою він складає загальний календарний план-графік робіт в усіх кримінальних провадженнях, а також плани розслідування кожного кримінального провадження [1; 2].

Планування організує та упорядковує роботу слідчого, робить її більш ефективною та надає їй цілеспрямованого характеру. Під час планування слідчому доцільно дотримуватися таких правил:

- під час складання плану на день 70 % варто відвести на заплановані справи (задачі), а 30 % на непередбачувані або спонтанні;

- при цьому слідчому необхідно фіксувати скільки часу він витрачає на реалізацію запланованих справ. У подальшому слідчий матиме уявлення про часові межі та зможе покращити планування часу у майбутньому;

– для складання ефективного плану з чітким зазначенням часу, необхідно розподілити свої задачі на головні, середні та другорядні;
– основні принципи планування свого часу: регулярність, систематичність, послідовність [4].

Під час планування для слідчого будуть корисними деякі методи тайм-менеджменту.

Метод АБВГД. Даний метод дозволить слідчому визначити пріоритети у своєму списку справ.

А – це важливі, складні задачі, які бажано виконати у першу чергу і тільки потім переходити до наступного пункту;

Б – це важливі, проте менш складні задачі;

В – це задачі середньої складності;

Г – це менш значимі, проте бажані для виконання задачі;

Д – це не важливі задачі, виконання яких можна перенести на наступний день або взагалі виключити їх зі свого списку справ.

Матриця Ейзенхауера – один з найбільш ефективних методів короткочасного планування. Для зручності під час планування слідчі можуть розмістити всі свої справи (наприклад, робота з документами, прийом громадян, наради, спілкування з колегами, розмови по телефону тощо) в матриці на 4 категорії: важливо-неважливо, терміново-нетерміново. Як і багато інший концепцій «матрицю Ейзенхауера» можна позначити чотирма латинськими літерами «D»:

1. DO! – «Зроби сам!» – важливі та термінові справи.

2. DECIDE! – «Вирішуй!» – важливі але не термінові справи.

3. DELEGATE! – «Делегуй!» – неважливі але термінові справи.

4. DELITE! – «Відклади або позбався!» – неважливі та нетермінові справи (так звані «пожирачі часу»).

Слідчому варто: 1) написати список всіх задач на день; 2) об'єднати ці задачі в чотири групи за ступенем важливості і терміновості; 3) записати ці задачі в бланк розділений на чотири блоки; 4) тримати бланк постійно в полі зору і звертатися з ним протягом дня та за потреби корегувати його.

В управлінні часом важливим є вміння відокремити головні задачі від другорядних. Проте якщо застосовувати цей метод планування щоденно, то через короткий час він дозволить слідчому позбутися дефіциту часу під час виконання повсякденних справ та надасть можливість спокійно зосередитися на найважливішому.

Принцип Парето або правило 20/80. Згідно цього принципу 80 % результату досягається за рахунок 20 % всіх витрачених зусиль, а інші 80 % дають лише 20 % всього результату. Дія цього правила в тайм-менеджменті передбачає розподіл часу з упором на найбільш важливі та термінові задачі, які принесуть бажаний результат. В слідчій діяльності цей принцип може застосовуватися для оптимізації роботи слідчого.

Метод ABC. По суті у даному методі об'єднані матриця Ейзенхауера та принцип Парето. Перше поняття описує важливість тієї

чи іншої задачі на момент аналізу; друге – визначає кількість часу, який може бути витрачений на виконання задачі відповідно до її терміновості-важливості.

Група А – це обов'язкові до виконання термінові та важливі справи. Незважаючи на те, що дані справи вимагають безпосередньої уваги, а вклад їх у досягнення мети становить близько 65 %, витрати на виконання цих завдань – лише близько 15 % часу.

Група В – справи, що не мають критичного значення в поточний момент, але мають істотне значення для досягнення мети (відповідно до матриці Ейзенхауера – це «нетермінові, але важливі справи»). Особливість завдань цієї групи у тому, що більшість з них можуть бути делеговані. Їх вклад у досягненні мети складає 20 %; час, який необхідно для виконання задач з групи В також становить 20 % від загального обсягу часу.

Група С – справи, які класифікуються як «поточні». По матриці Ейзенхауера вони відносяться до «неважливих-термінових» або «неважливих-нетермінових». Це «пожирачі часу», на них йде близько 65 % часу, проте їх частка в досягненні мети лише близько 15 %.

Даний метод дозволяє зарезервувати час для виконання ключових задач; диференціювати поточні та майбутні задачі по пріоритету; задачі з найменшим пріоритетом виключити з кола справ.

Отже, тайм-менеджмент в слідчій діяльності має ряд певних переваг: 1) слідчі вчаться чітко формулювати цілі та задачі, визначати пріоритети своєї діяльності, що суттєво впливає на її ефективність; 2) застосування технологій тайм-менеджменту під час планування слідчими розслідування кримінальних проваджень може суттєво поліпшити ситуацію, пов'язану з хронічною нестачею часу, це дозволить не тільки не порушувати строки досудового розслідування, а й знизити рівень напруги та втоми слідчих, що позитивно відзначиться на загальному стані їх здоров'я; 3) з'являється час для професійної самоосвіти та розвитку; покращується ефективність та успішність службової діяльності, на краще змінюється стан службової дисципліни. Слід також пам'ятати, що технології тайм-менеджменту сприяють ефективному використанню не тільки робочого часу, а й планувальному часу для відпочинку. Спеціалістами з тайм-менеджменту рекомендується не брати роботу до дому, ретельно планувати свій вільний час та дотримуватися цього плану у своєму повсякденному житті.

Список використаних джерел

1. Про організацію діяльності органів досудового розслідування Національної поліції України: наказ Міністерства внутрішніх справ України від 06.07.2017 року № 517. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0918-17#n2>.

2. Інструкція з організації діяльності органів досудового розслідування Національної поліції України: затвер. наказом

Міністерства внутрішніх справ від 06.07.2017 року № 517. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0919-17#n4>.

3. Василенко Е.В., Жикривецкая Ю.В. Тайм-менеджмент как способ повышения эффективности служебной деятельности сотрудников полиции. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/taym-menedzhment-kak-sposob-povysheniya-effektivnosti-sluzhebnoy-deyatelnosti-sotrudnikov-politsii/viewer>.

4. Волохова О.В. Тайм-менеджмент в следственной деятельности. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/taym-menedzhment-v-sledstvennoy-deyatelnosti/viewer>

5. Тишков С.В., Коричева А.В. Возможности внедрения и использования технологий тайм-менеджмента в процессе планирования и расследования преступлений. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/vozmozhnosti-vnedreniya-i-ispolzovaniya-tehnologiy-taym-menedzhmenta-v-protseesse-planirovaniya-i-rassledovaniya-prestupleniy/viewer>.

Давидова Ольга Василівна,

доцент кафедри юридичної психології
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат психологічних наук, доцент

СУЧАСНІ ПСИХОЛОГІЧНІ ТЕХНОЛОГІЇ В СИСТЕМІ КОМПЕТЕНЦІЙ МАЙБУТЬОГО ПСИХОЛОГА

Сучасні наукові психологічні та соціологічні дослідження свідчать про активне впровадження психологічних технологій у різні сфери роботи з населенням.

Сучасні психологічні технології являють собою сукупність методів, прийомів, засобів, які застосовуються для досягнення поставлених цілей; послідовну сукупність психічних процесів, дій особистості; науку про закономірності, прояви та практичну імплементацію найбільш ефективних процесів психічної діяльності.

Отже, психологічна технологія – це система категорій, принципів і моделей, що описують психічну реальність, людську істоту або соціальну групу як цілісність, що розвивається, зорієнтована на практичну роботу з індивідуальною психікою або груповою психологією, і що включає конкретні методи, прийоми, уміння та навички щодо цілеспрямованої зміни (розвитку) особистості і групи.

У більш вузькому сенсі психотехнологія – це набір алгоритмів роботи із психічною реальністю індивідуальних та колективних суб'єктів, що має на «виході» різнопланові індивідуально- та соціо-психічні ефекти, а саме: діагностичний, терапевтичний, нормативно-впливовий, маніпулятивний, психодеструктивний [1, с. 9].

Психотехнологія виступає єдністю трьох базових елементів: теорії психіки, що складається в рамках тієї чи іншої психологічної школи; сукупності методологічних постулатів, що окреслюють «кордони» і

напрями застосування цієї теорії; сукупності методів, методик та технік, що задають моделі спричинення зазначених вище ефектів.

Прикладні аспекти подібних досліджень пов'язані з різними сферами людської життєдіяльності: політика, бізнес, менеджмент і організаційний консалтинг. Нові психотехнології успішно застосовуються у виборчих та рекламних компаніях, беруться до уваги оборонними відомствами і спецслужбами, за їх допомогою вчиняються злочини, формуються деструктивні культури.

Сучасні психотехнології мають потужний вплив на психіку особистості, на масову свідомість. Потужна сила впливу сучасних психологічних технологій обумовлена їх високою технологічністю, базуванням на своєчасному виявленні, розумінні, знанні і результативності використання послідовностей, закономірностей перебігу психічних процесів, поведінки особистості в різних життєвих ситуаціях і різних умовах, а також високим рівнем виконання.

Водночас теоретичні основи деяких психотехнологій почасти виявляються ненауковими. Їх використання може мати небезпечні для особистості наслідки. Тому ретельне дослідження існуючих технологій та створення і застосування психотехнологій з морально-етичним, гуманістичним змістом є сьогодні соціально необхідною і нагальною потребою [2, с. 12].

На формування відповідних компетенцій спрямоване опанування навчальної дисципліни «Основи сучасних психотехнологій». Програму навчальної дисципліни «Основи сучасних психотехнологій» розроблено для студентів та курсантів за спеціальністю «Психологія» відповідно до освітньо-професійної програми підготовки здобувачів ступеня вищої освіти «Бакалавр» спеціальності «Психологія» (053) для денної форми навчання.

Навчальна дисципліна є базовою необхідною, професійно системоутворюючою та надає цілісне уявлення про основні теоретичні проблеми сучасних психотехнологій, спрямована на підготовку до прикладного застосування теоретичних основ, розуміння сутності методів психологічного впливу, розвиток професійних навичок і вмій для ефективного використання психотехнологій в різних областях застосування.

Дисципліна «Основи сучасних психотехнологій» базується на вивченні циклу дисциплін професійної підготовки, зокрема: «Психодіагностика», «Основи індивідуальної та групової психокорекції», «Основи психологічного консультування», «Основи психотерапії», «Психологія масової поведінки».

Метою дисципліни «Основи сучасних психотехнологій» є формування системи знань про професійні компетенції і структуру діяльності психолога у сфері розробки та застосування психотехнологій; опанування теоретико-методологічних засад використання психотехнологій у практичній діяльності.

Основними завданнями вивчення дисципліни «Основи сучасних психотехнологій» є визначення й інтерпретація феномену «психотехнологія»; визначення теоретико-методологічних засад ідентифікації психічних властивостей, процесів і станів людини, корекції та трансформації відповідних властивостей; оволодіння діагностичними, психотерапевтичними та технологіями нормативного впливу; формування у студентів особистісних якостей, необхідних для ефективного виконання професійних обов'язків в майбутній професійній діяльності.

Згідно з вимогами освітньо-професійної програми здобувачі вищої освіти повинні знати:

- теоретико-методологічні засади створення та закономірності використання системи психотехнологій;

- категорійно-поняттєвий апарат типологічних груп психотехнологій: діагностичних, терапевтичних, нормативного впливу, маніпуляції та спецтехнологій;

- сучасні напрями розвитку психотехнологій;

вміти:

- розрізняти окремі елементи загальної системи психотехнологій;

- екологічно та психологічно безпечно застосовувати діагностичні, психотерапевтичні, психотехнології впливу та розвитку особистості;

- розробляти ефективні техніки впливу з метою корекції, розвитку і саморозвитку особистості;

- ідентифікувати та протистояти технологіям маніпулятивного та деструктивного впливу.

Структура навчальної дисципліни містить тематичні блоки, присвячені загальному огляду системи психотехнологій, основним типам психотехнологій: діагностичним (у тому числі інноваційним психофізіологічним дослідженням), терапевтичним, технологіям психологічного впливу (нормативного, маніпулятивного та деструктивного), ефективної комунікації та переговорного процесу, розвитку особистості.

Список використаних джерел

1. Романенко Ю.В. Сучасні психотехнології: навчальний посібник. Київ : ДУІКТ, 2008. 72 с.

2. Психологічні технології ефективного функціонування та розвитку особистості : монографія / [за ред. : С. Д. Максименка, С. Б. Кузікової, В. Л. Зливкова]. – Суми : Вид-во СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2019. 540 с.

Дідковська-Бідюк Марія Володимирівна,
старший психолог відділу кадрового
забезпечення Дніпровського управління поліції
Головного управління Національної поліції
у м. Києві

ПРОФАЙЛІНГ У ДІЯЛЬНОСТІ ПРАЦІВНИКІВ КРИМІНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ

Усе частіше українські правоохоронці запозичують іноземний досвід для виконання поставлених їм завдань. Не виключенням є процес розкриття злочинів який є багатоплановим та передбачає використання новітніх технологій, у тому числі і психологічних.

Однією із таких технологій є профайлінг (від англ. profile–профіль) – сукупність методів і методик оцінки та прогнозування поведінки особи на основі аналізу найінформативніших ознак, психологічного портрету особи, характеристик зовнішності, невербальної і вербальної поведінки, місцезнаходження та ін. [1, с. 60–67].

В Україні профайлінг як метод пошуку злочинців та попередження правопорушень і злочинів на даний час лише починає розвиватись. Окремий інтерес становить особистість працівника, який може використовувати цю технологію у своїй діяльності належним чином – профайлера. Видатні вітчизняні психологи (Барко В.І., Ірхін Ю.Б., Корсун С.І., Медведєв В.С., Нещерет Т.В., Шаповалов О.В. та інші), досліджували професіограми працівників органів внутрішніх справ та визначили, які риси є необхідними для профайлера.

Проаналізувавши роботи науковців, ми визначили основні блоки якостей, необхідних для профайлерів.

– наявність професійних знань, умінь та навичок (базові психологічні та криміналістичні знання, освіченість у питанні використання профайлінгу, розвинений загальний інтелект тощо);

– розвинута мотивація (зацікавленість та адекватне розуміння вимог професії);

– розвинуті пізнавальні процеси (пам'ять, увага, логічне мислення, креативність тощо);

– особистісні якості (дисциплінованість, відповідальність, тактовність, вихованість, стресостійкість, уміння діяти в умовах дефіциту часу, здатність до самоконтролю, розвинута інтуїція);

– комунікативні якості (комунікативна компетентність, уміння встановлювати і підтримувати психологічний контакт, уміння застосовувати різноманітні стилі у конфліктних ситуаціях, володіння навичками невербальної комунікації тощо),

Враховуючи те, що під час розшуку злочинців працівники кримінальної поліції в тій чи іншій мірі використовують технології профайлінгу ми вирішили визначити наскільки у «потенційних профайлерів» розвинені пізнавальні процеси, а також наскільки вони

володіють навичками зчитування невербальної комунікації. Для цього ми використали такі психологічні методики:

- Методика дослідження короткочасної слухової пам'яті;
- Тест «Знайди помилку у прислів'ях»;
- Методика дослідження креативності Гілфорда;
- Числові ряди Ліппмана;
- Тест «Конттури фігур»;
- «Діагностика рівня розвитку здатності до адекватної інтерпретації невербальної поведінки» В.О. Лабунської;

У дослідженні взяли участь 48 працівників кримінальної поліції з різних областей України, віком від 20 до 45 років, стаж роботи в ОВС/ Національній поліції – від 6 місяців до 20 років.

Результати дослідження показали, що у 2 осіб (4 %) короткострокова пам'ять добре розвинута, у 30 осіб (63 %) – середній рівень розвитку, у 16 осіб (37 %) низький рівень.

За методикою «Знайди помилку у прислів'ях» 12 осіб (25 %) продемонстрували високий рівень розвитку інтелектуальних здібностей 17 (35 %) – середній рівень, 19 (40 %) – низький.

За методикою дослідження креативності Гілфорда оперуповноважені продемонстрували переважно посередні результати (в сукупності за усіма субтестами).

За результатами методики «Числові ряди» 13 осіб (27 %) продемонстрували високий рівень, 19 осіб (40 %) – середній рівень, 16 осіб (33 %) – низький рівень.

За методикою «Конттури геометричних фігур високий рівень спостережливості продемонстрували 11 осіб (23 %), середній рівень – 26 осіб (54 %), низький рівень – 11 осіб (23 %).

Методика В.О. Лабунської налічує 8 субтестів. За результатами кожного субтесту були отримані такі результати:

Номер та назва субтесту	К-ть осіб, які отримали низький рівень	К-ть осіб, які отримали середній рівень	К-ть осіб, які отримали високий рівень
С1 (пози)	30 (63 %)	18 (37 %)	0
С2 (міміка-жести)	44 (92 %)	4 (8 %)	0
С3 (міміка)	25 (52 %)	12 (25 %)	1 (3 %)
С4 (поза-обличчя)	2 (4 %)	41 (86 %)	5 (10 %)
С5 (конфлікт)	8 (17 %)	34 (71 %)	6 (12 %)
С6 (згода)	1 (3 %)	36 (74 %)	11 (23 %)
С7 (діада-група)	38 (79 %)	10 (21 %)	0
С8 (міміка-репліка)	25 (52 %)	23 (48 %)	0

Як бачимо здатність до інтерпретації невербальної комунікації опитаних оперуповноважених досить низька. Можливо, такі результати пов'язані з тим, що працівники кримінальної поліції у процесі розшуку злочинців та попередження злочинів покладаються переважно на інтуїцію, а також користуються старими відомими методами (використання показів свідків, орієнтувань тощо). Також, останнім часом більшість злочинів вчиняється особами у неадекватних психоемоційних станах (під впливом алкоголю, наркотиків тощо). За таких факторів невербальна комунікація особи може бути порушена, жести переважно хаотичні. Саме тому, ми можемо припустити, що оперуповноважені не завжди звертають увагу на невербальні прояви, але це питання потребує подальшого дослідження.

Таким чином, за результатами проведеного дослідження, на даному етапі працівникам підрозділів кримінальної поліції Національної поліції України, не вистачає знань, умінь та навичок для здійснення профайлінгової діяльності. Є доречною розробка тренінгових програм, у яких особлива увага буде приділена розвитку пізнавальних процесів, навичок невербальної комунікації, тощо та які будуть спрямовані на навчання фахівців-профайлерів з числа найбільш підготовлених працівників підрозділів поліції.

Список використаних джерел

1. Черкасова Е.С. Кримінальний профайлинг как ориентирующий метод поиска преступника при совершении преступления в ситуации неочевидности // Профайлинг и медиация. – Калуга: Научно-образовательный «Центр социально-гуманитарных технологий» Калужского государственного университета им. К.Э. Циолковского, 2016. 290 с. С. 60–67.

Жук Наталія Анатоліївна,

психолог відділення психологічного забезпечення відділу культурної комунікації та психологічного супроводження Національної академії внутрішніх справ

СУБ'ЄКТИВНІ ПЕРЕДУМОВИ ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ПАТРУЛЬНИХ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ

Комунікативна компетентність поліцейського ґрунтується на знаннях соціокультурних норм мовленнєвої поведінки і чуттєвому досвіді; вимагає спеціальних умінь та навичок прогнозувати, ефективно здійснювати (за допомогою вербальних і невербальних засобів) комунікативну діяльність та орієнтуватися у ситуаціях міжособистісної взаємодії, розуміючи мотиви, наміри, стратегії

поведінки всіх учасників спілкування; а також передбачає успішне опанування технологій і психотехніки спілкування.

Показником рівня розвитку комунікативної компетентності поліцейських патрульної служби є успішність реалізації основних функцій міжособистісної взаємодії: комунікаційної (обмін інформацією); перцептивної (взаємосприйняття, взаємооцінювання та рефлексія між партнерами у спілкуванні); інтерактивної (взаємодія партнерів у спілкуванні) і власних цілей у спілкуванні.

У структурі комунікативної компетентності можна виокремити такі компоненти: гностичний – рівень обізнаності щодо важливості спілкування та комунікативних здібностей у майбутній професійній діяльності; емоційний – рівень розвитку комунікативного контролю, психічної стійкості у міжособистісних стосунках, рівень емпатії; комунікативний – комунікативна толерантність, вміння слухати, комунікативні і організаторські здібності.

Комунікативна компетентність передбачає усвідомлене розуміння цінності комунікації для професійної діяльності, що позитивно відбиває систему комунікативних знань, розуміння необхідності пізнання самого себе як комунікативної особистості (своїх переваг і недоліків), усвідомлення етичних норм і правил комунікативної взаємодії засобами вербальної, невербальної, комп'ютерної комунікації, здійснення експертизи власних комунікативних дій і прийнятих рішень; сформована сукупність узагальнених комунікативних умінь та розвинутий емоційний інтелект [1].

В основі комунікативної компетентності працівників патрульної служби лежить широка гама загальнолюдських цінностей. Це свідчить про комплексний характер комунікативної компетентності, яка охоплює особистісні, пізнавальні, емоційні та поведінкові характеристики.

Комунікативна компетентність формується в умовах безпосередньої взаємодії, тому є результатом досвіду спілкування між людьми, а також передбачає уміння змінювати глибину і коло спілкування, розуміти і бути зрозумілим для партнера по спілкуванню. Володіння комунікативною компетентністю допомагає людині відчувати себе самодостатньою особистістю в суспільстві, адже на сьогоднішній день для багатьох професій це є важливою умовою ефективною діяльності [2].

Важливу роль у досягненні компетентності відіграють суб'єктивні фактори – особистісні якості, прагнення, інтереси людини. Компетентність може бути представлена як володіння відповідною компетенцією й може бути інтегративною якістю особистості та містити не тільки особистісні властивості індивіда, але й у певний спосіб організовані пізнавальні процеси та емоційну сферу.

Комунікативна компетентність патрульного поліцейського є однією з найважливіших характеристик його загальної професійної

компетентності, оскільки, по-перше, є ключовою компетентністю, по-друге, опосередковує його специфічну діяльність, яка передбачає постійні контакти, співробітництво, спільну діяльність, взаємодію у чітко регламентованих або особливо важких умовах. Наявність у патрульного поліцейського комунікативної компетентності визначає не тільки ефективність передачі інформації, культуру мовлення, багатий словниковий запас, правильність відбору мовних засобів, а й уміння керувати спілкуванням у різних соціальних ситуаціях, управляти не тільки власним емоційним станом, а й регулювати емоційною напругою в процесі спілкування, вмінням налагодити контакт із іншими людьми [3].

Комунікативна компетентність є і складовою, і базовою характеристикою професійної компетентності залежно від функції, яку реалізують патрульні поліцейські у своїй професійній діяльності. Володіння патрульними поліцейськими даним інтегральним особистісним утворенням забезпечить кваліфіковане виконання їх професійних обов'язків.

Список використаних джерел

1. Волкова Н.П. Комунікативна компетентність як основа професіоналізму майбутнього соціального педагога. *Вісник Запорізького національного університету. Педагогічні науки*. Запоріжжя, 2012. № 1. С. 148–152.

2. Олійник Г.М. Комунікативна компетентність як складова професійної компетентності соціального педагога. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Педагогіка, соціальна робота*. Ужгород, 2011. № 20. С. 90–92.

3. Шалигіна Н. П. Комунікативна компетентність військових фахівців як психолого-педагогічна проблема. *Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України. Педагогічні науки*. Київ, 2013. № 5. doi: <https://doi.org/10.26697/9786177089000.2017.322>.

Захаренко Людмила Миколаївна,

старший науковий співробітник наукової лабораторії з проблем психологічного забезпечення та психофізіологічних досліджень ННІЗДН Національної академії внутрішніх справ, кандидат психологічних наук

ЗМІСТ ТА ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ВІЗУАЛЬНО-АНАЛІТИЧНИХ ДІАГНОСТИЧНИХ ПСИХОТЕХНОЛОГІЙ

Діагностичні психотехнології – це алгоритми ідентифікації профілів психічних властивостей (станів, процесів) суб'єктів, що дозволяють здійснювати мотивовані висновки (діагнози) щодо

відповідності фактичних ознак психічних профілів набору до відповідних оціночних критеріїв. Ідентифікація (від лат. «identificare» – ототожнювати) є процедурою пізнання на основі співставлення із еталонною типизацією.

Діагностика є первинною щодо всіх інших груп психотехнологій. Навіть елементарна «діагностика» дозволить віднайти сильні та слабкі сторони опонента. У застосуванні діагностичних психотехнологій ключову роль відіграють три «канали» отримання інформації: візуальний, вербальний та експериментально-поведінковий. Відповідно до візуального каналу отримання діагностичних даних виділяють візуально-аналітичні діагностичні психотехнології [1].

Візуально-аналітичні діагностичні психотехнології є комплексом методів візуального спостереження та візуально-аналітичної ідентифікації ознак суб'єкта, що дозволяє скласти його психологічний портрет та передбачити ймовірну модель поведінки.

Відповідно до практичних напрацювань та наукових поглядів Романенка Ю.В. [1] візуально-аналітична ідентифікація інформації відбувається на шести рівнях візуально-аналітичного сканування-ідентифікації.

Розглянемо детальніше кожен із цих рівнів.

1. Візуальна ідентифікація родових соціотипологічних ознак.

Охоплює візуальні *ознаки* расової, етнічної, соціальної, професійної та гендерної приналежності:

1) візуальна ідентифікація індивідуально-типологічних ознак суб'єкта на основі форми обличчя, форми тіла, професійної групи, особливостей мовної поведінки, жестів, міміки, пантоміміки (факультативними маркерами є використання кольорів, аксесуарів та косметики);

2) візуальна ідентифікація соціодемографічних ознак (ознак соціальних, професійних етнічних та інших груп) на основі особливостей мовної поведінки, етнічних етнічних дистанцій, жестів, пантоміміки, тактильних контактів у міжособовій взаємодії, фізіогномічних патернів, а також деяких функціонально-поведінкових проявів.

2. Візуальна ідентифікація структурно-морфологічних проявів суб'єкта має на меті ідентифікацію ознак:

1) структурної будови обличчя та тіла;

2) поведінки, що спостерігається у вигляді актів (мовних, емоційних, поведінково-вольових тощо).

3. *Візуальна ідентифікація функціонально-поведінкових проявів суб'єкта* відповідно до функціонально-цільового призначення проводиться як візуальне дослідження:

1) зв'язків анатомічних, фізіономічних та психологічних властивостей (ідентифікація тілесно-морфологічних параметрів; ідентифікація м'язових зажимів);

2) функціонально-поведінкових проявів (ідентифікація зв'язків між проявами поведінки та внутрішніми психічними проявами особи; ідентифікація функціонально-поведінкових проявів за психофізіологічними типологіями та патопсихологічними типологіями).

4. *Візуальна ідентифікація фізіогномічних проявів* (дослідження зв'язків між особливостями структурної будови обличчя і його окремих зон з психологічними властивостями особи) включає:

1) візуальну ідентифікацію загальних параметрів обличчя (геометрична форма, параметри профільної, анфасної, потиличної проекції обличчя);

2) типологічну ідентифікацію інформативних зон обличчя – визначення типологічної приналежності окремих елементів обличчя (очей, носа, губ, вух тощо).

5. *Візуальна ідентифікація невербально-комунікативних маркерів* – це дослідження зв'язків між зовнішніми проявами невербальної поведінки (жести, міміка, пантоміміка тощо) та внутрішніми психологічними якостями, процесами та станами особи.

Візуальна ідентифікація невербально-комунікативних маркерів включає:

1) візуальну ідентифікацію патернів невербальної поведінки:
– просторових дистанцій;
– рухів корпусу тіла та його окремих частин (переважно рук і ніг);
– маркерів рухів окремих частин (м'язових сегментів) обличчя;
– доторків та тактильних контактів у міжгруповій взаємодії та пов'язаних із ними психічних особливостей, станів, процесів, а також відповідних соціально-статусних (рольових, структурних) проявів;

2) візуальну ідентифікацію маркерів одягу:
– стилю одягу (нормативно-класичний, спортивний, архаїчний, примітивний, змішаний тощо);
– семантики кольорів, що використовуються в елементах одягу;
– зв'язків між стилем, кольором окремих предметів одягу та психічними матрицями відповідних зон тіла (зони голови, шиї, тулуба, генітальної зони, зони ніг);

3) візуальну графоаналітичну ідентифікацію:

- особливості заповнення простору паперового листа чи іншого матеріалу;
- просторово-геометричних особливості написання літер;
- загальні параметри почерку (тобто перцептивних особливостей, що пов'язані із загальним стилем писемної комунікації особи);
- особливості накреслення окремих літер.

6. *Візуальна ідентифікація символізму особистих атрибуцій, об'єктів культури, просторів та середовищ.*

Досліджуються зв'язки між складовими візуальних предметів, що спостерігаються зовні, та індивідуально/соціально-психологічними та соціально-рольовими (статусними структурними) особливостями, станами і процесами суб'єктів, що продукують зазначені об'єкти, символи, і створюють візуальні означення просторів та середовищ.

Візуальна ідентифікація символізму особистих атрибуцій, об'єктів культури, просторів та середовищ включає:

1) візуальну ідентифікацію символізму особистих прикрас (персні, сережки, намиста, браслети, закладки тощо), в тому числі аксесуарів і татуювань;

2) візуальну ідентифікацію символізму об'єктів (продуктів) культури:

- продуктів образотворчого мистецтва;
- скульптурних композицій;
- продуктів кінематографії (відеопродукції);

3) візуальну ідентифікацію символізму особистих та соціальних просторів та середовищ:

- екстер'єру житла;
- дизайн-інтер'єру житла;
- символізму допоміжних технічних засобів;
- символізму допоміжних особистих та соціальних просторів.

Отже, візуальна діагностика завжди передує терапії: у практичній психології не існує терапії без діагностики. Використання візуально-аналітичних діагностичних психотехнологій дозволяє створювати психологічний портрет суб'єкта та прогнозувати його ймовірну поведінку.

Список використаних джерел

1. Романенко Ю.В. Сучасні психотехнології : навч. посіб-к для провед. лекц. занять для студ-в спец-сті «Міжнар. інформація». Київ: ДУКТ, 2008. 72 с.

Казміренко Вікторія Олександрівна,
старший оперуповноважений Департаменту
Національної поліції України, кандидат
юридичних наук, старший науковий
співробітник;

Павленко Наталія Григорівна,
провідний науковий співробітник відділу
організації наукової діяльності та захисту
прав інтелектуальної власності Національної
академії внутрішніх справ, кандидат
юридичних наук, старший науковий
співробітник

ХАРАКТЕРИСТИКА ОСНОВНИХ КОМПОНЕНТІВ УСПІШНОСТІ В КОМАНДНІЙ РОБОТІ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ

Протягом усього життя ми в тій чи іншій мірі перебуваємо в контакті з іншими людьми: нашою сім'єю, близькими друзями, колегами по роботі та представниками місцевої громади. Завдяки таким контактам ми є членами різних груп, які мають на нас суттєвий вплив, визначаючи нашу поведінку, погляди і ставлення.

Працівники поліції, це теж група, яка постійно взаємодіє із громадськістю, – це команда, члени якої співпрацюють з метою досягнення загальної мети – тісною співпрацею із спільнотою. Основними характеристиками такої командної роботи є:

Склад команди – це сукупність характеристик членів команди, важливих для її аналізу як єдиного цілого.

Структура – розглядається з точки зору функцій, які виконує кожен член команди, а також з точки зору міжособистісних відносин.

Існує типологія спільної діяльності в команді:

Спільно-взаємодіючий тип – він характеризується обов'язковістю участі кожного члена команди в розв'язанні загальної задачі. Інтенсивність праці приблизно однакова для всіх, особливості діяльності визначаються керівником, ефективність діяльності рівною мірою залежить від всіх членів команди. Для осіб, які схильні працювати в командах такого типу, характерні орієнтація на колективні цілі, групову мораль, повага авторитету лідера.

Спільно-індивідуальний тип – він характеризується мінімальною взаємодією між учасниками процесів. Кожен виконавець здійснює свою роботу та представляє результат власної діяльності. Членів команди об'єднує тільки завдання, яке кожен з них обробляє особливим чином. Для учасників цього типу діяльності характерні висока ініціативність, орієнтація на результат та індивідуальні досягнення. Такі працівники головними вважають свої власні цілі і схильні самостійно розробляти способи досягнення цілей в умовах внутрішньої конкуренції.

Спільно-творчий тип, в якому кожен з членів команди є рівноправним співавтором нового продукту чи послуги. При цьому кожен співробітник намагається підвищити власну професійність за рахунок участі у колективній праці. Учасники цього типу організації діяльності орієнтуються на професійний розвиток, мають схильність до співробітництва з спеціалістами інших областей діяльності. Основною цінністю для них є досягнення нових знань, створення умов для індивідуального розвитку, повага прав кожного члена колективу [1].

Виокремлюють наступні ознаки успішних команд:

– Спільна мета/місія, що відома всім членам команди, які її узгодили та погоджуються впроваджувати.

– Панування атмосфери довіри та відкритості.

– Відкрите і чесне спілкування.

– Атмосфера підтримки різноманітності.

– Почуття приналежності до однієї команди.

– Атмосфера, в якій заохочується творчість і прийняття ризиків.

– Здатність самокоригування.

– Взаємний зв'язок членів між собою.

– Досягнення консенсусу під час прийняття рішень.

– Лідерство із залученням членів команди до прийняття рішень.

На жаль, існує ряд причин, що провокують виникнення конфліктів в підрозділах/командах:

1. Інформаційні фактори пов'язані з неприйнятністю інформації для однієї зі сторін в конфліктній взаємодії (неповні або неточні факти, мимовільна або свідомо дезінформація і т.д.).

2. Поведінкові чинники охоплюють найбільш типові поведінкові стереотипи, що викликають конфліктні ситуації (стереотипи переваги, агресивності і т.д.).

3. Фактори відносин виникають від незадоволеності у взаємодіях між сторонами (наприклад, з приводу розбіжності вкладу та винагород в трудовій взаємодії).

4. Ціннісні чинники – це принципи, яким особистості слід або дотримання яких від неї очікують інші (колеги і т.д.).

5. Структурні фактори – це існуючі об'єктивні обставини як зовнішнього середовища, так і її власної організації у середовищі, які виникають в результаті недосконалості структури і не залежать від бажань виконавця ролі, наприклад, керівника (недосконалі закони, дефіцит фінансових коштів або технічних ресурсів і т.д.).

6. Фактор індивідуальної терпимості – нетерпимості учасників взаємодії до існуючих суперечностей, різних думок, позицій і т.д. Він відображає діапазон прийнятності партнерів конфліктної взаємодії, оскільки те, що відрізняє людей один від одного, або виділяє їх в соціальному середовищі (в групі), досить часто викликає роздратування, агресивну поведінку з боку інших.

7. Фактор динамічності підрозділу, який стосується організаційних змін, різного роду нововведень, так як будь-яка зміна завжди зачіпає інтереси особи [2].

Враховуючи вищезазначене, система управління командою не буде працювати ефективно, якщо не буде розроблена ефективна модель мотивації. Позитивним підходом до мотивації є наступне:

- Встановлення набору індивідуальних факторів мотивації.
- Позитивний клімат в команді.
- Можливість реалізації творчого потенціалу.
- Чітке визначення цілей в роботі.
- Винагорода за внесок в спільний результат.
- Однакові можливості розвитку кар'єри.

Як висновок слід зазначити, що причини невдач, в командній роботі підрозділів мають меншою мірою промислово-економічний чи технічний характер, але багато в чому пов'язані саме з комунікаційними й інформаційними процесами.

Список використаних джерел

1. Бакаленко, О.А. Психологія управління. О. А. Бакаленко. Психологія управління : навч. посіб. Харків : ХНУРЕ, 2020. 120 с.
2. Психологія управління: Навчальний посібник / В.М. Сич Кам'янець-Подільський: Медодобри. 2006, 2015. 180 с.

Кудерміна Олена Іванівна,

завідувач кафедри юридичної психології
Національної академії внутрішніх справ,
доктор психологічних наук, професор;

Корольчук Віктор Володимирович,

провідний науковий співробітник відділу
організації наукової діяльності та захисту
прав інтелектуальної власності Національної
академії внутрішніх справ, кандидат
юридичних наук, старший науковий
співробітник

ДЕТЕРМІНАНТИ ПІДГОТОВКИ ПСИХОЛОГІВ У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ ІЗ СПЕЦИФІЧНИМИ УМОВАМИ НАВЧАННЯ

Виклики сучасності обумовлюють появу новітніх вимог до підготовки психологів для практичної діяльності в будь-якому професійному просторі. Перші камені у фундамент майбутнього професіоналізму закладаються в стінах закладу вищої освіти. Безумовно, з часу набуття чинності стандартів вищої освіти (бакалавра та магістра) окремі орієнтовні маркери для реалізації освітньо-професійних програм підготовки за спеціальністю 053 «Психологія» визначені для всіх прикладних напрямів. Водночас, сукупний зміст та результати освітньої діяльності закладів вищої освіти, що знайшли

своє відображення у стандартах, не є вичерпними та, здебільшого, визначають певний вектор подальшого розвитку освітянської діяльності в межах підготовки психологів. Конкретний зміст та результати освіти, в межах окреслених в стандарті параметрів, зумовлені значною низкою детермінантів. Особливого значення наведене набуває стосовно реалізації процесу підготовки психологів в сфері правоохоронної діяльності.

Перша група детермінант характеризує особливості очікувань потенційних стейкхолдерів (роботодавців) щодо змісту та рівня підготовки майбутніх випускників – психологів. В цьому аспекті ми зіштовхуємося з іманентною правоохоронній діяльності особливістю. Потенційними роботодавцями в правоохоронній сфері виступають органи та підрозділи Національної поліції України, Національної гвардії України, Державної служби з надзвичайних ситуацій, Державної прикордонної служби, Державної міграційної служби. Їх очікування щодо професійної підготовки до практичної діяльності психологів досить відрізняються від звичних очікувань для інших секторів ринку праці стейкхолдерів. Існує диференціація, окрім іншого, й у кожного органу та підрозділу зазначених структур.

Відмінність потреб роботодавців у сфері правоохоронної діяльності спричинена, насамперед, специфічними її особливостями. Психолог-практик, наприклад у підрозділі Національної поліції, повинен володіти знаннями, навичками та вміннями магістральними для будь-якого фахівця в сфері практичної психології, а саме: аналізувати та пояснювати психічні явища, ідентифікувати психологічні проблеми та пропонувати шляхи їх розв'язання; розуміти закономірності та особливості розвитку і функціонування психічних явищ в контексті професійних завдань; обирати та застосовувати валідний і надійний психодіагностичний інструментарій (тести, опитувальники, проєктивні методики тощо) психологічного дослідження та технології психологічної допомоги; формулювати мету, завдання дослідження, володіти навичками збору первинного матеріалу, дотримуватися процедури дослідження; складати та реалізовувати план консультативного процесу з урахуванням специфіки запиту та індивідуальних особливостей клієнта, забезпечувати ефективність власних дій; складати та реалізовувати програму психопрофілактичних та просвітницьких дій, заходів психологічної допомоги у формі лекцій, бесід, круглих столів, ігор, тренінгів, тощо, відповідно до вимог замовника тощо.

В той же час, специфіка правоохоронної діяльності вимагає наявності у майбутнього фахівця здатності діяти в умовах об'єктивно існуючого конфліктного спілкування з кримінально зараженими представниками суспільства; здатності ефективно діяти в екстремальних, загрожуючих власному життю умовах; комунікувати з особами різного віку, соціального статусу, що знаходяться в різних емоційних станах та іноді, проти їх бажання тощо. Звичне для

психологічного простору гуманістичне відношення до потреб та запитів клієнта в межах вирішення професійних завдань психологом в правоохоронній сфері піддається певним трансформаціям. «Об'єктом» фахових зусиль психолога можуть бути як законослухняні громадяни (працівники-правоохоронці, свідки, потерпіли тощо), так й особи, що мають конфліктні стосунки з державою та свідомо порушують загальноприйняті соціальні норми поведінки в ній.

Просвітницька діяльність психолога також має специфічні ознаки. Здійснюючи популяризацію гуманістичних засад збереження психічного здоров'я та психологічного благополуччя, в сфері правоохоронної діяльності, психолог спрямовує свої зусилля на формування правосвідомості окремих громадян та суспільства в цілому. Наведене зумовлює унікальність та специфічність освітньо-професійних програм підготовки психологів для потреб правоохоронної системи, що складно вписується в звичний освітній простір підготовки психологів.

Друга група детермінант – об'єктивна «неготовність» випускників цивільних ЗВО в повній мірі адаптуватися та реалізуватися в просторі правоохоронній діяльності. Не нормований робочий день (самогубці в здійсненні прийнятого рішення не дотримуються часових меж робочого часу з 8.00 до 16.30), перевага негативних емоцій над позитивними (спілкування з особами, що вчинили тяжкі та відверто відрозливі дії), варіативність професійних завдань (проведення соціометрії колективу правоохоронців та, в той же день, участь в опитуванні неповнолітнього), неможливість планування робочого часу (злочини не вчиняються по графіку) тощо, виступають об'єктивними підставами для вищезгаданого твердження.

Тобто актуалізується потреба підготовки психологів для правоохоронної сфери в межах закладів вищої освіти зі специфічними умовами навчання. Починаючи з першого курсу курсант-психолог опановує певні атрибути службової діяльності, що притаманні майбутній професійній сфері. Зазначене втілюється за допомогою включення в освітньо-професійну програму підготовки психологів обов'язкових освітніх компонентів підготовки правоохоронця (вогнева та фізична підготовка тощо).

Третя група детермінант пов'язана з особливостями втілення в сучасний освітній простір закладів із специфічними умовами навчання принципів академічної мобільності, визнання результатів інформальної та неформальної освіти, забезпечення індивідуальної освітньої траєкторії розвитку особистості здобувача тощо. Ми повністю погоджуємося, що реалізація наведених принципів є значущим кроком наближення вітчизняної вищої освіти до загальноосвітніх стандартів. Водночас, вважаємо за необхідне акцентувати увагу на неможливості імплементувати їх в «чистому вигляді» в освітній процес. Для майбутнього фахівця-психолога важливим елементом є опанування зарубіжного досвіду та участь у міжнародних програмах, семінарах та

тренінгах. Але в межах освітнього процесу ЗВО з специфічними умовами навчання зарахування результатів здійснення цього елементу у вигляді кредитів є неможливим. Зазначене стосується обрання здобувачем окремих дисциплін освітньо-професійної програми. Індивідуальна освітня траєкторія розвитку може бути забезпечення переважно обранням моноблоків освітніх компонентів. Інакше суспільство може опинитися в ситуації, коли її захисник обрав дисципліну, що навчас як застосовувати вогнепальну зброю, але не забажав обрати освітній компонент, що навчас де та за яких умов її дозволено використовувати. Суспільні наслідки наведеного можна тільки уявити...

Викладене не має на меті окреслення всієї низки особливостей підготовки психологів-практиків для правоохоронної сфери. Головна ціль – це підняття для обговорення актуальних для сьогодення проблем, властивих процесу перетворення вищої освіти України, насамперед, удосконаленню освітнього процесу у ЗВО зі специфічними умовами навчання в ході підготовки фахівців психологічної практики.

Куценко Дмитро Володимирович,
провідний науковий співробітник наукової лабораторії з проблем психологічного забезпечення та психофізіологічних досліджень ННІЗДН Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник

НЕВЕРБАЛЬНА КОМУНІКАЦІЯ В ДІЯЛЬНОСТІ ПОЛІЦЕЙСЬКОГО

Професія поліцейського безпосередньо пов'язана із комунікаціями. Ефективна комунікація у свою чергу є запорукою ефективної діяльності та отримання очікуваного результату. Інформація отримана через комунікацію між людьми може надходити декількома шляхами, одним з яких є спостереження. Саме завдяки спостереженню за поведінкою людини можна отримати інформацію, яка буде доповнювати відомості, що надходять від неї через сприйняття змісту вимовленого, або взагалі надавати самостійну, додаткову інформацію, яка не пов'язана із темою спілкування.

Ще у 1971 році американський соціопсихолог А. Мехрабіан статистично обрахував і вивів відому модель співвідношення вербаліки і невербаліки в міжособистісній комунікації: «55 - 38 - 7», де 55% – невербаліка, 38 – голос, і лише 7% – вербаліка, тобто значення вимовлених слів .

Як підраховували дослідники, більшість відносин формується у перші 20 сек. – 3 хв. знайомства. У багатьох випадках, для оцінки ситуації і особи з якою комунікує поліцейський, саме перший,

незначний проміжок часу відіграє важливу роль для забезпечення власної безпеки та вдалого вирішення службового завдання [1, с. 16].

Вважається, що оцінка іншої людини проходить підсвідомо, ще до того, як вона щось сказала. Цей процес відбувається через інтуїтивне сприйняття невербальних ознак, наприклад міміки, жестів, пози, голосу, тембру, інтонації, одягу, аксесуарів, поглядів тощо.

Якщо вербальне спілкування дослідники поділяють на усне мовлення, дактильне мовлення (знаками), писемне мовлення. То невербальні прояви більш різноманітні, серед них виокремлюють: вокаліку (акустичні особливості голосу), екстралінгвістику (швидкість мови, висота голосу, його тональність та діапазон), кінесіку (рухи тіла), окулесіку (зоровий контакт та рухи очима), ольфактику (запахи), проксеміку (просторове розміщення), фізіогноміку (форми тіла, колір волосся), хаптіку (дотики), хрономіку (часові прояви) тощо [2, с. 632].

Вважається, що на відміну від вербальних, невербальні сигнали практично завжди спонтанні, несвідомі і щирі, тобто вільні від обману. Також невербаліка є майже універсальною мовою спілкування, яка не залежить від знання іноземної мови.

Невербальна комунікація або доповнює деталями вербальний зміст промови опонента (розбіжність зі змістом висловлених слів також вважаємо доповненням) або навіть повністю замінює вербальну комунікацію, у випадках, коли мовлення неможливе або небажане. Наприклад, коли немає можливості комунікувати вголос чи за допомогою писемності можуть використовуватись рухи тіла.

Вміння «тлумачити» сигнали невербальних проявів надають додаткові переваги при орієнтуванні у ситуації, що склалася. До таких переваг слід віднести можливість розуміння ставлення, почуття та емоцій суб'єкта невербальних проявів до предмету бесіди та до співрозмовника.

Подібні знання можуть стати у нагоді:

- слідчим та оперативним працівникам – для отримання орієнтуючої інформації щодо щирості показань, які надає людина;
- перемовникам – для проведення ефективних переговорів із пересічними громадянами, особами що планують скоїти самогубство, правопорушниками, злочинцями тощо;
- патрульним та дільничним інспекторам поліції – для застосування у випадках врегулювання конфліктних ситуацій;
- працівники спеціальних силових підрозділів – при проведенні спеціальних операцій, наприклад при спілкуванні жестами;
- працівникам кадрових підрозділів – під час добору кадрів до підрозділів Національної поліції;
- поліграфологам – під час проведення психофізіологічних досліджень із застосуванням поліграфа;
- всім працівникам поліції – для розуміння емоційного стану роздратованої особи та її намірів щодо фізичного нападу на поліцейського;

– всім працівникам у міжособистісному спілкуванні, вмінні підсилити власні вимоги як поліцейського чіткими невербальними проявами, які у більшості випадків «засвоюються» швидше і якісніше за слова.

Подібні знання надають допомогу у розумінні окремих рис етнічних та регіональних ідентичностей, що має важливе значення у спілкуванні з іноземцями, наприклад при забезпеченні публічної безпеки і порядку під час проведення масових спортивних або інших заходів тощо.

Невербальні прояви здатні нести різноманітну інформацію. Важливим є те, що їх розуміння допомагає у виявленні справжніх намірів свого опонента, що для роботи поліцейського є вкрай важливим.

Слід відзначити, що інформація, отримана через тлумачення невербальних проявів носить виключно орієнтовний характер та не може слугувати доказами у суді, окрім випадків, коли подібні знання були застосовані судовим експертом у нормативно встановленому процесуальному порядку.

Якісні знання із невербаліки підвищують ефективність виконання власних посадових обов'язків поліцейськими але одразу виникає питання, яким чином їх донести до особового складу та сформувані певні практичні навички?

Слід зазначити, що навчально-тематичні плани з професійної психологічної підготовки ЗВО зі специфічними умовами навчання передбачають обговорення тем, пов'язаних із наданням підготовки за напрямками ефективних комунікацій. Але, для формування усталених навичок, які би дійсно надавали перевагу у спілкуванні, означена діяльність потребує постійної практики та відповідного її аналізування з боку працівників Національної поліції. Не зайвим є періодичне оновлення знань у цій сфері, наприклад через проведення занять з невербаліки у системі службової підготовки підрозділів Національної поліції. Ну а самим ефективним, у т.ч. з означеної тематики, все ж таки залишається самоосвіта.

Список використаних джерел

1. Молчанова Г. Г. Когнитивная невербалика как поликодовое средство межкультурной коммуникации: кинесика // Вестн. Моск. ун-та. Сер. 19. Лингвистика и межкультурная коммуникация, 2014. № 2. С. 13–30.
2. Медведева А. В. Роль невербальной коммуникации при выражении критического суждения (на материале современного английского языка) // Вестник Башкирского университета, 2010. Т. 15. № 3. С. 631–635.

Ларіонов Станіслав Олександрович,
начальник кафедри психології та педагогіки
Національної академії Національної гвардії
України, кандидат психологічних наук, доцент

СИТУАЦІЙНІ ЧИННИКИ ДИНАМІКИ ПСИХІЧНИХ СТАНІВ ПРАЦІВНИКІВ ПОЛІЦІЇ

Ситуація є енерго- та інформаційно насиченою одиницею життєдіяльності, яка одночасно детермінує активність суб'єкта і задає просторові та часові межі її реалізації. Зміна ситуації неминуче тягне за собою зміну психічного стану суб'єкта, і ця закономірність відображена навіть в лексиці: в повсякденній мові ситуація позначається як «стан справ», «становище», а російською – «обстановка», лексично ситуація нерозривно пов'язана із станами.

Було виокремлено 27 типових ситуацій професійної діяльності офіцерів поліції (наприклад, ранкова нарада, розмова з безпосереднім керівником, виїзд на місце події, охорона громадського порядку тощо). Контрольний список типових ситуацій службової діяльності був оцінений досліджуваними за допомогою 14 семибальних шкал: 1) контрольованість ситуації; 2) когнітивна складність; 3) незалежність або раптовість ситуації; 4) частота виникнення ситуації; 5) наявність досвіду позитивного вирішення ситуації; 6) суб'єктивна комфортність ситуації; 7) активація поведінки в ситуації; 8) захопленість ситуацією, важкість переключення; 9) моральна оцінка ситуації; 10) тривалість ситуації; 11) виснажливості ситуації; 12) ступінь загрози ситуації; 13) ступінь виклику ситуації; 14) ступінь можливих втрат в ситуації.

Ми ставили за мету узагальнити та проаналізувати найбільш значимі ситуаційні чинники змін психічних станів працівників поліції. Було проаналізовано 27 матриць інтеркореляційних зв'язків між характеристиками типових ситуацій службової діяльності, згідно з їх кількістю. На рисунку 1 відображена частота статистично достовірних ($p \leq 0,05$) значимих ($r_s > 0,30$) кореляційних зв'язків в сукупності досліджених ситуацій (приміром, прямиий зв'язок показнику переживання виклику із показником тривалості ситуації спостерігається у 6 кореляційних матрицях (33% ситуацій)).

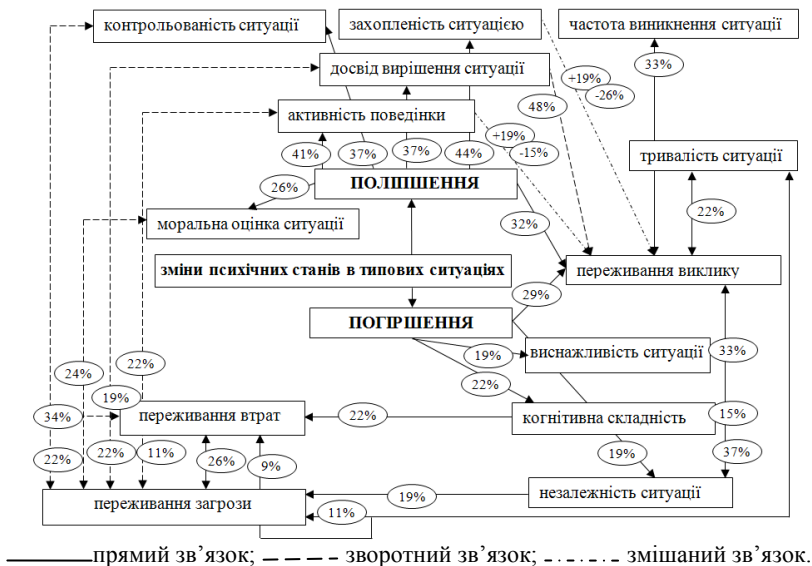

Рис. 1. Чинники змін психічних станів працівників поліції
(у % від сукупності ситуацій)

Представлений рисунок дозволяє стверджувати наступне:

1. Виділено риси типових ситуацій, усвідомлення та переживання яких працівниками позитивно впливає на психічні стани: можливість контролювати ситуацію, наявність позитивного досвіду розв'язання подібних ситуацій, активність поведінки та захопленість ситуацією.

Актуалізують негативні психічні стани усвідомлення та переживання виснажливості ситуації, її когнітивна складність, раптовість виникнення та незалежність від інших ситуацій, переживання загрози втрат в ситуації або фактичні втрати ресурсів.

2. Переживання виклику в ситуації може призводити як до погіршення, так і до поліпшення психічного стану. Захопленість ситуацією та ступінь активації поведінки, в свою чергу, неоднозначно впливають на усвідомлення викликів ситуації. Наявність досвіду позитивного вирішення ситуацій службової діяльності зменшує переживання виклику та поліпшує психічні стани.

Усвідомлення можливості контролювати ситуацію, її позитивна моральна оцінка, наявність досвіду та активність поведінки знижують переживання загроз та втрат в типових ситуаціях службової діяльності. Вказані особливості можуть слугувати мішенню і ресурсом професійно-психологічної підготовки та індивідуально-психологічної допомоги.

3. Проведений аналіз психологічної специфіки типових ситуацій службової діяльності дає змогу констатувати наявність крос-ситуаційних механізмів їх оцінки та переживання досліджуваними. Тобто отримані на матеріалі 27 ситуацій закономірності в цілому можна екстраполювати на усю сукупність ситуацій службової діяльності, які є типовими для досліджуваних.

4. Психічні стани слід вважати інтегральним показником психічної діяльності, в якому поєднуються та проявляються особистісні властивості і процеси, та переживання значимих характеристик ситуації, в якій знаходиться суб'єкт. Ситуативні характеристики впливають на психічні стани внаслідок роботи процесів переживання.

Лиман Анастасія Андріївна,

науковий співробітник науково-дослідної лабораторії морально-психологічного супроводження службово-бойової діяльності Національної гвардії України науково-дослідного центру службово-бойової діяльності Національної гвардії України Національної академії Національної гвардії України;

Колесніченко Олександр Сергійович,

науковий співробітник науково-дослідної лабораторії морально-психологічного супроводження службово-бойової діяльності Національної гвардії України науково-дослідного центру службово-бойової діяльності Національної гвардії України Національної академії Національної гвардії України, кандидат психологічних наук, старший науковий співробітник

ЗДАТНІСТЬ ДО «ВІЙСЬКОВОЇ ТОВАРИСЬКОСТІ» У ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ ГВАРДІЇ УКРАЇНИ

Виконання покладених на військовослужбовців Національної гвардії України (далі – НГУ) службово-бойових завдань вимагає від особового складу підрозділів та частин виключної чіткості дій, бойової злагоженості, згуртованості, взаємовиручки та дисципліни [1]. Тому якість виконання службово-бойових обов'язків представниками НГУ безпосередньо залежить від рівня міжособових відносин та морально-психологічного клімату у військовому колективі.

У рамках дослідження особливостей психологічної готовності військовослужбовців до ризику у службово-бойовій діяльності (далі - СБД) співробітниками науково-дослідної лабораторії морально-психологічного супроводження СБД НГУ визначено, що одним із важливих компонентів психологічної готовності виконувати службово-бойові завдання в ризиконебезпечних умовах є так звана

«військова товарицькість» – здатність у стресовій ситуації приймати допомогу, надавати її та довіряти товаришам [2].

У тому випадку, коли в суспільній думці військового колективу їх підрозділ стає бойовим, згуртованим, активним, дисциплінованим, коли в ньому діють традиції взаємодопомоги, готовності підставити, так би мовити, плече, нести відповідальність за спільну справу, коли страх втратити повагу товаришів є найсильнішим почуттям, тоді колектив виступає для своїх членів джерелом додаткових психологічних можливостей. Такі взаємовідносини виступають своєрідним підґрунтям не тільки для ефективної взаємодії в умовах спільного виконання службово-бойових завдань, а також для підтримання високої психологічної стійкості та активності кожного окремого військовослужбовця, який входить до такого підрозділу, а тому може впливати як на загальну готовність до дій в умовах загрози життю та здоров'ю, так і на психологічну готовність до ризику. Так, розглядаючи психологічний потенціал військовослужбовців до дій в бойових умовах Е.П. Утлік [3], зазначає, що в підрозділах на певному рівні їх розвитку складається механізм колективно-групової саморегуляції групової поведінки. Її специфіка полягає в тому, що значна його частина інтеріоризується військовослужбовцями (переводиться у внутрішній план) і сприймається як власна система саморегуляції.

Отже, «військова товарицькість» характеризує необхідність у військовослужбовця НГУ відчувати підтримку товаришів по службі, повагу, щирість і відкритість та бути впевненим, що йому підставлять плече, якщо це буде необхідно під час виконання службово-бойових завдань в умовах ризику. До того ж, така товарицькість визначає здатність у ризиконебезпечній ситуації залучати зовнішні ресурси (довіру, толерантність, товарицькість військового колективу). Цим забезпечується ефективна взаємодія з товаришами по службі в ризикованих ситуаціях, що впливає на успішність результату їх службово-бойової діяльності та може виступати, як певний ресурс подолання негативних емоційних станів, наприклад страху, невпевненості, напруженості, тривоги, в подальшому і бойової травмизації тощо.

Службово-бойова діяльність військовослужбовців НГУ майже завжди пов'язана з труднощами, із ризиком для життя. Така діяльність особливо міцно консолідує товарицькість між її учасниками і характеризується великим бажанням досягти поставленої мети, самовідданістю, високим почуттям обов'язку й відповідальності, готовності прийти на допомогу. Безліч прикладів того, як військовослужбовці, жертвуючи собою, рятували своїх товаришів. Втім, важливо вказати, що така взаємна довірливість, відданість, тісні емоційні зв'язки, не завжди являються ефективними та продуктивними. Саме такий варіант відносин, як маніпулювання власним оточенням (на основі раніше сформованих відкритих

взаємодовірливих відносин, поваги та ін.) задля отримання особистісних привілеїв чи благ, є малопродуктивним.

Зазначимо ще один протилежний полюс сильної прив'язаності, турботи про іншого, довіри свого життя другому, пожертвування собою заради когось іншого, орієнтуючись на досвід діяльності військових підрозділів в умовах мінної небезпеки [4]. Так, дії військовослужбовців при підривах багато в чому залежить не тільки від професіональної підготовленості чи досвіду, а також від ставлення до такого роду небезпеки (та власне особистісної ризикованості та готовності ризикувати власним життям за таких умов). Дії військовослужбовців, які виховуються в умовах товариства, взаємодопомоги, взаємовиручки, поняття честі, гідності, які керуються принципами «сам погибай, але товариша виручай», не завжди можуть бути ефективними, наприклад, в умовах мінної небезпеки. Адже, як правило, військовослужбовці виконують обов'язки у складі нарядів, розвідувально-пошукових груп, які не мають спеціально підготовлених саперів, та без можливості отримання ефективної допомоги в умовах дефіциту часу для прийняття обдуманого рішення. У разі підриву одного з військовослужбовців, решта, керуючись найблагороднішими почуттями, роблять імпульсивні, непродумані дії з надання допомоги пораненому, що, в ряді випадків, обертається додатковими жертвами [4]. Надмірний прояв відданості, бажання понад усе допомогти товаришу по службі за бойових умов, при цьому необачність, надлишкова ризикованість та відсутність розумного підходу до оцінки та аналізу ситуації, що складається навколо, іноді надмірні та небагаторозумні.

Отже, «військова товариськість» відображає потребу людини у спілкуванні, спільній діяльності і передбачає наявність у військовослужбовців НГУ достатньо сформованих особистісних якостей, що регулюють суспільні відносини і впливають на зниження соціального напруження членів військового колективу, сприяють формуванню між учасниками одного підрозділу товариських відносин, відкритості та довірливості, взаємоповаги, врахування інтересів один одного, взаємодопомоги, такого собі «відчуття ліктя» та т.п.

Важливо пам'ятати, що товариські стосунки будуються за своєрідним «золотим» правилом – не зневажати інтересів один одного, але водночас не залишатися байдужим до недоліків; критично ставитися до спільної діяльності та її результатів, самокритично поцінювати свою в ній участь, особистий внесок, прагнути до відкритих, взаємодовірливих відносин. Формування адекватних здорових відносин у військовому колективі є запорукою ефективності їх спільної службово-бойової діяльності, особливо в ризиконебезпечних умовах. Такий принцип формування суспільної взаємодії між товаришами по службі у військовому колективі втілений у психотренінговій програмі «Формування психологічної готовності військовослужбовців НГУ до ризику» [5].

Список використаних джерел

1. Опыт морально-психологического обеспечения действий группировки войск в операции по восстановлению конституционного порядка в Чеченской Республике. Москва : ГУВР, 2001. С. 4–28.
2. Лиман А.А., Приходько І.І., Морозова Л.В. Визначення структури психологічної готовності до ризику військовослужбовців Національної гвардії України. *Честь і закон*, 2019. Том 4, № 71. С. 117–125. DOI: <https://doi.org/10.33405/2078-7480/2019/4/71/196998>
3. Барабанщиков А.В., Давыдов В.П., Утлик Э.П., Феденко Н.Ф. Военная педагогика и психология Москва : Воениздат, 1986. 239 с.
4. Попов Д.Г. Психология поведения военнослужащих в условиях минной опасности. *Юридическая психология*, 2007. № 4. С. 34–40.
5. Колесніченко О.С., Мацегора Я.В., Приходько І.І. та ін. Психологічна готовність до ризику військовослужбовців Національної гвардії України : монографія. Харків : Національна академія НГУ, 2019. 308 с.

Литвин Вікторія Вікторівна,

викладач кафедри юридичної психології
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук

ВИВЧЕННЯ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОГО КЛІМАТУ ЯК ОДНА ІЗ ФУНКЦІЙ СУБ'ЄКТІВ ПСИХОЛОГІЧНОГО СУПРОВОДЖЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ПРАЦІВНИКІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ

В Україні на початку 2015 року стартувала реформа по реорганізації правоохоронних органів з метою покращення їх організаційної діяльності. Звісно, поза увагою не залишилося питання покращення психологічного забезпечення діяльності правоохоронців. Адже, ключовою складовою успішності поліцейської діяльності є досконала професійна підготовка майбутніх фахівців та регулярне супроводження проведення ними заходів з боку психологічних підрозділів та керівництва.

Суб'єктами психологічного супроводження згідно Наказу МВС «Про затвердження Порядку організації системи психологічного забезпечення поліцейських, працівників Національної поліції України та курсантів (слухачів) закладів вищої освіти із специфічними умовами навчання, які здійснюють підготовку поліцейських» від 06.02.2019 № 88 виступають:

– керівники структурних підрозділів центрального органу управління поліцією, начальники територіальних органів поліції в Автономній Республіці Крим, областях, містах Києві та Севастополі, їх територіальних (відокремлених) підрозділів, міжрегіональних територіальних органів поліції, закладів та установ, що належать до

сфери управління поліції, керівники їх структурних підрозділів (далі – керівники органів поліції);

– керівники підрозділів психологічного забезпечення, психологи (головні, старші), працівники, до повноважень яких віднесено функцію психологічного забезпечення Національної поліції України (далі – психологи поліції);

– ректори, керівники структурних підрозділів ЗВО (далі – керівники ЗВО);

– керівники підрозділів психологічного забезпечення, психологи (старші, головні), фахівці з психологічного забезпечення ЗВО (далі – психологи ЗВО);

– лікарі-психіатри, лікарі-психологи, практичні психологи закладів охорони здоров'я та реабілітації Міністерства внутрішніх справ України (далі – лікарі-психіатри, психологи закладів охорони здоров'я МВС) [1].

Відповідно до вимог, які висуваються до працівників служби психологічного забезпечення та основних напрямів їх діяльності, зазначимо одну з ключових їх функцій, що стосується професійно-психологічного супроводження діяльності працівників Національної поліції України. Цією функцією є вивчення соціально-психологічного клімату в підрозділах, що потребує виявлення проблем об'єктивного (соціального, професійного) чи суб'єктивного (психологічного) характеру, які негативно впливають на відносини в колективі та сприяють постійним конфліктам на рівні систем: «поліцейський-поліцейський», «поліцейський – керівник», «керівник – підлеглий».

Причини погіршення соціально-психологічного клімату в колективі досить різні, причому особливо це стосується колективів, що перебувають на етапі становлення: це і надмірні амбіції окремих працівників, і різні характери, і несприймання будь-якої критики на свою адресу, і недовіра до колег, і складні умови служби, що породжують невдоволеність діяльністю, і недоліки організації статутно-рольової та адміністративно-психологічної взаємодії в колективі.

Негативними наслідками погіршення СПК в колективі є:

- 1) великі емоційні і матеріальні втрати від участі в конфлікті;
- 2) плинність кадрів, зниження рівня дисципліни;
- 3) вороже ставлення працівників один до одного;
- 4) надмірне захоплення процесом конфлікту, що шкодить службі;
- 5) знижений рівень співробітництва між працівниками, які перебувають у конфлікті;
- 6) складне і довготривале відновлення ділових стосунків [2 с. 34].

Для виявлення негативних тенденцій соціально-психологічного клімату в підрозділі психологи можуть застосовувати різні методики діагностики. З них найефективнішим, на нашу думку, є експрес-метод вимірювання, запропонований Н.А. Кашиним та Є.А. Осиповою. Даний метод дозволяє за короткий час дізнатися про реальний стан загальної

обстановки в колективі та як почувається в цьому колективі окрема особистість.

Для встановлення умов статутно-рольової взаємодії досить ефективною є методика «Виявлення ділових ролей членів організації» А.Н. Лотушкіна, що допомагає встановити соціальну роль кожного працівника в колективі. Крім цього, досить часто застосовують експрес-метод по вивченню СПК в підрозділі, запропонований О.С. Михалюком, що дозволяє визначити три його компоненти: емоційний, когнітивний, поведінковий. В якості емоційного компонента розглядається критерій симпатії на рівні «подобається – не подобається», «примсний – непримсний»; поведінковий компонент – «бажання чи небажання працювати в даному колективі», «бажання – небажання спілкуватися з членами колективу в сфері відпочинку» [3].

За результатами проведення даних методик психолог розробляє рекомендації по оптимізації соціально-психологічного клімату в колективі, що включають:

- 1) поради по управлінню соціально-психологічним кліматом в колективі;
- 2) поради керуючій ланці підрозділу по прогнозуванню можливих конфліктів в колективі;
- 3) поради по оптимальному підбору, розміщенню, навчанню і періодичній атестації керівних кадрів;
- 4) поради по комплектуванню первинних колективів з урахуванням психологічної сумісності учасників;
- 5) поради по управлінню процесом формування основних соціально-психологічних компонентів клімату (норм, цінностей, традицій, групової думки та настрою).

Як висновок, необхідно зауважити, що всі ці заходи спрямовані на уникнення проявів в колективі девіацій та мобінгу. Однією з головних функцій психологічної служби залишається функція підтримання сприятливого психологічного клімату в колективі, що допоможе ефективному виконанню своїх посадових обов'язків кожним поліцейським цього колективу.

Список використаних джерел

1. Про затвердження Порядку організації системи психологічного забезпечення поліцейських, працівників Національної поліції України та курсантів (слухачів) закладів вищої освіти із специфічними умовами навчання, які здійснюють підготовку поліцейських: наказ МВС від 06.02.2019 № 88. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/view/re33319?an=1>.
2. Нагаєв В. М. Конфліктологія: курс лекцій (модульний варіант): Навчальний посібник. Київ: Центр навчальної літератури, 2004. 198 с.
3. Харівська С. В. Соціально-психологічний клімат в колективі та шляхи його оптимізації. (методична розробка). URL: <http://licey-cv.com/metodichna-rabota/krashh-napracyuvannya-pk/556-soczalno-psixologhniy-klmat-v-kolektiv-ta-shlyaxi-jogo-optimizacz-metodichna-rozrobka>.

Лучанінова Ольга Петрівна,

професор кафедри психології та педагогіки
Дніпропетровського державного університету
внутрішніх справ, доктор педагогічних наук,
доцент;

Маркіна Лідія Леонідівна,

доцент кафедри психології та педагогіки
Дніпропетровського державного університету
внутрішніх справ, кандидат педагогічних наук,
доцент

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ ГОТОВНОСТІ ПРАВООХОРОНЦЯ ДО ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Сьогодні в системі правоохоронної діяльності відбуваються досить глибокі перетворення, пов'язані з новими вимогами українського суспільства та світовими викликами. Щоб бути активним учасником цих перетворень, правоохоронець повинен мати відповідні професійні якості. Одним із важливих компонентів структурних професійних якостей правоохоронця є готовність до професійної діяльності. У психолого-педагогічній літературі готовність розглядається як стан особистості, якій дозволяє їй успішно увійти в професійне середовище і швидко розвиватися в професійному відношенні [1, с. 20].

Цільовою орієнтацією готовності правоохоронця до професійної діяльності як інтегрального особистісного утворення є стійке прагнення до праці в правоохоронній системі, наявність відповідних знань, вмінь, навичок, комплекс індивідуально-психологічних та соціально-психологічних особливостей, які обумовлюють високу ефективність професійного функціонування, а також наявність позитивного емоційно-ціннісного ставлення до обраної професії. Тобто професійна готовність тісно пов'язана з професійною компетентністю та професійною культурою майбутнього правоохоронця.

Отже, готовність правоохоронця до професійної діяльності можна визначити як цілісне особистісне утворення, яке має взаємопов'язані компоненти: мотиваційно-особистісний, змістовний та діяльнісний.

Мотиваційно-особистісний компонент відображає спрямованість особистості правоохоронця на професійну діяльність. Основними мотивами є інтерес до професійної діяльності та відповідальність за її результати, бажання досягти успіху, прагнення до постійного професійного самовдосконалення.

Змістовний компонент відображає, перш за все, професійно значущі знання правоохоронця. Цей компонент будується на системі

міждисциплінарних знань, які забезпечують процес вирішення професійних завдань.

Діяльнісний компонент – це сукупність професійно значущих вмінь, необхідних для продуктивної аналітико-діагностичної, проєктивної, конструктивної, організаційної, комунікативної діяльності правоохоронця.

Для розвитку цієї внутрішньої характеристики особистості правоохоронця особливо значущими є психолого-педагогічний супровід.

Психолого-педагогічні підходи формування готовності правоохоронця до професійної діяльності базуються на:

- врахуванні системних характеристик правоохоронця як в актуальному плані, так і в динаміці, в перспективі становлення курсанта як суб'єкта професійної діяльності. Ознаками суб'єктності правоохоронця є усвідомлення структури діяльності, самостійне цілепокладання, передбачення результатів праці, прагнення до самореалізації, володіння прийомами саморегуляції, усвідомлення та планування власного професійного розвитку, прояв творчості під час розв'язання професійних завдань;

- акмеологічних засадах саморозвитку правоохоронця як фахівця. Основною категорією науки акмеології є «професіоналізм». Ця якісна характеристика правоохоронця як суб'єкта праці відображає високу професійну кваліфікацію й компетентність. Важливим є розуміння ближчих, середніх та віддалених перспектив професійно-особистісного розвитку, підсилення ідентифікації з професійною діяльністю, формування цінностей, відповідних цій діяльності;

- ієрархії педагогічних умов, необхідних і достатніх для забезпечення особистісного усвідомлення сутності професії правоохоронця та власної внутрішньої активності щодо її опанування;

- психологічному моніторингу динаміки формування стану готовності до професійної діяльності з врахуванням зони найближчого професійного розвитку.

Слід зазначити, що процес формування готовності правоохоронця до майбутньої діяльності є довготривалим та має поетапний характер.

На першому етапі досягається мета первинного уявлення про основи професійної діяльності, оволодіння первинними вміннями вирішення професійно-орієнтованих завдань, усвідомлення необхідності професійного самовдосконалення. Професійна готовність відповідає елементарному рівню, показниками якого є задоволення обранням професії правоохоронця, прагнення вивчати особливості правоохорончої діяльності, прояв елементів творчості при вирішенні професійно орієнтованих завдань, усвідомлення необхідності в професійному удосконаленні.

Психолого-педагогічна стратегія на цьому етапі виявляє педагогічну взаємодію науково-педагогічного працівника та курсантів щодо розвитку поглибленого інтересу до професійної діяльності та прагнення до професійного самовдосконалення.

На другому етапі досягається мета оволодіння базовими професійними знаннями та вміннями та створення цілісного образу професійної діяльності, розуміння специфічних особливостей кожного її напрямку, формування психологічної установки на використання отриманих знань та вмінь у професійної діяльності. Професійна готовність відповідає функціональному рівню, показниками якого є в основному сформовані мотиваційний, змістовний та діяльнісний компоненти як особистісні утворення. Спостерігається стає позитивне відношення до професійної діяльності, до різного виду нововведень, сформованість умінь вирішувати професійні завдання.

Психолого-педагогічна стратегія на другому етапі виявляє педагогічну взаємодію науково-педагогічного працівника та курсантів щодо розвитку поглибленого інтересу до професійної діяльності та прагнення до професійного самовдосконалення на основі використання педагогічної евристики та безпосереднього виконання професійних функцій під час практики.

На третьому рівні досягається мета удосконалення професійної діяльності, розвиток вмінь виявляти та формулювати проблему, діяти із урахуванням особливостей соціального середовища. Професійна готовність відповідає системному рівню готовності. Професіоналізм стає інтегральною характеристикою правоохоронця, яка виявляється у мотиваційній сфері, результатах професійної діяльності, особистісних і професійних якостях.

Психолого-педагогічна стратегія на третьому етапі характеризується підтримкою професійної адаптації правоохоронця в умовах професійної діяльності, а також прагненням до науково-дослідницької роботи з метою удосконалення правоохоронної системи.

Отже, у процесі формування готовності правоохоронця до професійної діяльності в центрі уваги повинні перебувати як фундаментальні професійні, так і психолого-педагогічні підходи, які необхідно розглядати і розв'язувати у контексті професійної компетентності правоохоронця.

Список використаних джерел

1. Словник психолого-педагогічних термінів і понять. / Упоряд. Ю.В. Буган, В.І. Урсуський. – Тернопіль: «Астон», 2001. 176 с.

Малоголова Олеся Олексіївна,

науковий співробітник наукової лабораторії з проблем психологічного забезпечення та психофізіологічних досліджень ННІЗДН Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук

НАПРЯМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВДОСКОНАЛЕННЯ ЕФЕКТИВНОЇ КОМУНІКАЦІЇ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ

Професійна діяльність поліцейських здійснюється у постійній взаємодії з різними категоріями населення, представниками громадських об'єднань, територіальних громад у якій комунікативна складова відіграє головну роль регулятора взаємовідносин, впливає на формування довіри й партнерства між поліцією і суспільством.

Ефективна комунікативна взаємодія вимагає реалізації різних підходів, певних моделей поведінки, використання найбільш ефективних засобів встановлення та розвитку контактів. Для цього у працівника поліції мають бути сформовані навички професійного спілкування, партнерської взаємодії, комунікативної культури. Враховуючи це, керівництво Національної поліції України постійно підкреслює необхідність підвищення загальної та професійної культури працівників поліції, їх службової етики, якості комунікації з населенням тощо.

Актуальність проблематики ефективної комунікації типова не лише для Національної поліції України, але й для поліцейських систем різних країн світу, де, як свідчить зарубіжний досвід, значна увага приділяється формуванню професійної майстерності службовців поліції, наявності у них професійних знань, певних соціальних умінь, серед яких найбільш значущими є уміння спілкуватися, вирішувати конфліктні ситуації. Досвід роботи з персоналом поліції в низці цивілізованих країн переконує в наявності нормативних та психологічних механізмів опрацювання навичок ефективної комунікації, цілком прийнятних в Національній поліції України. Так, наприклад, з точки зору американських фахівців, уміння спілкуватися, проводити опитування, управляти спілкуванням за тих або інших обставин – це базові уміння поліцейського, від якості сформованості яких залежить його особиста безпека. Саме тому, ці питання обов'язково входять до навчальних програм та у достатній кількості вивчаються майбутніми поліцейськими, які спрямовані на забезпечення безпеки поліцейських у різних службових ситуаціях.

Уміння спілкуватися, як необхідний елемент професіоналізму, розглядається у роботі поліції Великої Британії, насамперед патрульно-постової служби. Вважається, що поліцейські повинні спілкуватися з населенням постійно, цілеспрямовано, вникаючи у щоденні потреби та сподівання людей. Тому з метою підвищення майстерності спілкування для поліцейських щорічно організуються

навчальні семінари, які тривають декілька днів. Учасники семінарів працюють у невеликих групах, де обговорюють шляхи і способи розв'язання конфліктів у тих або інших ситуаціях, особливості спілкування з різними категоріями осіб тощо [1].

Крім цього аналіз наукових джерел та досвід зарубіжних країн вказують на важливість систематичного проходження поліцейськими професійних тренінгів з ефективною комунікації. Оскільки тренінг - це одночасно: практичний та ефективний метод опанування новими знаннями, спосіб пізнання себе та інших, неформальне, невимушене конструктивне спілкування; спосіб формування бажаних, більш ефективних умінь і навичок, а також більш успішних моделей мовленнєвої поведінки; форма розширення власного набутого досвіду [2].

Таким чином, комунікація у професійній діяльності працівників поліції відіграє важливу роль, від якої залежить ефективність виконання службових завдань, якість надання поліцейських послуг. Для покращення ефективності професійного спілкування, комунікативної культури поліцейських необхідно більше уваги приділяти їх комунікативній освіті, систематичним проходженням професійних тренінгів та навчальних семінарів з ефективною комунікації.

Список використаних джерел

1. Андросюк В.Г., Волошина О.В., Галустян О.А., Малоголова О.О. Зарубіжний досвід ефективною комунікації поліцейських (Аналітичний огляд). Київ: 2018. 31с.
2. Крашеніннікова Т.В. Комунікативна компетенція працівника Національної поліції: навчальний посібник. Дніпро: Адверта, 2017. 107 с.

Мухіна Галина Вікторівна,

доцент кафедри соціально-гуманітарних дисциплін Донецького юридичного інституту МВС України, кандидат педагогічних наук

СТУДЕНТОЦЕНТРОВАНЕ НАВЧАННЯ ЯК НОВА КОНЦЕПЦІЯ ВІДОМЧОЇ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Розширення сфери впровадження студентоцентрированої парадигми є, на сьогодні, одним з ключових напрямів розвитку Європейського простору вищої освіти (ЄПВО). Характеристичні основних ідей зазначеної парадигми приділено значну увагу в документах ЄПВО, зокрема, у документах зустрічей міністрів освіти, новому Порядку денному Європейського Союзу стосовно вищої освіти, Стандартах і рекомендаціях щодо забезпечення якості у Європейському просторі вищої освіти тощо.

Вища освіта в Україні дуже повільно просувається в імплементації базових принципів студентоцентрированої парадигми, тільки у 2019 році основні ідеї цієї парадигми було закріплено в нормативних документах, що регламентують основні засади вищої

освіти. Так, Законом України «Про внесення змін до деяких законів України щодо вдосконалення освітньої діяльності у сфері вищої освіти» було доповнено Закон України «Про вищу освіту». Тепер до переліку основних понять у розділі I «Загальні положення» включено визначення поняття «студентоцентроване навчання», яке розуміють \ визначають як підхід до організації освітнього процесу, що передбачає: заохочення здобувачів вищої освіти до ролі автономних і відповідальних суб'єктів освітнього процесу; створення освітнього середовища, орієнтованого на задоволення потреб та інтересів здобувачів вищої освіти, зокрема надання можливостей для формування індивідуальної освітньої траєкторії; побудову освітнього процесу на засадах взаємної поваги і партнерства між учасниками освітнього процесу [2].

На думку, А. Павленка, студентоцентризм у ЗВО є складним, багатоплановим явищем і процесом, яке не можна висловити одним реченням. Комплексна характеристика цього феномена має врахувати як мінімум чотири обставини:

- студентоцентризм – це активна реакція освітнянського середовища на мінливі потреби ринку праці, на потребу формування компетенцій, що необхідні для розбудови нової економіки, економіки знань;

- студентоцентризм – це модель розвитку освіти, за якої студент з об'єкта перетворюється на суб'єкт освітньої діяльності, тобто на активного учасника науково-освітнього процесу;

- студентоцентризм – це концентрація зусиль на врахуванні індивідуальних якостей, здатностей, на формуванні індивідуальних освітніх траєкторій та, відповідно, індивідуального профілю компетенцій;

- студентоцентризм – це новий рівень відповідальності за створення умов, за яких на виході високі результати навчання та найсучасніші компетентності [4, с. 23].

Сутність студентоцентрованого навчання полягає в істотному підвищенні відповідальності здобувача вищої освіти за планування навчання, взаємодію з викладачами, дослідження і оцінку як особистісних, так і навчальних результатів. Більше за те, на відміну від класичної парадигми організації освітнього процесу з традиційними дидактичними методами навчання, коли переважає контроль з боку педагога і потреба лише засвоєння академічного контенту, тепер, при студентоцентрованому підході, провідними стають відповідальність і активність здобувачів вищої освіти, їх певна незалежність у формуванні структури та обсягу навчальної інформації, вибору форм набуття знань та видів академічного контролю [5, с. 3].

Як на практиці реалізуються зазначені вище основні засади студентоцентрованого навчання у закладах вищої освіти системи МВС України?

Законом України «Про вищу освіту» та іншими нормативними документами, що регламентують освітній процес у закладах вищої освіти,

суттєво розширені можливості студенсько-курсантського самоврядування (здобувачі вищої освіти беруть участь у системі внутрішнього забезпечення якості освіти, процесах акредитації освітніх програм, формуванні культури академічної доброчесності тощо) [1].

Проте, на сьогодні, існують певні проблеми у реалізації права здобувачів вищої освіти на формування індивідуальної навчальної траєкторії, яка спрямована на задоволення їх власних потреб і забезпечують їх затребуваність на ринку праці, високу здатність до працевлаштування тощо.

Аналіз педагогічної практики дає підстави стверджувати, що у курсантів відомчих закладів вищої освіти не має можливості у повному обсязі обрати навчальні дисципліни, вони можуть обрати тільки спеціалізацію, і тому обирають ні окремі дисципліни, а блоки навчальних дисциплін, які відповідають спеціалізації.

Слід зазначити, що на сьогодні, не розроблено певного механізму для реалізації таких складових студентоцентрованого навчання як навчання курсанта за індивідуальним навчальним планом за програмами академічної мобільності та дуальної освіти тощо.

Однак, незважаючи на зазначені проблеми, слід звернути увагу й на позитивні кроки з боку викладачів ЗВО щодо імплементації базових засад студентоцентрованого навчання. Педагоги розуміють, що для впровадження студентоцентрованого навчання потрібно змінювати суть сучасного навчання. Якщо у стандартній парадигмі викладання наголос часто робився на обсязі інформації, то у новій освітній парадигмі навчання – на ефективності освітнього процесу стосовно того, що курсанти знають, і що можуть зробити з новою інформацією. Основою оцінки діяльності викладачів є те, що саме вміють і можуть робити випускники, що буде реально використовуватися у їхній майбутній роботі. Це означає, що здійснюється поетапний психологічний перехід від повчального способу передавання змісту до наголосу на поліпшенні вивчення й оволодіння матеріалом курсантами. Отже, такий перехід визначає зміну не лише навчальних планів, а й суті роботи кожного викладача. Забезпечення якості освіти – першочергове завдання кожного ЗВО. Воно не може бути досягнуто одномоментно, це має бути неперервний процес, який приведе до формування нової культури відносин у ЗВО [3].

Таким чином, ми вважаємо, що робота з широкого запровадження принципів студентоцентрованого освітнього середовища повинна, перш за все, бути спрямована на переосмислення ролі викладача, зміну їх педагогічної позиції на формат викладач-фасилітатор, який організує, спрямовує та мотивує здобувача вищої освіти, як на формування загальних та фахових компетентностей, так і на розуміння їх майбутнього місця на ринку праці тощо.

Список використаних джерел

1. Закон України «Про вищу освіту». Відомості Верховної Ради України. 2014. № 1556-VII.
2. Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо вдосконалення освітньої діяльності у сфері вищої освіти» від 18.12.2019. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/392-20>.
3. Ставицький А. Роль викладача-лідера у сучасному університеті : навчальний посібник. К. : ДП «НВЦ «Пріоритети», 2016. 40 с.
4. Студентоцентризм у системі забезпечення якості освіти в економічному університеті : зб. матеріалів Всеукр. наук.-метод. конф. за міжнар. участю (Київ, 2-3 берез. 2016 р.) К. : КНЕУ, 2016 434 с., С. 23
5. Студентоцентризований навчальний процес як запорука забезпечення якості вищої медичної освіти: матеріали ЛІІ навч.-метод. конф. ХНМУ (Харків, 29 січня 2020 р.). Міністерство охорони здоров'я України, Харк. нац. мед. ун-т. Харків : ХНМУ, 2020. Вип. 10. 236 с.

Новікова Наталія Анатоліївна,

завідувач відділення психологічного забезпечення відділу кадрового забезпечення Харківського національного університету внутрішніх справ

АКТУАЛЬНІСТЬ РОЗРОБЛЕННЯ ПРОГРАМНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ТА ВПРОВАДЖЕННЯ В ДІЯЛЬНІСТЬ АВТОМАТИЗОВАНОГО РОБОЧОГО МІСЦЯ ПСИХОЛОГА

Сьогодні спостерігається висока активність в області вдосконалення методології, методик і організації роботи з працівниками Національної поліції України, інших підрозділів МВС України в напрямку психологічного забезпечення. Психологічна практика все більше орієнтується на результативність і економічність психологічної роботи, підвищення об'єктивності відповідних обстежень. Так, інтенсивний розвиток інформаційних технологій впливає на стиль і методику роботи психологів, зокрема, сприяючи створенню і використанню психодіагностичного інструментарію, розробці нових методів психологічного дослідження і технологій їх застосування на базі сучасної обчислювальної техніки. Комп'ютерні технології поступово перетворюються з допоміжних в обов'язкові засоби психопрактик. Основним завданням комп'ютерної психодіагностики можна вважати забезпечення практичних психологів якісними психодіагностичними інструментами, які створюються на базі нових інформаційних технологій. Серед різних інноваційних інструментальних засобів на перший план виходить автоматизоване робоче місце психолога (АРМ) [1, с. 44].

Автоматизоване робоче місце психолога – це насамперед психодіагностична система, яка використовує програмне забезпечення для вирішення завдань організації психодіагностичної роботи (для

зберігання, обробки, аналізу, пошуку інформації), для проведення психологічного тестування поліцейських, працівників, учасників освітнього процесу закладів системи МВС України за різними формами (із застосуванням психологічних тестів, опитувальників, дистанційного і мультимедійного тестування) .

Вже тут спостерігається позитивний для відомчої психодіагностики ефект. Складові цього ефекту такі: 1) оперативність отримання результату; 2) зниження трудомісткості операцій з обробки даних; 3) підвищення точності обстеження, виключення технічних помилок і впливу особистісного чинника; 4) можливість проведення масштабних психодіагностичних обстежень і опитувань [1, с. 47–54].

До числа незаперечних переваг комп'ютерної психодіагностики також можна віднести універсальність обладнання, автоматизація тестування, оперативність обробки даних і розширені можливості надання та аналізу результатів.

Застосування обчислювальної техніки сприяє підвищенню рівня стандартизації умов психодіагностичного обстеження за рахунок однакового інструктування піддослідних і пред'явлення завдань, що не залежать від статі, віку, ступеня привабливості, настрою і упередженості як психолога, так і самого обстежуваного. Слід також враховувати, що конфіденційність автоматизованого тестування дозволяє випробуваному бути відвертішим і більш природним під час проведення комп'ютерної психодіагностики.

Психологу, що має в розпорядженні сучасний високопродуктивний діагностичний комплекс, стають доступні більш складні операції з результатами тестування, ніж при ручному експерименті (наприклад, оперативна реалізація широкого спектра різних трудомістких процедур для розрахунку шкал, індексів, допоміжних показників, для проведення діагностичного аналізу).

Також використання автоматичної бази даних дозволяє психологу накопичувати інформацію, яка може містити ведення протоколів психологічного вивчення респондентів, зберігати результати тестування, і при необхідності, використовувати ці дані, наприклад, для подальшої статистичної обробки.

Реалізація алгоритмів обробки результатів тестів значно прискорює і спрощує роботу психолога, дозволяючи йому витратити більше часу на консультування, корекцію, психологічну підготовку об'єктів психологічного забезпечення.

Функція автоматизованого робочого місця психолога звичайно може не обмежуватися лише автоматичним обрахуванням даних. В перспективі є нагальна потреба у створенні спеціальної електронної бази даних та документообігу між психологічними службами відомчих установ.

Список використаних джерел

1. Галузинський Г. П. Перспективні технологічні засоби оброблення інформації : навч.-метод. посіб. для самост. вивч. дисц. / Г. П. Галузинський, І. В. Гордієнко. К. : КНЕУ, 2008. 280 с.
2. Основи практичної психології: [підручник для студентів ВНЗ] / [В.Г. Панок, Т.М. Титаренко, Н.В. Чепелева та ін.] 3 вид., стер. К.: Либідь, 2006. 536 с.
3. Ситник В.Ф. Основи інформаційних систем: навч. посібник. К.: КНЕУ. 420 с.

Охріменко Іван Миколайович,
професор кафедри юридичної психології
Національної академії внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, професор

ПОКАЗНИКИ ПСИХОЛОГІЧНОГО ПРОФІЛЮ ОСОБИСТОСТІ «УСПІШНОГО» ОПЕРУПОВНОВАЖЕНОГО КАРНОГО РОЗШУКУ

У сучасних умовах активного розвитку науково-технічного прогресу відбуваються зміни в усіх сферах життя. Важливого значення в професійній діяльності набуває людський фактор, гуманізація праці та підвищення її продуктивності. Це потребує від менеджерів й психологів глибоких знань закономірностей функціонування психіки особистості фахівця, її можливостей, потреб і мотивів людей, соціально-психологічних закономірностей функціонування колективів.

На етапі становлення та оновлення правоохоронної системи України важливого значення набуває професійний відбір й навчання персоналу Національної поліції. Суспільство очікує від поліцейських не лише контролю за дотриманням правопорядку, а й чесності, справедливості, надійності, відповідального ставлення до виконання професійних обов'язків. Сучасний поліцейський повинен бути взірцем правової культури, відповідально ставитися до служіння суспільству шляхом забезпечення охорони прав та свобод людини, протидії злочинності, підтримання публічної безпеки і порядку [1].

Аналіз літературних джерел дозволяє виокремити декілька складових професійної діяльності працівників кримінальної поліції:

– Міжособистісна комунікація. До цієї складової відносяться опитування поінформованих осіб, бесіди з експертами, робота з криміногенним елементом, конфіденційними та іншими інформаційними джерелами. Комунікативні складові займають до 40% робочого часу поліцейського.

– Робота з документацією. Дана складова займає в середньому до 27% робочого часу фахівців підрозділів кримінальної поліції.

– Оперативно-розшукові заходи. Ця складова діяльності становить близько 35% робочого часу працівників кримінальної поліції, в тому числі: огляди (14%), виїзди на місце події (6%), виїзди

на затримання (15%). У поліцейських деяких оперативних підрозділів значну частину робочого часу (до 60%) займає оперативне спостереження [2, с. 86; 3, с. 247; 4, с. 12].

За результатами функціонального аналізу професійної діяльності підрозділів оперативних підрозділів нами виокремлено два основних види оперативно-розшукових заходів [5, с. 37].

До першого виду заходів слід віднести ті, що мають чітко визначений предметний характер та спрямовані на безпосереднє отримання й фіксацію фактичних даних про кримінально карані діяння.

До другого ж можна зарахувати заходи, що спрямовані на пошук і отримання з різних джерел інформації, що має оперативно-розшукове значення.

Ефективність проведення окреслених заходів багато у чому залежить від особистісного потенціалу самих суб'єктів. Проведений нами комплексний аналіз усередненого профілю особистості поліцейського кримінальної поліції [6, с. 120–133] дозволяє охарактеризувати оперуповноваженого карного розшуку як людей зі стеничним типом реагування, високою активністю і високим рівнем домагань, яскравими емоційними реакціями, які, водночас, достатньо контрольовані. Фахівцям притаманні лідируючий стиль поведінки, здатність до ризику при вираженій стійкості до стресу.

Інтегративна оцінка особистісного профілю за методом СМДО дозволяє описувати особистість оперуповноваженого карного розшуку в характеристиках переважання збудливих рис і сили нервових процесів.

Помірне підвищення показників в профілі демонструє про виражену тенденцію до самореалізації і протидії впливу середовища. Особистості поліцейського підрозділу карного розшуку властиві стійкі характерологічні особливості: екстраверсія, спонтанність, агресивність, імпульсивність. Подібні риси властиві особам з сильним типом вищої нервової діяльності, високою лабільністю нервових процесів.

В міжособистісних відносинах вони характеризуються як відповідальні, владні, лідируючі, незалежні, їм властиві відкритість і комунікабельність. Проте, профіль оперуповноваженого карного розшуку має в своїй конфігурації незначні підвищення по шкалах іпохондрія і емоційна лабільність, що свідчить про здатність контролювати прояви імпульсивності.

Аналіз результатів проведеного нами дослідження [6, с. 120–133] дозволяє зробити висновок про те, що для «успішних» фахівців підрозділів карного розшуку характерні наступні варіанти типів профілів:

а) характерна деяка імпульсивність, стійка тенденція до ризику і пошуку небезпеки, вони сміливі, мужні і агресивні. У взаємовідносинах вони дратівливі, холеричні, відчують недостатню соціальну конформність;

б) в характері таких осіб на першому плані стоїть тенденція до лідерства, активність, наполегливість, раціональність. Вони послідовні і цілеспрямовані;

в) у показниках особистісного профілю таким поліцейським притаманна врівноваженість стеничних і егоцентричних характеристик, вони виявляють високий рівень домагань і мотивації, соціабельність;

г) для таких осіб властива завищена самооцінка, ігнорування труднощів, значна, але неорганізована активність, егоїстичність, ентузіазм, здатність до тривалих зусиль і зростання ефективності діяльності в присутності інших.

Дослідження дозволило також встановити, що найбільш придатними до служби в підрозділах карного розшуку є особи, які мають такі риси, як:

1) вдоволеність своїм соматичним станом, відсутність схильності скаржитися на стан здоров'я;

2) активне критичне відношення до висловлювань оточуючих;

3) недовірливість;

4) екстравертованість і спонтанність;

5) увага і інтерес до поточних політичних подій;

6) відсутність побутових страхів (темряви, висоти тощо);

7) емоційна врівноваженість;

8) упевненість в собі і своїх силах;

9) відсутність ситуативної і особистісної тривожності;

10) впевненість у великій соціальній значимості поліцейської діяльності;

11) соціальна екстравертованість;

12) інтерес до життя;

13) деяка втаємниченість характеру тощо.

Показники дослідження дозволяють долучити до списку основних професійно важливих якостей офіцерів підрозділів карного розшуку ще й додаткові, а саме:

– прагнення до високих індивідуальних стандартів;

– заперечення привілеїв і заступництва;

– посилене почуття справедливості і обов'язку;

– виражена самоповага, помірна чутливість до реакцій інших людей;

– відсутність потреби у залежності;

– свобода від соматичного дискомфорту;

– уміння проявляти лідерські риси;

– оптимізм, упевненість у здатності впоратись з проблемами і стресами.

Таким чином, професійна діяльність оперуповноважених карного розшуку характеризується складністю і емоційною напруженістю, відбувається в особливих, а іноді – в екстремальних умовах, для успішного виконання службових обов'язків поліцейський має бути психологічно підготовленим до діяльності. Професія відноситься до числа складних, які вимагають від людини відповідних здібностей, психологічних якостей, умінь.

Список використаних джерел

1. Про Національну поліцію: Закон України від 2 липня 2015 року № 580-VIII [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.golos.com.ua/article/257729>
2. Професіограми за основними видами поліцейської діяльності: наук.-практ. посіб. / В.П. Остапович, І.О. Дубова, В.І. Барко та інші; за заг. ред. проф. В.О. Криволапчува. Київ: ДНДІ МВС України; ФОП Кандиба Т.П., 2018. 244 с.
3. Bufkin, J. (2004). Criminology/criminal justice master's programs in the United States: searching for commonalities. *Journal of Criminal Justice Education*, Vol. 15, No. 2, 239–262. DOI: <http://dx.doi.org/10.1080/10511250400085971>.
4. Hays, K., Regoli, R., & Hewitt, J. (2007). Police chiefs, anomia and leadership. *Police Quarterly*, Vol. 10, No. 1, 3-22. DOI: <http://dx.doi.org/10.1177/1098611106288916>.
5. Охріменко І. М. Особливості реалізації окремих положень оперативно-розшукової психології в процесі вирішення службових завдань. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2009. № 2. С. 36–39.
6. Ostapovich V., Barko V., Okhrimenko I., Yevdokimova O., Ponomarenko Y., Prontenko K., Antonova O., Sydorhuk N., Sokolovskiy O., & Bloschynskiy I. (2020). Psychological Profile of Successful Criminal Police Officer. *International Journal of Applied Exercise Physiology*, 9(3), 120–133. Retrieved from: <http://www.ijaep.com/index.php/IJAE/article/view/755>

Пампура Ігор Іванович,

старший науковий співробітник науково-дослідної лабораторії психологічного забезпечення ДНДІ МВС України

МОТИВАЦІЙНА СКЛАДОВА ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПРАЦІВНИКІВ ПОЛІЦІЇ

Безперечним є той факт, що особливе значення для успішності професійної діяльності має мотиваційна складова. Мотивація являє собою динамічний процес. Від особливостей мотиву багато в чому залежить ефективність професійної діяльності, не є виключенням і професійна діяльність працівників поліції.

За класичним визначенням О.М. Леонтєва мотив є предметом особистісної потреби, варто враховувати, що не може бути невмотивованої діяльності, натомість можлива діяльність із суб'єктивно або об'єктивно прихованим мотивом [3].

Серед мотиваційних факторів професійного розвитку більш значущі ті, які підкріплені усвідомленням та розумінням суті професійної діяльності та бажанням подальшого особистісного зростання працівника. Мотивуючі чинники, або мотиватори, безпосередньо пов'язані з сутністю самої діяльності та її характером.

Вони сприяють підвищенню рівня задоволеності професійною діяльністю і розглядаються в якості самостійної групи потреб.

В якості мотивів професійної діяльності можуть виступати пізнавальні та професійні інтереси особистості, потреби в самореалізації, матеріальні чинники, бажання отримати визнання з боку інших людей, прагнення до безпеки і захищеності, бажання принести користь суспільству, боротись із злочинністю.

Відомо, що найвищих показників у професійній діяльності досягають особи, які в роботі керуються вищими соціально значущими мотивами. Саме вищі потреби сприяють успішності поліцейської професійної діяльності.

Відомий психолог, автор гуманістичної концепції в психології А. Маслоу відзначав, що люди в житті переважно керуються або так званими фізіологічними чи вінтальними потребами (у їжі, одязі, житлі, сні тощо; бажанням досягти безпеки і уникнути ситуацій небезпеки), або вищими потребами, так званими метапотребами, до яких належать потреби у любові і приналежності, у визнанні з боку соціуму, самоактуалізації. Він встановив, що люди, для яких основне значення відіграють метапотреби, добиваються значних успіхів у професійній діяльності і особистісному розвитку, їх життєдіяльність характеризується творчістю, спрямованістю в майбутнє, повною самореалізацією, бажанням бути корисним для людей [4].

Крім того, серед важливих компонентів мотиваційної готовності особистості до діяльності хотілося б виділити мотивацію прагнення до успіху і мотивацію уникнення невдачі. Мотивація прагнення до успіху об'єднує групу спонукань, які визначаються домінуючою потребою особистості у самореалізації, саморозвитку і досягненні; мотивація уникнення невдачі ґрунтується на базовій потребі людини у безпеці і задоволенні переважно нижчих вінтальних потреб. Дослідниками встановлено, що успішність професійної діяльності позитивно корелює з рівнем сформованості мотивації досягнення, натомість високі показники мотивації уникнення невдачі не сприяють ефективності праці.

Дослідження мотиваційної складової психологічної готовності є складним завданням, використання традиційних суб'єктивних опитувальників для психологічної діагностики мотиваційної сфери не завжди дає позитивний результат. На жаль, на достовірність результатів дослідження прямим чином впливає бажання обстежуваних надавати соціально схвалювані відповіді на тестові запитання. Тому, на наш погляд, найбільш доцільним буде використання практичним психологам МВС України проєктивних та напівпроєктивних методів, таких, як тест Роршаха, метод портретних виборів Сонді, тест Хекгаузена, тест незакінчених речень тощо, які унеможливають або значно знижують імовірність надання обстежуваним викривленої або неправдивої інформації [1; 2].

Іншим способом вивчення мотивації поліцейських також є проведення *опитування* за допомогою *поліграфа*.

Важливо пам'ятати, що ефективність професійної діяльності багато в чому обумовлюється тим, наскільки успішно здійснюється мотивування. Мотивування використовується для того щоб спонукати людину до конкретних дій. Так, за допомогою зовнішніх впливів на людину актуалізуються мотиви, які спонукають людину до певних дій, що приводить до необхідного результату. При цьому важливо точно знати те, які мотиви здатні спонукати людини до бажаних дій, а також яким чином формувати ці мотиви.

Більшість дослідників серед основних структурних елементів мотиваційної готовності до професійної діяльності виділяють: компонент установки (мотиви професійного вибору, цілепокладання, досягнення успіху, ціннісно-сміслові професійні орієнтації на майбутню професійну діяльність); когнітивний компонент (знання, вміння, навички, усвідомлення і самооцінка яких сприяє успішному початку професійної діяльності); особистісно-вольовий компонент (самоконтроль, рішучість, ініціативність, професійна відповідальність); професійно-ідентифікаційний компонент (професійна ідентичність, самопізнання, самооцінка, саморегуляція, самоактуалізація) [3].

Формування мотивації працівників поліції до професійної діяльності має обов'язково відбуватися з урахуванням контексту попереднього досвіду. Найбільш ефективний шлях її формування полягає в сприянні перетворення наявних нестійких мотивів у цілісну мотиваційну сферу зі стійкою структурою. Наприклад, під час навчання важливим для формування майбутнього фахівця буде набуття досвіду в ситуаціях навчальної і практичної діяльності, спрямованих на отримання професійно-значущих знань, умінь та навичок.

Разом із тим, потрібно пам'ятати, що основою формування професійної мотивації поліції повинно бути розуміння ним сенсу професії, її завдань, позитивне ставлення до неї, адекватне уявлення про професію, про вимоги, які вона пред'являє, необхідний рівень самооцінки та домагань в діяльності.

Отже, професійна діяльність працівників поліції висуває високі вимоги до мотиваційної сфери. Мотивування професійної діяльності виступає як процес і результат формування професійно-значущих мотивів, формування та розвиток яких сприяють усвідомленню працівником значущості своєї праці, реалізації в ній своїх можливостей за допомогою виконання професійних завдань, а також суспільне визнання досягнень у діяльності.

Список використаних джерел

1. Ананьев Б.Г. Психологическая готовность к труду. Избранные психологические труды: В 2-х томах. Т. II / Под ред. А.А. Бодалёва. Москва: Педагогика, 1980. 288 с.

2. Анастаси А. Психологическое тестирование: Перевод с англ. Москва: Педагогика, 1982. Т. 2. 336 с.
3. Кучерявенко И.А., Шкилев С.В., Зиборова Е.И. Проблема мотивационной готовности курсантов учебных заведений МВД к профессиональной деятельности / Молодой ученый. 2015. №24. С. 1086–1088.
4. Леонтьев А. Н. Деятельность. Сознание. Личность. Москва: Политиздат, 1975. 304 с.
5. Моляко В.О. Психологічна готовність до творчої праці. Київ: Т-во Знання, 1989. 48с.
6. Чарльз М.Т. Современное состояние и перспективы профессиональной подготовки сотрудников полиции (милиции) США и России. Санкт-Петербург: Алетейя, 2000. 268 с.

Процик Любов Сергіївна,

науковий співробітник науково-організаційного відділу ДНДІ МВС України, кандидат психологічних наук

ЧИННИКИ ПСИХОЛОГІЧНОЇ САМОРЕАЛІЗАЦІЇ ПІД ЧАС НАВЧАННЯ В ЗАКЛАДАХ ОСВІТИ СИСТЕМИ МВС УКРАЇНИ

На сучасному етапі розвитку суспільства, у зв'язку з глибокими і кардинальними змінами в соціально-економічній та політичній сферах життя, процесами демократизації та гуманізації суспільства, питання професійного розвитку молоді, можливостей її психологічної самореалізації стали особливо актуальними. Адже здобувачі вищої освіти не завжди можуть здійснити адекватну професійну самоідентифікацію, щоб зрозуміти, чи відповідають їхні особисті якості та задатки вимогам обраної спеціалізації. Знання факторів, що детермінують особливості психологічної самореалізації майбутнього працівника системи МВС України, дозволяє спрогнозувати та скоректувати процес його професійного розвитку. Тому, розгляд особливостей розвитку та формування психологічної самореалізації майбутнього фахівця є надзвичайно актуальною проблемою, оскільки в період професійної підготовки засвоюються основні ціннісні уявлення, що характеризують знання, вміння й навички, важливі для майбутньої професійної діяльності та для успішного «кар'єрного старту».

Проблема самореалізації здобувачів вищої освіти та її психологічних особливостей активно розроблялася як зарубіжними (П. Вейл, М. Вудкок, Ф. Гейлор, Д. Френсіс та ін.), так і вітчизняними науковцями (Г. Балл, Т. Зайчикова, Л. Карамушка, Г. Костюк, Н. Коломінський, О. Креденцер, Г. Ложкін, Т. Титаренкота ін.). Багато дослідників відзначають професійну сферу як провідну в психологічній самореалізації особистості (Б. Ананьєв, Л. Божович, А. Кімберг, Л. Користилева, С. Рубінштейн, В. Слободчиков та ін.).

Аналіз соціально-психологічних досліджень дає можливість визначити самореалізацію особистості як процес найбільш можливого втілення людиною свого внутрішнього потенціалу в зовнішнє суспільне середовище завдяки залученню до професійних відносин, який характеризується розвитком професійних здібностей та навичок і результатом якого є відчуття задоволення від зробленого внеску в суспільні справи [2].

Самореалізації особистості поділяється на зовнішню і внутрішню. Зовнішня спрямована на самовираження індивіда в різних сферах життєдіяльності: професії, творчості, спорті, мистецтві, навчанні, політичній та громадській діяльності та ін. Тоді як внутрішня забезпечує самовдосконалення людини у фізичному, інтелектуальному, естетичному, моральному та духовному аспектах. Серед видів прояву самореалізації особистості необхідно виділити: діяльну (професійну), соціальну та особистісну [1].

Навчання у закладі вищої освіти – один з початкових етапів формування і становлення особистості як суб'єкта майбутньої професійної діяльності. Період навчання курсантів в рамках концепції самореалізації особистості розглядається не тільки як період адаптації, пристосування, підготовки до майбутньої професійної діяльності, але і як етап професійного самопізнання, самовизначення, пошуку шляхів реалізації у майбутній професії своїх можливостей. Тобто у молоді ще тільки формується ясне бачення своєї спеціальності, адже курсант у закладі вищої освіти не може здійснювати професійну самореалізацію, у нього розвивається тільки психологічна готовність до майбутньої професійної діяльності.

Значною мірою самореалізація зумовлена стійкими психологічними особливостями, властивими конкретній особистості. На її стан мають значний вплив і ті конкретні умови, в яких відбувається діяльність. Слід зазначити, що до внутрішніх і зовнішніх умов, що зумовнюють психологічну самореалізацію та готовність, поряд зі складністю завдань діяльності, її новизною, прикладом оточуючих, особливостями стимулювання дій та результатів, необхідно віднести і самооцінку власної підготовленості, нервово-психічний стан, стан фізичного і психічного здоров'я.

Психологічна самореалізація курсантів закладів вищої освіти МВС визначає ефективність їх подальшої професійної діяльності і залежить від рівня сформованості трьох основних компонентів:

- 1) мотиваційного (інтерес до діяльності, сукупність мотивів, адекватних цілям та завданням правоохоронної діяльності);
- 2) індивідуально-психологічного (сукупність особистісних властивостей, необхідних для успішної самореалізації в професії).
- 3) регуляторного (комплекс емоційно-вольових особистісних якостей, необхідних для ефективної професійної діяльності).

Психологічна самореалізація допомагає здобувачам вищої освіти усвідомлено підійти до професійної діяльності, зрозуміти і вибрати для

себе найкращі напрямки роботи, сприяє ефективній діяльності в обраних напрямках та успішному кар'єрному зростанню [3].

У курсантів на 3 та 5 курсах може виникати криза професійного та особистісного самовизначення, яка проявляється в невпевненості в своїх силах, зростанні тривожності щодо свого майбутнього, зниження інтересу до навчання, появи сумнівів у правильності вибору професії. Це може бути однією з ознак недостатньої сформованості психологічної готовності до професійної діяльності. Виникає протиріччя між потребами курсантів у освоєнні нового виду діяльності та наявними у них для цього вміннями.

У структурі самореалізації особистості багатьма дослідниками виділяється мотиваційний компонент, що виражається у ставленні до діяльності, потреби успішно виконати поставлене завдання, прагненні домогтися успіху і показати себе з кращого боку. Мотивація має найбільше значення для професійної самореалізації молоді. Успішність професійної діяльності залежить, безперечно, не тільки від професійних знань, умінь, комунікативної контактності, навичок, але й від професійної мотивації. Тому курсант, що виявляє стійке бажання працювати за обраною спеціальністю, що має стійкий інтерес до професії, володіє необхідною умовою до майбутньої психологічної самореалізації в обраній галузі. Але мотиваційна складова не завжди є достатньою для майбутньої самореалізації у професії. Важлива осмисленість як сформоване глибоке смислове ставлення до діяльності породжує налаштованість особистості на виконання діяльності, позитивне емоційне ставлення до діяльності, обумовлюючи ефективне формування компонентів психологічної готовності, яка багато в чому визначає ефективність самореалізації [4].

Отже, психологічна самореалізація є однією з умов діяльнісної та професійної успішності особистості. Вона супроводжується самоуправлінням, що зумовлюється здатністю контролювати особистістю власні дії, емоції та саморегуляцією, що характеризується корегуванням та усвідомленням наслідків своєї дії. Обидва чинники є важливими для здобуття курсантами професійних навичок у закладі вищої освіти МВС.

Список використаних джерел

1. Галажинский Э. Системная детерминация самореализации личности. Барнаул, 2002. С. 43
2. Довгих Л. Кар'єрні домагання як суб'єктивний механізм професійної самореалізації. *Соціальна психологія*. № 2. 2005, С. 67–71
3. Киенко Е., Морозова И. Профессиональные аспекты самореализации личности. *Философия образования*. № 2. 2011, С. 247–253
4. Сизикова Н. Осмысленность деятельности как компонент психологической готовности. *Вестник Томского государственного университета*. № 308. 2008, С. 167–168.

Рівчаченко Олена Анатоліївна,
старший викладач кафедри юридичної
психології Національної академії внутрішніх
справ, кандидат юридичних наук

ФОРМУВАННЯ НАВИЧОК ЗДОРОВОГО СПОСОБУ ЖИТТЯ ТА БЕЗПЕЧНОЇ ПОВЕДІНКИ В ПОЛІЦЕЙСЬКИХ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ

Виконання професійної діяльності поліцейських Національної поліції пов'язане з підвищеними вимогами до їх фізичного та психічного і психологічного здоров'я. Для забезпечення оптимального стану здоров'я поліцейських керівними нормативними документами МВС України передбачаються різноманітні заходи, до яких відносяться медичний відбір, щорічний обов'язковий медичний та психолого-психіатричний огляд, необхідне лікування та реабілітаційне супроводження, психологічний, психопрофілактичний, психогігієнічний та виховний вплив. Але слід зазначити, що всі декларовані вимоги інструкцій та правил можуть не знаходити необхідної реалізації в практиці виконання службових обов'язків та в повсякденному житті поліцейських за об'єктивними та суб'єктивними причинами.

Проблемам забезпечення особистої безпеки особового складу підрозділів, попередженню випадків самогубств, травматизму та загибелі, психогігієни та психопрофілактики в професійній діяльності працівників правоохоронних органів присвячено досить багато наукових праць як вітчизняних, так і зарубіжних вчених, таких як Д.О. Александров, С.Ф. Аляпкин, В.Г. Андросюк, В.І. Барко, О.М. Бандурка, М.Т. Бондарчук, О.М. Грицина, Л.І. Казміренко, В.О. Криволапчук, І.В. Клименко, Л.А. Кирієнко, Г.А. Литвинова, В.М. Крайнюк, О.І. Кудерміна, С.В. Кушнар'ов, О.А. Левенець, В.О. Лефтеров, В.С. Медведєв, В.Д. Менделевич, Л.І. Мороз, А.І. Суббот, В.В. Сулицький, О.В. Тімченко, О.М. Цільмак, Л.С. Шелег, Г.О. Юхновець, С.І. Яковенко та ін.

Зважаючи на стан здоров'я населення, яке виступає об'єктом професійної діяльності поліцейських та впливу стресових факторів самої діяльності, проблема здоров'я збереження виступає на одне з перших місць. Тим більше, що на сьогоднішній день ситуація введення карантину в зв'язку з пандемією коронавірусу в державі та світі кидає виклик не тільки професійній підготовленості поліцейських, але й сформованості у них навичок безпечної поведінки та ведення здорового способу життя. Оскільки від поліцейських в умовах карантину вимагається виконання безпосередніх професійних обов'язків та забезпечення широкого комплексу карантинних заходів, передбачених наказом МВС України від 17.03.2020 № 220, зокрема додаються функції охорони місць обсервації та території медичних закладів, де перебувають особи із захворюванням чи підозрою на COVID-19, забезпечення пропускового режиму в громадському транспорті, роз'яснювальної роботи серед населення громад, відвідування помешкань літніх самотніх громадян, інвалідів та

громадян, які повернулися з «неблагополучних» держав з метою надання їм допомоги і виявлення хворих, тощо. На жаль, частина населення не вважає за необхідне дотримуватися всіх правил карантину, часто демонструючи негативну поведінку: від легковажного ставлення до повної зневаги до його вимог. Звичайно, що такий стан справ не може не впливати й на самих поліцейських, на їх фізичний та психологічний стан.

Ми цілком погоджуємось з проф. С.І. Яковенком, який зазначає, що психологічна безпека людини, а особливо представників екстремальних професій залежить від дії несвідомих та усвідомлених механізмів захисту психіки від шкідливих чинників, суб'єктивної оцінки та об'єктивного стану психологічної та соціально-психологічної захищеності. При цьому використання саме усвідомлених механізмів захисту психіки неможливе без розуміння самими правоохоронцями сутності складових психологічно небезпечних і травмонезбезпечних ситуацій, а також готовності та уміння оточуючих допомагати їм у таких ситуаціях [1, с. 339].

М.Т. Бондарчук вказує на гостроту питання щодо навчання працівників поліції тактиці, методам і прийомам особистого психічного «забезпечення», до якого фахівці відносять психоконтроль, психодіагностику, саморегуляцію тощо. І це не дивно, адже працівники поліції працюють в умовах постійних психічних навантажень та емоційно-психологічних перевантажень. Тому їм (працівникам) вкрай важливо володіти хоча б найпростішими навичками психологічної самодіагностики та саморегуляції для того, вирішувати покладені на них завдання [2, с. 131].

В ході проведення навчальних занять в системі підвищення кваліфікації поліцейських Національної поліції, для всіх категорій слухачів передбачена дисципліна «Стресостійкість». Наш досвід викладання даної дисципліни показує, що рівень мотивації до розвитку та формуванню навичок здорового способу життя та безпечної поведінки серед частини поліцейських недостатньо високий. Аналіз результатів проведеного нами опитування щодо причин такого відношення до власного стану соматичного та психічного здоров'я вказав на несформовану потребу піклуватися про своє здоров'я; низький рівень або відсутність особистісного ціннісного ставлення до здоров'я; недостатність знань з психогієни та профілактики професійних хвороб. Саме тому в процесі викладання розглядаються окремі аспекти психогієни та психопрофілактики у професійній діяльності; особлива увага звертається на формування практичних навичок психологічної роботи зі стресом та надання первинної психологічної допомоги собі та іншим особам; підвищення стресостійкості, застосування технік релаксації, профілактику негативних впливів стресових факторів в різних повсякденних, стандартних та екстремальних ситуаціях службової діяльності поліцейських. Основним методом, що застосовується для формування активної особистісної позиції щодо збереження власного фізичного, психічного та психологічного здоров'я, а також безпечної поведінки поліцейських, виступає тренінг, до структури якого входять рольові ігри,

обговорення спеціально відібраних відеосюжетів, метод кейсів, групові дискусії, заняття в робочих групах, отримання зворотного зв'язку тощо.

При побудові структури занять з навчальної дисципліни «Стресостійкість» нами були враховані розроблені В.І. Барко, В.В. Барко та В.П. Остапович, концептуальні засади професійно-психологічного тренінгу «Збереження психологічного здоров'я поліцейських Національної Поліції України» [3], що проводився під час підготовки поліцейських на базі Одеського державного університету внутрішніх справ. Автори зазначають, що розроблений ними тренінг являє собою комплексну навчальну технологію, яка дозволяє одночасно вирішувати низку головних завдань, а саме: формувати в поліцейського необхідні для підтримання здоров'я знання й уміння, сприятиме правильному розумінню поліцейськими змісту подій і ситуацій та набуттю ними досвіду стосунків з іншими людьми, а також досвіду адекватної поведінки у складних ситуаціях службової діяльності. Він ґрунтується на принципах та ідеях гуманістичної, екзистенціальної та гештальт-психології, а також психоаналізу [3, с. 108]. Тренінг складається з трьох блоків, які органічно переплітаються один з одним: блок 1 – робота з тілом (психосоматичний блок), блок 2 – робота з особистістю (психологічний блок) і блок 3 – робота з комунікацією (соціально-психологічний блок) [3, с. 107].

Вважаємо, що поєднання різних психологічних технологій і педагогічних методів в процесі викладання дисципліни «Стресостійкість» дозволить сформувати навички здорового способу життя та безпечної поведінки у поліцейських. Л.С. Шелег зазначає, що ефективне втручання психолога дозволяє не лише зупинити негативну динаміку та нейтралізувати вплив негативних чинників, але й збільшити діапазон адаптивних можливостей людини [4, с. 340].

Таким чином, проблема збереження фізичного, психічного та психологічного здоров'я поліцейських НПУ на сьогоднішній день зберігає свою актуальність та вимагає розробки та вдосконалення дієвих психолого-педагогічних заходів.

Список використаних джерел

1. Яковенко С.І. Психологічна безпека працівників органів та підрозділів внутрішніх справ. *Проблеми екстремальної та кризової психології*. 2013. Вип. 14. Частина I. С. 332–340.
2. Бондарчук М.Т. Психолого-педагогічні аспекти формування у працівників поліції стійкості до екстремальних ситуацій службової діяльності. *Право і безпека*. 2017. № 2. С. 130–135.
3. Барко В.І., Остапович В.П., Барко В.В. Концептуальні засади професійно-психологічного тренінгу «Збереження психологічного здоров'я поліцейських Національної Поліції України» *Право і безпека*. 2016. № 4. С. 104–109.
4. Шелег Л.С. Психосоматичний статус особистості працівника Національної поліції України: дис... докт. психол. наук: 19.00.06. Київ, 2016. 430 с.

Романенко Оксана Вікторівна,
професор кафедри юридичної психології
Національної академії внутрішніх справ,
доктор психологічних наук, професор

РОЛЬ КОМПЕТЕНТІСНОГО ПІДХОДУ В ПРОФЕСІЙНІЙ ПІДГОТОВЦІ ПРАВООХОРОНЦІВ

Процеси євроінтеграції України супроводжуються посиленням необхідності забезпечення безпеки її громадян, що обумовлює необхідність удосконалення системи професійної підготовки правоохоронців.

Психологічні аспекти професійної підготовки правоохоронців представлені у працях вітчизняних вчених (В. Андросюк, О. Бандурка, В. Казміренко, Л. Казміренко, Я. Кондратьєв, М. Костицький, О. Кудерміна, В. Медведєв, Г. Юхновець, С. Яковенко та ін.). Відзначається, що високі вимоги, які стоять перед правоохоронцем, вимагають від нього сформованості певних особистісних якостей. Проведення подальших досліджень у цій галузі зумовлено важливістю теоретичного узагальнення актуальних питань психологічного забезпечення професійної діяльності правоохоронців та необхідністю систематизації наявного досвіду застосування здобутків психологічної науки для сучасної правоохоронної практики. На разі актуалізується потреба в удосконаленні професійної освіти правоохоронців на основі застосування компетентісного підходу до підготовки конкурентоспроможного фахівця.

Поняття професійної компетентності розглянуто в наукових працях вітчизняних вчених (І. Бех, Н. Бібік, І. Зязюн, О. Савченко, А. Хуторський та ін.). Загальним положенням наукових концепцій стосовно компетентісного підходу є переконання щодо переміщення центральної уваги педагогів з дисципліни, яка викладається, на студента, який навчається. Підготовка спеціаліста має виражену спрямованість на його майбутню практичну діяльність.

Основними категоріями компетентісного підходу є компетентність і компетенція. Компетентність – система внутрішніх ресурсів (потенціалу) особистості, необхідних для ефективної діяльності у визначеному колі ситуацій. Компетентність поділяється на змістову, ресурсно-часову, соціально-психологічну. Змістова компетентність – комплекс здібностей, якостей, знань, умінь, навичок ефективного виконання професійної діяльності. Ресурсно-часова компетентність – здатність до оптимального використання матеріально-предметних, інструментальних, економічних елементів середовища, а також до планування та розподілу часу з метою повного досягнення мети діяльності. Соціально-психологічна компетентність – суспільна орієнтованість, знання соціального середовища; здібності, уміння та навички соціальної перцепції, комунікації та інтеракції,

необхідні для ефективного виконання професійної діяльності в конкретних ситуаціях [2].

Найбільш загальним є визначення компетентності як сукупності знань і умінь, необхідних для ефективно професійної діяльності: вміння аналізувати, передбачати наслідки подій, використовувати необхідну інформацію. Сутність компетентнісного підходу полягає у зміщенні акценту з нагромадження нормативно визначених знань, умінь і навичок до формування й розвитку здатності в майбутніх фахівців практично діяти, застосовувати індивідуальні техніки й досвід успішних дій у ситуаціях професійної діяльності та соціальної практики. Перспективність компетентнісного підходу полягає в тому, що він передбачає розроблення інтегрованих навчальних курсів на основі співвіднесення предметних галузей з різними видами компетентностей і ґрунтується на міждисциплінарних вимогах до результату освітнього процесу, що спрямовано на підвищення його ефективності.

Узагальнюючи результати дискусії українських педагогів навколо питань запровадження компетентнісного підходу в українській освіті, О. Пометун розглядає це поняття як спрямованість освітнього процесу на формування і розвиток ключових (базових, основних) і предметних компетентностей особистості. Результатом такого процесу буде формування загальної компетентності людини, що є сукупністю ключових компетентностей, інтегрованою характеристикою особистості. Така характеристика має сформуватися в процесі навчання і містити знання, вміння, ставлення, досвід діяльності та поведінкові моделі особистості [1, с. 66].

Компетентнісний підхід розглядається вченими як з теоретичної сторони, що є комплексною міждисциплінарною проблемою, методологією розробки освітніх технологій у підготовці фахівця, так і з практичної – тобто передбачає розвиток у майбутнього фахівця здатності до самостійного пошуку вирішення проблем різного характеру на основі як соціального, так і власного досвіду. Від системи освіти вимагається надання всього комплексу умов для вирішення завдань різного типу: пізнавальних, спеціально-професійних, моральних, комунікативних, управлінських, політичних; для оцінки результатів – застосування комплексного аналізу рівня освіченості, що має системний характер.

Компетентність є таким способом організації знань, який дає можливість приймати ефективні рішення. Професійна компетентність передбачає володіння сукупністю компетенцій, що включає особисте ставлення фахівця до професійної діяльності та здатність до вирішення професійних завдань.

Групи компетенцій є результатом освітньої діяльності. Це узгоджується з думкою Дж. Равена, який вважав, що компетенції – це мотивовані здібності [3].

Професійна компетентність майбутніх правоохоронців полягає у системній єдності спеціальних знань, досвіду та професійно

важливих якостей особистості. З урахуванням специфіки професійної діяльності для правоохоронців основними компетенціями є такі: оперативно-розшукові; нормативно-правові; організаційно-аналітичні; комунікативно-соціальні.

Згідно з Програмою розвитку вищої освіти Ради Європи ключові компетенції фахівця вищої кваліфікації класифікуються таким чином: 1) професійні – визначають кваліфікацію у сферах професійної діяльності; 2) соціальні – здатність приймати участь в розвитку демократичних інституцій; 3) міжкультурні – перешкоджають расизму, ксенофобії, інтолерантності; 4) мовленнєві – володіння усним та письмовим мовленням; 5) у сфері інформаційно-комунікаційних технологій; 6) базові навички орієнтації в природничих науках і техніці; 7) підприємницькі (управлінські) компетенції.

З огляду на зазначене, проблема розвитку компетенцій правоохоронців має бути зорієнтована на актуальні напрями їхньої діяльності, а саме: 1) надійність, гнучкість та готовність до змін у сучасних умовах діяльності; 2) формування партнерської моделі відносин між суспільством і поліцією, що ґрунтується на знанні культурних, політичних та соціальних традицій різних верств населення; 3) виконання професійних завдань правоохоронцями неупереджено, захист прав людини незалежно від соціального походження, раси, громадянства, віку тощо; 4) вміння володіти соціально-психологічними механізмами впливу на людей, насамперед, вербальними засобами, орієнтація на кращі європейські зразки взаємодії поліції з населенням; 5) комплексна інформатизація діяльності правоохоронців, використання інноваційних SMART-технологій, застосування цілеспрямованого інформаційного пошуку в діяльності, розробка відеозвітів, ведення електронної документації; 6) застосування новітніх досягнень науки і практики у професійній діяльності, орієнтація на безперервність освіти, що обумовлює необхідність знання нових освітніх технологій; 8) актуальним є завдання не тільки добору нових кадрів, але й якісного оновлення наявного кадрового потенціалу, удосконалення управлінської діяльності.

Список використаних джерел

1. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи: Бібліотека з освітньої політики / за заг. ред. О.В.Овчарук. Київ : К.І.С., 2004. 112 с.

2. Професійна освіта : Словник: Навч. пос. / Уклад. С.У. Гончаренко та ін.; За ред. Н.Г. Ничкало. Київ : Вища школа, 2000. 149 с.

3. Равен Дж. Педагогическое тестирование : Проблемы, заблуждения, перспективы: Пер. с англ., Изд. 2-е, испр. Москва : «Когито-Центр», 2001. 142 с.

Романцова Світлана Василівна,
старший викладач кафедри кримінально-
правових дисциплін юридичного
факультету Львівського державного
університету внутрішніх справ, кандидат
юридичних наук

ПСИХОЛОГІЧНА ПІДГОТОВКА СУЧАСНОГО ПОЛІЦЕЙСЬКОГО

Професія «поліцейський» є однією з найскладніших професій сучасного суспільства, тому що вимагає від її суб'єкта здатності з високою ефективністю вирішувати професійні завдання, що пов'язані з ризиком для життя, за браком часу максимально реагувати на ту чи іншу ситуацію з високим рівнем відповідальності за свої дії.

Традиційні підходи до підготовки сучасних поліцейських неповністю забезпечують необхідну якість і професійну компетентність кваліфікованих кадрів поліції, адже не зовсім відповідають зростаючим вимогам сучасного суспільства до діяльності поліції та традиційною системою підготовки поліцейських [1].

Досвід діяльності поліції в зарубіжних країнах свідчить, про те, що професійна психологічна підготовка поліцейських є комплексом організаційних і психологічних заходів, спрямованих на формування і розвиток у поліцейських професійно важливих якостей [2, с. 179].

Мета психологічної підготовки – формування у поліцейських готовності діяти чітко, професійно, грамотно, з високою працездатністю в будь-яких складних умовах службової діяльності та у межах закону. Професійна діяльність поліцейських висуває особливі вимоги до особистісних якостей, передусім до професійно вагомих, які вимагають розвитку емоційно-вольової стійкості у поліцейських, формування в них психологічної надійності під час впливу стресових факторів [3, с. 122].

Психологічна підготовленість поліцейського – сукупність сформованих і розвинених психологічних характеристик поліцейського, що відповідає специфічним і важливим психологічним особливостям та складається з чотирьох груп компонентів:

1. Професійно-психологічної орієнтованості і чутливості співробітника (прагнення, інтерес і вміння розуміти психологічні аспекти ситуацій і людей, з якими він має справу, вміння розібратися в них);

2. Підготовленості співробітника з психологічних аспектів ефективності професійних дій і тактики, що виявляється в розумінні психологічних умов ефективності професійних дій і умінні забезпечувати їх створення; вмiлому використанні психологічних засобів реалізації професійних дій мовних і немовних, в умiлому застосуванні всього комплексу психологічних прийомів, що забезпечують більш високу ефективність вирішення завдань;

3. Розвинутою професійної спостережливості і пам'яті співробітника (включає вміння застосовувати психологічно обґрунтовані прийоми і правила для підвищення ефективності професійного спостереження, розвинутою професійної уважності, натренованості органів почуттів і сприймань, натренованості в швидкому, повному і точному запам'ятовуванні, хорошому збереженні в пам'яті і правильному відтворенні значущою для вирішуваних задач інформації);

4. Психологічної стійкості (виражається в здатності співробітника діяти спокійно і впевнено в психологічно складних, емоційно напружених, небезпечних і відповідальних ситуаціях) [4].

Водночас сучасна психологічна підготовка поліцейських має бути спрямована на формування стійкості до: негативних чинників службової діяльності, а саме: напруженості, відповідальності, ризику, небезпеки, дефіциту часу, невизначеності, несподіванок тощо; чинників, що травмують психіку, а отже, значно впливають на неї: виду крові, трупів, тілесних ушкоджень та ін.; ситуацій протидії злочинцям: уміння вести психологічну боротьбу з особами, що протидіють попередженню, розкриттю та розслідуванню злочинів; протистояти психологічному тиску, маніпулюванню з боку як законслухняних громадян, так і правопорушників; не піддаватися на провокації і под.; конфліктних ситуацій у службовій діяльності: уміння проаналізувати внутрішні причини конфлікту, розібратися в закономірностях їхнього виникнення, протікання і знайти способи вирішення конфліктних ситуацій; уміння володіти собою в психологічно напружених, конфліктних, провокаційних ситуаціях [5, с. 64–65].

Отже, для формування психологічної готовності поліцейських повинні використовуватися:

- психодіагностика (спостереження, бесіда, тестування);
- тренінги з розвитку професійної пам'яті, уваги й спостережливості;
- психофізичні тренінги з подолання перешкод (перешкоди, лабіринти тощо);
- ідеомоторні тренування;
- тренінги з використанням елементів несподіванки, дефіциту часу, шумових і вогневих ефектів (морально-психологічна смуга);
- тренінги із засвоєння ситуацій, пов'язаних зі сприйняттям страждань, крові, поранень, травм, убитих;
- навчання основ аутогенного тренування;
- тренінги самонавіювання, самопереконання, настрою;
- СОПТ (ситуативно-образне психорегуляційне тренування, уявне перерахування співробітником індивідуально-ціннісних якостей і ситуацій, у яких йому щось вдалося) тощо.

Таким чином, можна зробити висновок, що психологічна підготовка – це не тренд 21 століття, а обов'язкова комплексна складова професійної майстерності сучасного поліцейського, яка дає змогу ефективно протидіяти злочинності та бути готовим до повсякденних перенавантажень.

Список використаних джерел

1. Сокурєнко В. В. Реформа правоохоронної системи як уособлення практичної реалізації вектора безпеки Стратегії сталого розвитку «Україна — 2020». URL: <http://www.kbuara.kharkov.ua/e-book/conf/2016-5/doc/4/06.pdf>.

2. Барко В. В., Барко В. І., Остапович В. П. Професійна психологічна підготовка поліцейських Національної поліції України. Науковий вісник Херсонського державного університету. 2018. Випуск 2. Том 1. С. 176–181.

3. Топоркова І. В. Психологічна готовність поліцейських у роботі зі злочинцями. Підготовка поліцейських в умовах реформування системи МВС України : збірник наукових праць. Харків : ХНУВС, 2018. С. 120–123.

4. Александров Д. О Психологічна підготовка працівників правоохоронних органів до дій в екстремальних умовах // Юридична психологія. URL: http://pidruchniki.com/16330826/psihologiya/psihologichna_pidgotovka_pratsivnikov_pравоохоронnih_organiv_diy_ekstremalnih_umovah.

5. Євдокімова О. О. Специфіка формування психологічної стійкості у поліцейських у процесі професійної підготовки. Підготовка поліцейських в умовах реформування системи МВС України : збірник наукових праць. Харків : ХНУВС, 2018. С. 63–66.

Сарпа Микола Миколайович,

професор кафедри соціології і психології
Харківського національного університету
внутрішніх справ, доктор соціологічних
наук, професор

ПАБЛІК РІЛЕЙШНЗ У ФОРМУВАННІ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОГО КЛІМАТУ ПІДРОЗДІЛУ ПОЛІЦІЇ

У роботі [1] розглянуто цілі і напрямки діяльності служби паблік рілейшнз (PR) у закладі вищої освіти МВС України. Було показано, що запровадження паблік рілейшнз у ЗВО системи МВС є потужним ресурсом дієвого менеджменту, спрямованого на підвищення ефективності роботи підрозділу. Зазначимо, що ця та інші роботи, присвячені PR у діяльності Національної поліції та закладів вищої освіти МВС України стосуються головним чином взаємодії із зовнішньою громадськістю, тобто тієї, що знаходиться поза межами організації.

Ефективний менеджмент припускає створення працюючої людині таких соціальних, побутових, психологічних і інших умов в організації, у яких він почуває себе комфортно. Матеріальне стимулювання і визначення важливості ролі кожного співробітника в загальних справах, розширення його участі в управлінні та ролі в розвитку організації, прояв відповідальності перед організацією в здійсненні її задач – веде до росту ефективності діяльності організації. Для PR, який є ефективним знаряддям менеджменту організації, головним завданням в цей галузі є

створення необхідних соціально-психологічних умов в організації, які сприяють підвищенню її ефективності.

У принципі, ідеологія публік рілейшнз у менеджменті може бути реалізована і в організаціях із жорсткою ієрархічною підпорядкованістю, управління якими за статутом спирається на накази, розпорядження і команди. Так важливим ресурсом, використання якого сприяє ефективній діяльності підрозділу поліції, є створення доброзичливих соціально-психологічних умов роботи в колективі. Це пояснюється тим, що керування підрозділом, який психологічно об'єднаний на виконання спільного завдання, помітно полегшується, а ефективність його роботи зростає.

Для використання цього ресурсу слід визначити головні напрямки PR-діяльності, спрямованої на створення сприятливих соціально-психологічних умов в підрозділі поліції задля підвищення ефективності його діяльності, що і є метою роботи.

Об'єктом впровадження управлінських PR технологій є підрозділах поліції різних рівнів – як за рівнями їх завдань, так і за чисельністю – тобто за їх організаційними можливостями. В значних за розмірами підрозділах суб'єктом діяльності з покращення соціально-психологічного клімату в колективі є спеціально призначені посадові особи (або служби) з соціальної, психологічної роботи або з публік рілейшнз. Для багатой кількості підрозділів поліції, в яких, через їх малу чисельність не може бути посади спеціаліста з указаних фахів, проводити ідеологію PR в менеджменті мусить безпосередньо сам керівник підрозділу, зацікавлений у підвищенні ефективності його роботи.

Виходячи з того, що відносини службовців у підрозділі є фактором, який може суттєво впливати на ефективність його роботи, визначаємо, що найбільш ефективною організацією відносин співробітників є стан, коли вони виступають єдиною командою, і всі. В тому числі і прості виконавці, стають учасниками спільної діяльності. Можливі два основних напрямки формування взаємного порозуміння та доброзичливих відносин службовців в підрозділі поліції:

- удосконалення взаємин керівництва і підлеглих (вертикальний рівень);
- удосконалення взаємин між співробітниками (горизонтальний рівень) [2].

У рамках першого напрямку керівникові підрозділу слід враховувати, що будь який елемент його публічної поведінки, будь яке спілкування із підлеглими впливають на формування його іміджу, тобто на ступень прихильності до нього співробітників і ефективності виконання його розпоряджень. Дуже важливо, щоб імідж керівника спирався не тільки на його посадовий та інструментальний авторитети, а й на авторитет особистісний.

В якості зразкової моделі комунікації керівництва підрозділу із співробітниками можна запропонувати наступні дії:

- здійснювати у спілкуванні з співробітниками особистісний підхід до кожного з них;

– інформувати всіх співробітників про досягнення, цілі і пріоритети в діяльності підрозділу, а також про те, яку це може принести їм користь;

– створити умови, при яких ясно визначаються завдання і обов'язки підлеглих, а також оцінювання їхньої роботи;

– доводити до всіх співробітників вимоги до якості роботи,

– заохочувати співробітників до рекомендацій з удосконалення робіт підрозділу і вчасно інформувати їх про результати їх розгляду;

– забезпечити підлеглих інформацією, яку вони можуть використати в своїх кар'єрних планах, та одержувати інформацію від них про ці плани;

– заохочувати співробітників до висловлювань про їхні проблеми, та своєчасно вирішувати проблеми підлеглих.

Для удосконалення взаємин між співробітниками підрозділу необхідно створення потужної системи комунікативної діяльності для забезпечення розуміння внутрішньою громадськістю цілей підрозділу та згуртування її на їх виконання. Внутрішня комунікація в підрозділі здійснюється через необхідні для цього PR-звернення, для розповсюдження яких можуть бути використані різноманітні засоби:

– журнальне видання підрозділу (для інформування про стратегічні задачі в значних за розміром підрозділах);

– багатотиражна газета (для оперативної інформації та вирішення конфліктних ситуацій);

– листівки (оперативна інформація, що адресована малій групі);

– «гарячий» телефон (обов'язково із зворотнім зв'язком);

– безпосереднє спілкування співробітників.

Безпосереднє спілкування проводиться як ділове – при виконанні професійних ролей, так і неофіційне спілкування – при цьому важливі не соціальні або професійні ролі його учасників, а їх особистісні якості. Неофіційне спілкування проводиться в неофіційних обставинах – «зустрічі за кавою», на спортивних майданчиках, при виїздах на природу і т. д. Для цього типу спілкування, де превалує неофіційна та довірча інформація, дуже важлива регулярність проведення зустрічей. Вони є найбільш ефективними для прояву особистісних якостей і згуртування колективу.

Список використаних джерел

1. Саппа М.М. Модель служби публік рілейшнз ВНЗ системи МВС: цілі і напрямки діяльності // Вісник Національного університету внутрішніх справ. 2005. В. 31. С. 432–436.

2. Саппа М.М. Сутність, основні принципи і технології діяльності поліції по зв'язках з громадськістю / Психологія у професійній діяльності поліції : навч. посіб. Х. : Харків. нац. ун-т внутр. справ, 2018. С. 361–371.

Тищенко Олена Іванівна,
викладач кафедри юридичної психології
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат педагогічних наук, доцент

ВИКОРИСТАННЯ ТЕХНОЛОГІЙ ІНТЕРАКТИВНОГО НАВЧАННЯ НА ЗАНЯТТЯХ У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ МВС УКРАЇНИ

Політичні, соціальні й економічні перетворення в Україні зумовлюють важливість більш ефективної організації освітнього простору у вищих закладах МВС України. Сучасний стан педагогічної науки вимагає розглянути цей процес не лише в контексті гуманізації освіти, виховання та розвитку творчої особистості, її соціалізації, а й перегляду теоретико-методологічних розробок й практичного впровадження новітніх освітніх і розвивальних технологій в освітній процес.

Тому для науковців і освітян актуальним залишається питання викладання, як учити й учитися, щоб зробити ефективним процес навчання.

Одним з ефективних напрямів вдосконалення викладання у вищих закладів освіти МВС України є впровадження інтерактивних форм і методів навчання.

Термін «інтерактивний» (з англійської *inter* – взаємний, *akt* – дія) означає здатний до взаємних дій, діалогу.

У порівнянні з традиційним навчанням в інтерактивному змінюється також взаємодія з педагогом. Спільна діяльність вихованців у процесі пізнання, засвоєння навчального матеріалу означає, що кожний вкладає в цей процес свій особливий індивідуальний внесок, відбувається обмін знаннями, ідеями, способами діяльності. Причому все це в атмосфері доброзичливої та взаємної підтримки, що не тільки дає змогу здобувати нові знання, але й розвиває власну пізнавальну діяльність, переводить її на більш високі рівні співпраці [1].

Метою впровадження інтерактивних технологій на заняттях є формування пізнавального інтересу курсантів, створення комфортних умов навчання, за яких кожний відчуває свою успішність, інтелектуальну спроможність.

Враховуючи особливості освітнього процесу, під час підготовки до занять, викладач може самостійно обирати прийоми інтерактивного навчання, форму проведення окремого етапу або ж всього заняття.

Зважаючи на всі ці особливості, структура інтерактивного заняття буде дещо відрізнятися від традиційних занять.

Структура інтерактивного заняття

Кожен з розділів може бути проведений у різних формах, з використанням оригінальних прийомів.

Початок занять, мотивація. На цьому етапі треба збудити зацікавленість курсантів, відновити в пам'яті попередні знання. Тому доречно будуть такі форми: запитання, проблемна ситуація, коротке оповідання.

Оголошення теми та очікування результатів. Можливе використання інтриги, фантастичного припущення, гри.

Надання необхідної інформації. Щоб навчання було успішним треба створити позитивний настрій. Використання ілюстративного матеріалу, відеозапис або ситуаційних ігор, робота з роздатковим матеріалом.

Інтерактивне завдання. Тут від викладача потрібні чималі зусилля, щоб курсанти не втратили інтерес до заняття. Ігри допомагають зробити роботу найбільш ефективнішою.

Підбиття підсумків. Рефлексія. Підбиття підсумків бажано проводити у формі запитань (що нового дізналися; яким навичкам навчилися; як це може стати в нагоді у роботі: що було найбільш вдалим, що сподобалось).

Якщо новий матеріал викликає зацікавленість у курсантів, то і вивчення його буде успішним.

Під час підведення підсумків можливо надавати перевагу педагогічному прийому «Точка зору», що дозволяє поставити крапку в кінці виконаної роботи на розсуд курсантів. Це сприяє розвитку комунікативних навичок, вчить логічно вибудовувати аргументи, культурі спілкування. На занятті панує «багатоголосся», що надає кожному навчаючись розвинути різні компетентності.

Отже, інтерактивні технології навчання допомагають більш ефективно реалізувати навчальні цілі, які ставить перед собою педагог, надають можливість кожному учаснику мати свою точку зору з будь якої розглянутої проблеми, формують прагнення до самостійної пізнавальної

діяльності, створюють можливість виразити своє індивідуальне ставлення до явищ і предметів навколишнього середовища, розвивають вміння слухати і чути, уважно ставитися один до одного.

Таким чином, інтерактивні заняття сприяють інтелектуальної підтримки, яка дає можливість розвитку рівня знань і умінь.

Список використаних джерел

1. Інтерактивне навчання. Дидактика новітньої школи. URL: https://pidruchniki.com/73736/pedagogika/interaktivne_navchannya.

2. Інтерактивні технології навчання: теорія, практика, досвід роботи / [Уклад. О. Пометун, Л. Пироженко.] – К. : А.П.Н., 2002. – 136 с.

3. Карпук В.І. Курси дистанційного навчання / В.І.Карпук, А.О.Чемерис, П.І.Шевчук. Львів: ЛРІДУ НАДУ, 2005. 72 с.

4. Софій Н.З. Про сто і один метод активного навчання / Н.З.Софій, В.У.Кузьменко. К.: Крок за кроком, 2004. 128 с.

Черевко Марта Юрївна,

психолог відділення психологічного забезпечення відділу кадрового забезпечення Львівського державного університету внутрішніх справ

ПРОБЛЕМА ПРОКРАСТИНАЦІЇ ПІД ЧАС ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ

У теперішніх умовах карантину, зумовленого пандемією COVID-19, наше суспільство змушене пристосовуватися до нових реалій життя, які кардинально змінюють ті, до яких ми звикли. Самоізоляція та заборони масових зібрань наклали свій відбиток і на навчальні заклади у державі, відправивши учнів та здобувачів вищої освіти на дистанційне навчання, яке до сьогодні для них було маловідоме. Здавалося б, таке вимушене нововведення повинно було би сприяти підвищенню продуктивності роботи, адже тепер отримана змога працювати у комфортних умовах домашньої атмосфери, де нічого не заважає, а, навпаки, сприяє кращому процесу навчання.

Однак, не для всіх такі умови виявилися сприятливими. Для деяких здобувачів дистанційне навчання стало справжнім випробуванням, адже опинившись в умовах, де вони отримують більш-менш відносну особисту свободу, то починають розслаблятися і відкладати на потім важливі завдання, віддаючи перевагу тим, які для них здаються більш цікавими на даний момент, усвідомлюючи, що такі дії можуть призвести до неприємностей у майбутньому. Це явище у психології здобуло назву «прокрастинація» [1].

Дане явище відоме здавна, але найбільшого поширення здобуло відносно недавно. У сучасному світі, який відкриває перед особистістю величезний діапазон можливостей, ми починаємо усе частіше вдаватися

до прокрастинації через так званий «параліч рішень» – проблему вибору, у якій чим більше відкривається можливостей перед особистістю, тим складніше їй стає на щось наважитися. Обмірковування усіх варіантів потребує значних зусиль, внаслідок чого обрати щось одне не вдається і ми відкладаємо прийняття рішення на більш вдалий час. І чим складніші варіанти, з яких доводиться обирати, тим більше зростає шанс відкласти. Окрім того, виникає вірогідність, що у результаті людина залишиться невдоволеною своїм вибором і буде уявляти, що було б, якби вона обрала інший, або ж усвідомлено буде шукати недоліки у обраному варіанті.

Прокрастинація призводить до зниження продуктивності, а усвідомлення людиною того, що вона не в повному обсязі використовує свій потенціал, викликає самодокори та фрустрацію, що лише погіршує ситуацію, викликаючи наростання стресу [3].

Відкладання справ на потім може також виникати і через те, що у житті особистості з'являються дуже багато «треба», які витісняють її «хочу». Звісно, життя та діяльність людини не можуть складатися виключно з тих речей, які ми хочемо робити, але ми можемо намагатися зробити усе для того, щоб знайти ідеальний баланс між обов'язками та відновленням власних ресурсів задля підтримання оптимального самопочуття без докорів сумління.

Існує безліч прийомів боротьби із прокрастинацією. Розглянемо більш детально ті, які найлегше реалізувати самостійно та допомогти собі у виконанні важливих завдань.

Найперше, що може значно допомогти зосередитися на роботі – це структурування та правильний розподіл власного часу. Слід пам'ятати, що час – безцінний ресурс, яким кожна людина повинна навчитися володіти задля ефективного виконання усіх завдань та з урахуванням власних можливостей. Планування власного дня, чіткий розпорядок дій дозволить виконувати максимум запланованого і залишати для себе час на відпочинок. Як результат: особистість матиме чіткі часові рамки, в межах яких їй необхідно виконати певне завдання і намагатиметься в них вкластися, щоб не порушувати власний графік і не приносити «в жертву» зайві години перепочинку.

Також можна розділяти і саме завдання на етапи і виконувати ті по мірі зростання складності: від найлегшої частини, до найважчої. Тут на допомогу приходить активація механізму післядовільної уваги, коли вимушена концентрація переходить у невимушену і людина, ніби за інерцією, виконує завдання і не відволікається, що значно підвищує її продуктивність.

По можливості обмежити усі відволікаючі фактори. В домашніх умовах виникає спокуса постійно переключати увагу, через що концентрація розсіюється та іноді стає неможливо «зібратися з думками», щоб знову зануритися у роботу. Тут відіграє значну роль сила волі та самодисципліна, які дозволять не відволікатися на

другорядне, навіть за умови, якщо це видається цікавішим за поставлене завдання. Слід пам'ятати, що витрачений на відволікання час буде «конфіскований» з відведеного на відпочинок.

Дієвим також буде прийом самомотивації, за допомогою якого можна нібито укласти угоду із собою, пообіцявши за вчасно та якісно виконану роботу певну нагороду, а у разі невиконання – штрафне стягнення. Звісно, що нагороди хотітиметься більше і тому продуктивність значно підвищиться, що дозволить без затримок та зайвих відволікань впоратися з поставленим завданням [4].

Наведені вище прийоми у більшості випадків дозволяють особистості набагато ефективніше та легше виконувати будь-які завдання вчасно та без затримок. Однак, варто зауважити, що вони не допоможуть позбавитися від проблеми цілком, адже спрямовані, скоріше, на екстрену допомогу, коли необхідно терміново подолати прокрастинацію.

Постійне відкладення справ – це лише «верхівка айсбергу» справжньої причини виникнення даної проблеми. Для того, щоб впоратися з прокрастинацією раз і назавжди, необхідно прислухатися до себе та зрозуміти, чого насправді хочеться, розібратися, що саме викликає небажання щось робити. Це можуть бути і страх невдачі, страх обов'язків, відчуття безпорадності, загальний занепад сил та емоційне виснаження. Можливо, необхідно організувати своє життя таким чином, щоб у ньому бачити сенс, адже якщо у тому, що необхідно робити, не знаходити користі для себе, справа навряд чи буде приносити задоволення людині та робити її щасливою.

У випадку, коли самотужки знайти причину не виходить, виникає необхідність звернутися по допомогу до психолога, який допоможе особистості впоратися з прокрастинацією у декілька етапів роботи:

- 1) проаналізує прояви, джерела та наслідки прокрастинації, виявить основні передумови, які мають вирішальне значення для виникнення бажання відкласти виконання справи;

- 2) проведе роботу з уваленнями людини про її здібності та успішність, попрацює над самооцінкою та рівнем домагань;

- 3) сформує у особистості навички адекватного розподілу часу, постановки та досягнення цілей, а також вміння оцінювати складність завдання та зусилля, які необхідні для його виконання [2].

Дані етапи роботи можна проходити як в рамках індивідуальної терапії, так і у групі, але основним завданням психолога стане формування у особи достатнього рівня самостійності, щоб вона мала змогу у подальшому самостійно та успішно знаходити для себе найбільш оптимальні шляхи та способи подолання прокрастинації.

Список використаних джерел

1. Барбанщикова В.В., Останина М.В., Климова О.А. Феномен прокрастинации в деятельности спортсменов индивидуальных и командных видов спорта. // Национальный психологический журнал. – 2015. – № 3(19). – С. 91–104.
2. Ильин Е. П. Работа и личность. Трудоголизм, перфекционизм, лень. – М.: Питер, 2011. – 380 с.
3. Людвиг П. Победы прокрастинацию. – М.: Альпина Паблишер, 2014. – 263 с.
4. Ульянова Н. Прокрастинация – не порок, а механизм для адаптации. Как перестать заикливаться на продуктивности и начать радоваться жизни. [Электронный ресурс] / Наталья Ульянова // НОЖ. Интеллектуальный журнал о культуре и обществе. – Режим доступа : <https://knife.media/psychology-of-procrastination/> – Назва з екрана.

Шевяков Олексій Володимирович,

професор кафедри психології та педагогіки
Дніпропетровського державного університету
внутрішніх справ, доктор психологічних наук,
професор

ПСИХОЛОГІЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗВИТКУ СОЦІОТЕХНІЧНИХ СИСТЕМ ДІЯЛЬНОСТІ ФАХІВЦІВ У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Незважаючи на існуючі доробки, треба констатувати, що проблема психологічного забезпечення діяльності фахівців нині недостатньо досліджена і в теоретико-методологічному, і в практично-впроваджувальному аспектах. Це можна пояснити тим, що вона розглядалася здебільшого з позицій психологічного забезпечення функціонування, а не розвитку соціотехнічної системи діяльності (СТСД).

На нашу думку, СТСД – це принципово нові системи діяльності, які мають особливий компонентний склад: є певна діяльність, у якій проектується деякі «організованості», котрі потім залучаються в іншу діяльність, яку вони тим же чином організують і розвивають, удосконалюючи процеси вирішення проблем. Отже, розвиток є однією із визначальних рис СТСД і означає мобілізацію фахівців, у тому числі у закладах вищої освіти, для її якісної зміни [1, с. 120].

За останні двадцять років з'явився особливий тип СТСД як втілення інформаційних технологій (машинізовані засоби обробки даних та знань, які реалізуються автоматизованими інформаційними системами). У сучасному теоретичному та соціально-науковому поясненні робиться наголос на конструюванні, створенні штучних

об'єктів і систем, а також проектуванні систем технічних дій і взаємному поєднанні цих елементів у суспільні зв'язки, тобто власне СТСД.

Заслужують на особливу увагу уявлення та категоріальні засоби теорії діяльності [2, с. 88]. Пропонується розглядати соціотехнічні системи як системи людських діяльностей, елементи яких притаманні різним рівням, оскільки мають різні властивості: суб'єкт діяльності рефлексує власні цілі й цілі системи, його дії соціально нормовані, а не визначаються фізичними законами. Звідси виникає, зокрема, необхідність створення методології психологічного забезпечення СТСД, розв'язання проблеми їх розвитку (а спочатку – вдосконалення) на основі створення типології, в якій співвідносяться різні частини соціотехнічної системи (людські, технічні, гібридні) та відповідного тезаурусу, що відмінний від тезаурусу організмичних підходів, притаманних біологічним системам з їх власним механізмом розвитку. Сутність методології соціального проектування полягає в тому, що штучні системи створюються, функціонують та розвиваються як сфера вільного цілепокладання людини, а власне розвиток відбувається залежно від особистісних цілеспрямованих системних дій, при цьому загальнонаукові засоби стають недостатньо відповідними, як невідповідними для соціотехнічних систем стають природничо-наукова парадигма та організмичні моделі розвитку.

Згідно зі структурною моделлю розвитку СТСД (рис. 1) підсистема спонтанної активності фахівця (інформаційної, відображально-моделюючої) поєднує процеси, котрі протікають одночасно з цілеспрямованими процесами підсистеми зовнішньої взаємодії з соціумом, тобто залежать від соціального замовлення, яке сприяє формулюванню завдань розвитку, визначенню способу їх вирішення та процесу досягнення мети. На операціональному рівні безпосередньо вирішуються завдання діяльності, тобто на основі домінуючого мотиву у фахівців формулюється мета, вони аналізують умови діяльності, актуалізуючи відповідні програми навичок, способів, алгоритмів досягнення мети.

Дослідження потреб розвитку психологічних особливостей системи діяльності фахівців, психологічних факторів розвитку системи діяльності відбувалось з виходом на організаційні рішення з розвитку процесу та засобів діяльності та формування необхідного рівня роботоздатності.

Рис. 1. Структурна модель розвитку СТСД фахівця

При виборі та реалізації програм розвитку досліджено чинники розвитку СТСД – організаційні та технічні дії фахівців закладів вищої освіти. З'ясовано, що вони безпосередньо пов'язані з компонентами роботоздатності. Встановлено високу достовірність ($p < 0,01$) відмінностей в оцінках фахівцями показників операціонального навантаження, а також визначено ступінь впливу на напруження діяльності технічних та організаційних факторів. Виявлені значущі відмінності ($p < 0,05$) в оцінці когнітивної складової навантаження і впливу на неї технічних чинників.

Фахівці більшою мірою відчувають вплив соціально-психологічних чинників на їх професійне навантаження. Задоволеність діяльністю і оцінка її значущості збільшуються у міру зростання кваліфікації. Як показники рівня напруженості психологічних, фізіологічних та психофізіологічних функцій для фахівців використані коефіцієнти варіації частоти серцевих скорочень, тремору рук, концентрації та розподілу уваги, оперативної пам'яті та оперативного мислення (діапазон 10 – 20 % відповідає середній напруженості, понад 20 % – високій, менше 10 % – низькій). Для різних видів навантажень середній значення досліджуваних функцій, а також показників особистісної та

реактивної тривожності співставлені з віком та професійним стажем. Встановлено, що інтегральним індикатором психічної напруги в діяльності є рівень напруження тремору рук. Дані теоретичної оцінки складності діяльності фахівців узгоджуються зі зміною ЧСС залежно від виконуваних функцій, при цьому виражений вплив на психофізіологічні процеси і функціональні стани має раптова зміна характеристик засобів діяльності, що підтверджується описами реальних ситуацій діяльності.

Проведено аналіз зміни психічних функцій, пов'язаних з особливостями діяльності. За показниками коректурної проби «Кільця Ландольта» до початку діяльності обсяг виконаного завдання менший у порівнянні з рівнем після роботи, а кількість помилок – більша. Суб'єктивна оцінка фахівцями когнітивної складової професійного навантаження залежить від виду навантаження, що підтверджується також динамікою ЧСС.

Реалізація програм розвитку системи діяльності фахівців передбачала дослідження психологічних факторів розвитку, організаційні рішення з розвитку процесу та засобів діяльності, формування необхідного рівня їх роботоздатності.

У результаті оцінки ефективності діяльності за критерієм роботоздатності всі фахівці були умовно розділені на три групи: 1) найбільш успішні та роботоздатні; 2) такі, що мають середні показники успішності та роботоздатності; 3) найменш успішні та роботоздатні.

Встановлено, що найбільш успішні та роботоздатні фахівці мають найвищий індекс соціально-трудової активності при високому показнику задоволеності діяльністю.

Список використаних джерел

1. Шевяков О. В. Вдосконалення складних людино-машинних систем: теоретико-методологічні засади психологічного забезпечення: монографія. Дніпропетровськ: Січ, 2007. 464 с.

2. Шевяков О. В. Психологічне забезпечення розвитку соціотехнічних систем: монографія. Дніпропетровськ, Інновація, 2009. 460 с.

Шляхта Артем Геннадійович,
головний спеціаліст відділу психологічного
забезпечення Департаменту персоналу
МВС України

ІМІДЖ ПСИХОЛОГА ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ ІЗ СПЕЦИФІЧНИМИ УМОВАМИ НАВЧАННЯ ЯК ФАКТОР ЕФЕКТИВНОЇ ВЗАЄМОДІЇ З ОБ'ЄКТАМИ СИСТЕМИ ПСИХОЛОГІЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

В наш час формування ефективного іміджу стає актуальною проблемою для кожного. Особливо це важливо для осіб типу «людина-людина», зокрема для професії психолога[1]. Зовнішність психолога відіграє не меншу роль ніж теоретична та практична підготовка. Зовнішня та внутрішня привабливість може здобути довіру у клієнтів ще до початку роботи з ним.

Поняття іміджу є узагальненим, включає в себе не лише спеціально вироблені, створені, сформовані зовнішні характеристики. Воно пов'язане як із зовнішнім виглядом, так і з внутрішнім змістом, специфікою людини, її індивідуальністю. Імідж став предметом громадської уваги і наукового аналізу лише у кінці ХХ століття. Лише в середині 90-х років з'явилися перші серйозні вітчизняні розробки, які були присвячені психологічним аспектам формування іміджів Р.Ф. Ромашкин, Е.И. Манякін, Е.В. Гришунін, П.С. Гуревич, Ф.А. Кузін, В.Д. Попов, Б. Г Ушиков, В.М. Шепель, И.А. Федоров.

У системі освіти України діє психологічна служба в закладах дошкільної освіти, загальної середньої, позашкільної, спеціалізованої, професійної (професійно-технічної), фахової передвищої освіти та вищої освіти. На сьогодні наявність психолога в закладах освіти не є рідкістю, проте з'являються факти коли психологу за роки роботи не вдається здобути статусу професіоналу, як у працівників ЗВО так і у курсантів та студентів.

В основі цього явища можуть бути різні чинники, одним з них на наш погляд може бути недостатня увага до власного позитивного іміджу. Так, спеціаліст з високою теоретичною та практичною підготовкою з психології може мати низький статус професіоналу серед об'єктів системи психологічного забезпечення. Тому виникає необхідність у формуванні навичок та навчанні психологів щодо здатності власноруч створювати позитивний імідж. Вміння подобатися, привертати до себе увагу, формувати ділові та особистісні контакти є необхідною складовою професійної діяльності психолога ЗВО [2, с. 37].

Розглядаючи імідж В. Ф. Маценко визначив, що позитивний діловий імідж включає в себе два компоненти: зовнішню привабливість та внутрішню привабливість.

До зовнішньої він відніс [3]:
– вміння обирати та носити одяг;

- гарні манери, постава, правила привітання;
  - виразна міміка та володіння нею;
  - вміння використовувати простір для спілкування.
- До внутрішньої привабливості входять [3]:
- мистецтво подобатись людям;
  - вміння правильно вибудовувати спілкування;
  - наявність необхідних для позитивного іміджу якостей особистості;
  - вміння впливати на оточуючих.

Слід відзначити, що для всіх без виключення адресатів іміджу психолог постає взірцем психологічного благополуччя та психологічної культури. Це зумовлює вимоги до зовнішнього позиціонування таких якостей, як самосприйняття і самоповага, наявність значущих життєвих цілей, соціальна адаптованість, контроль над середовищем та самоконтроль, загальна задоволеність власним життям і стосунками. Зовнішній вигляд, манера спілкування, вчинки мусять свідчити про здоровий спосіб життя психолога, збалансованість його особистості і вселяти в клієнта впевненість у тому, що йому зможуть допомогти. Це підтримує образ психолога як експерта з питань, що стосуються морального духу та душевного здоров'я [4].

Таким чином, імідж відіграє дуже значну роль у професійній діяльності психолога. Цілеспрямовано створений імідж дозволяє найбільш ефективно презентувати себе оточуючим. Необхідно звертати увагу як на зовнішній так і на внутрішній бік іміджу, а саме, на їх гармонійне поєднання. Вдало створений позитивний імідж допомагає привабити до себе клієнтів, вселити в нього надію на подолання труднощів, встановити з ним довірливі та доброзичливі стосунки, а, отже є запорукою ефективною та успішною діяльності практичного психолога.

Список використаних джерел

1. Актуальні проблеми психології: Екологічна психологія: Збірник наукових праць / За ред. Максименка С.Д. Т. 7 Вип. 20. Ч. 2 Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2009.
2. Кузіна В. М. Імідж психолога як фактор ефективності його взаємодії з суб'єктами освітньої установи // Вісник КемГУ. 2008. № 3. С. 37–39.
3. Маценко В. Ф. Технологія створення іміджу// Практична психологія та соціальна робота. 1997. № 10. С. 35–37.
4. Формування іміджу офіцера-психолога: методологічно-дослідницький аспект / А. П. Шумейко. // Класич. приват. ун-т. Запоріжжя. 2018. № 4. С. 207–212.

Юрченко-Шеховцова Тетяна Іванівна,
науковий співробітник наукової лабораторії
з проблем психологічного забезпечення
та психофізіологічних досліджень ННІЗДН
Національної академії внутрішніх справ

ЧИННИКИ ФОРМУВАННЯ ІГРОВОЇ ЗАЛЕЖНОСТІ

Ігрова залежність (патологічна пристрасть до азартних ігор, лудоманія, гемблінг) займає найбільш помітне місце серед поведінкових нехімічних залежностей [1].

Ігрова залежність охоплює різні вікові групи – як дітей, так і дорослих. Але найбільш вразливі діти та молодь. При цьому науково доведено, що за гендерною ознакою до проявів комп'ютерної та ігрової залежності більшою мірою схильні чоловіки (хлопчики), ніж жінки (дівчата) [2; 3, с. 53].

Механізми формування ігрової залежності є предметом багатьох дискусій. Існує міф про те, що діти з асоціальних сімей обов'язково схильні до формування у них шкідливих залежностей. Але насправді це не так, якщо у дитини немає генетичної схильності. Ризик появи ігрової залежності більше залежить від дитини, від її особистісних характеристик, взаємин з соціумом, з оточенням.

Формування залежної поведінки відбувається під впливом певних факторів. Традиційно фактори, що визначають залежну поведінку, діляться на біологічні, соціальні та психологічні.

До біологічних факторів належать: органічні ураження мозку, спадковість, хронічні хвороби тощо. Прихильники біологічного підходу, розглядаючи механізми формування залежності акцентують свою увагу на наявності генетичної схильності та індивідуальних відмінностях в роботі нейромедіаторних і нейромоделюючих систем. В основному в рамках біологічного підходу увага дослідників спрямована переважно на хімічний вид залежностей [4].

До соціальних факторів відносять макросоціальні чинники, що впливають на все суспільство в цілому та мікросоціальні чинники, які безпосередньо впливають на людину через її безпосереднє оточення.

Макросоціальні чинники включають в себе ставлення суспільства, держави, релігії та ідеології до певних ігор. Застосування по відношенню до гравців певних санкцій, які заохочують або засуджують їх участь у грі, а з іншого боку – забезпечення умов розповсюдження ігор, їх виробництво, функціонування гральних закладів тощо. Мікросоціальні чинники включають ступінь поширення гри в суспільстві, прийнятність її з позиції моралі в безпосередньому оточенні людини, традиції участі у грі, виховання. Суспільство і держава можуть проявляти вкрай негативне ставлення до гри, але в оточенні людини участь у грі може мати заохочувальний характер, що підвищує ймовірність залучення його в гру [4].

Група соціальних факторів досить об'ємна та різноманітна. Проте говорячи про соціальні причини виникнення залежної поведінки, необхідно зазначити, що сім'я відіграє важливу роль в житті та формуванні особистості. Наприклад, гіперопіка або гіпоопіка є одним з мікросоціальних факторів, що сприяє формуванню невпевненості в собі, соціальної дезорієнтації, страху невдач і в результаті сприяє формуванню залежності.

До психологічних чинників відносять характерологічні та особистісні особливості особистості. Акцентуації характеру та психопатії. Вважається, що найбільш значущими особистісними рисами, які сприяють формуванню залежної поведінки, є нетерплячість, непереносимість нудьги повсякденного життя, а також вкрай розвинена цікавість, поряд з недооцінкою ступеня ризику і наслідків своїх вчинків. Максималізм, крайність у будь-яких вимогах, поглядах, емоціях і природне розчарування при неможливості досягти задоволення своїх завищених вимог; егоцентризм, прагнення отримати задоволення за будь-яку ціну; залежність від обставин та інших людей, страх самотності та бажання її уникнути; несамостійність, прагнення уникати відповідальності у прийнятті рішень; надчутливість до критики тощо.

Наявність психологічних травм у різних періодах життя також відіграють провідну роль у формуванні залежності. Повторення психотравмуючих ситуацій в дитинстві призводить до порушення розвитку, викликає стан апатії й відчуженості, призводить до низької афективної толерантності, нездатності подбати про себе. Виникає потреба в об'єкті чи суб'єкті залежності. Здебільшого людські стосунки замінює неживий об'єкт.

Як правило, залежній від гри людині, притаманні підвищена вразливість, тривожність, занижена самооцінка, схильність до депресії, низька стресостійкість, нездатність вирішувати конфліктні ситуації. Молодь, яка страждає ігровою залежністю, часто не вміє вибудовувати відносини з однолітками і протилежною статтю, погано адаптується в колективі.

Сучасні дослідники довели, що особи, у яких є багато вільного часу, які не знають чим себе зайняти, найбільше схильні до ігроманії. Та навпаки, люди, які професійно займаються спортом, або мають досягнення, успіхи у навчанні, чи цікаве постійне хобі, до ігрової індустрії відносяться нейтрально.

За результатами дослідження [5, с. 137] були виявлені основні параметри стійкості особистості щодо формування залежності, в тому числі ігрової. До них відносяться:

- повноцінне завершення особистісної ідентифікації;
- наявність позитивного (ідентифікаційного) життєвого сценарію;
- сформованість навичок вільного і відповідального вибору;
- сформованість внутрішнього локусу контролю;
- наявність психологічних ресурсів, необхідних для реалізації позитивного життєвого сценарію;

– наявність адекватної поінформованості щодо агресивних і деструктивних по відношенню до основних життєвих сценаріїв агентів.

Виникнення ігрової залежності в дитячому чи підлітковому віці можливо попередити. Одну з головних ролей в цьому відіграють батьки, близьке оточення індивіда. Тому важливо, щоб оточуючі (батьки, опікуни, вчителя, виховники тощо) були обізнані щодо прояву перших ознак ігрової залежності. Батькам або дорослим, які опікуються дитиною, рекомендується частіше приділяти їй увагу, спілкуватися з нею, цікавитися її життям. Необхідно надихали особистим прикладом, турбувалися про її зайнятість, заохочувати до занять спортом або творчістю.

Список використаних джерел

1. Игромания: что это? Стадии зависимости. URL : <https://www.b17.ru/blog/32210/>

2. Игровая зависимость – так дети ищут выход или выражают протест. URL : <https://www.pravmir.ru/igrovaya-zavisimost-tak-deti-ishhut-vyihod-ili-vyirazhayut-protest/>

3. Профилактика игровой зависимости у подростков: выпускн. квалиф. работа. 2019 г. URL : <http://elar.uspu.ru/bitstream/uspu/10877/2/2019porovpm.pdf>

4. Емельяненко В. Д. Мировоззрение и игровая компьютерная зависимость: поиск взаимосвязи. *Философские проблемы информационных технологий и киберпространства*. 2016. № 1 (11). URL : <https://cyberleninka.ru/article/n/mirovozzrenie-i-igrovaya-kompyuternaya-zavisimost-poisk-vzaimosvyazi/viewer>

5. Титова В.В., Катков А.Л., Чугунов Д.Н. Интернет-зависимость: причины и механизмы формирования, диагностика, подходы к лечению и профилактике. *Педиатр. Психологические науки*. 2014 г. URL : <https://cyberleninka.ru/article/n/internet-zavisimost-prichiny-i-mehanizmy-formirovaniya-diagnostika-podhody-k-lecheniyu-i-profilaktike>.

НАУКОВІ ПОВІДОМЛЕННЯ

Глуценко Євгенія Віталіївна,

курсант ННІ № 3 Національної академії
внутрішніх справ

Науковий керівник: викладач кафедри
юридичної психології Національної академії
внутрішніх справ, кандидат юридичних наук
Литвин В. В.

ПРОБЛЕМИ ДЕВІАНТНОЇ ПОВЕДІНКИ В СИСТЕМІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ

У наші дні все більшої значущості набуває проблема девіантної поведінки в країні, та, як її окрема ланка, девіантна поведінка працівників Національної поліції. Сприяють такій асоціальній поведінці правоохоронця, різноманітні чинники, які породженні низьким матеріальним забезпеченням, агресією збоку населення, низьким іміджем структури та іншими не менш важливими першопочатковими.

За даними наукових досліджень кількість порушень службової дисципліни і законності співробітниками органів Національної поліції України (далі – НПУ) упродовж останніх років продовжує лишатися значною. Давайте розберемося, чому.

Для того, щоб зрозуміти, що таке девіантна поведінка, ми повинні розуміти визначення поведінки загалом. Сучасне розуміння поведінки виходить далеко за рамки сукупності реакцій на зовнішній стимул. Так, в психологічному словнику поведінка визначається як «властива живим істотам взаємодія з навколишнім середовищем, опосередкована їх зовнішньою і внутрішньою активністю». Під зовнішньою активністю людини розуміються будь-які зовнішні прояви: рухи, дії, вчинки, висловлювання, вегетативні реакції. Внутрішніми складовими поведінки вважаються: мотивація і цілепокладання, когнітивна переробка, емоційні реакції, процеси саморегуляції тощо [4; с. 238].

Очевидна складність визначення поняття девіантної поведінки обумовлена насамперед його міждисциплінарним характером. В даний час термін використовується в двох основних значеннях. У значенні «вчинок, дії людини, які не відповідають офіційно встановленим або фактично сформованим у даному суспільстві нормам» девіантна поведінка виступає предметом психології, педагогіки і психіатрії. У значенні «соціальне явище, що виражається у відносно масових і стійких формах людської діяльності, які не відповідають офіційно встановленим або фактично сформованим у даному суспільстві нормам і очікуванням», воно є предметом соціології, права, соціальної психології.

У загальному, девіантна поведінка особистості - це поведінка, яка не відповідає загальноприйнятим або офіційно встановленим соціальним нормам. Інакше кажучи, це дії, які не відповідають існуючим законам,

правилам, традиціям і соціальним установкам. Визначаючи девіантну поведінку як поведінку, що відхиляється від норм, слід пам'ятати, що соціальні норми змінюються. Це, в свою чергу, надає відхиляється історично перехідний характер. Як приклад можна привести різне, в залежності від епохи і країни, ставлення до куріння [3; с. 101].

Чинники, які в найбільшій мірі сприяють розвитку девіантної поведінки:

1. Детальна правова регламентація діяльності співробітників поліції, яка визначає необхідність керуватися заздалегідь визначеними правилами (службовими інструкціями, наказами тощо).

2. Владні повноваження, які надані працівникам поліції для більш повної реалізації посадових обов'язків, спрямовані на забезпечення безпеки, благополуччя і спокою громадян.

3. Підвищена відповідальність за характер і результати своєї діяльності, коли успіхи можуть виявлятися непоміченими, але помилка стає об'єктом пильної уваги з боку громадськості і може бути покарана у встановленому законом порядку.

4. Організаційний чинник; однією з організаційних причин виникнення девіантної поведінки і професійної деформації співробітників поліції є наявність невизначених ролевих обов'язків і відсутність точних посадових інструкцій.

5. Чинник екстремальності; служба в міліції часто пов'язана з певним ризиком і постійним очікуванням небезпеки. Співробітник, виконуючи службові обов'язки, може загинути або отримати поранення, застосувати спеціальні засоби і зброю.

6. Об'єкти професійної діяльності; співробітники міліції постійно спілкуються з різноманітним контингентом громадян, які різняться за соціальним статусом, культурним та інтелектуальним рівнем, життєвим досвідом і індивідуальними особливостями [2; с. 73].

Встановлено, що індивідуально-психологічні особливості співробітників поліції також впливають на схильність до порушень службової дисципліни. Упродовж 2012–2013 років на базі УМВС України у Київській, Миколаївській і Черкаській областях серед правоохоронців, які характеризуються низьким рівнем ефективності професійної діяльності і схильні до дисциплінарних порушень, проведені психодіагностичні обстеження. Дослідження показало, що за характером реагування серед таких працівників міліції можливо виокремити декілька психологічних типів: *пасивно-залежні* (психастенічні), *імпульсивно-агресивні* (експлозивні), *ригідно-паранояльні* (шизоїдні) і *гіпертимнолабільні* (істероїдні) [4; с. 48].

Коротко про кожен з цих типів:

1. Пасивно-залежні співробітники характеризуються загальмованістю і зниженою загальною активністю. Для них характерна пасивна особистісна позиція, схильність до постійних роздумів, інертність в ухваленні рішень, скептицизм, невпевненість в собі, конформність, прагнення виконувати в усьому приписи та інструкції. Корекція поведінки

таких співробітників має бути пов'язана із спрямованістю заходів на підвищення самооцінки і впевненості в собі.

2. Для імпульсивно-агресивних осіб характерні постійна, сильно виражена зневага до суспільних норм і послаблений самоконтроль. Вони не уміють регулювати свою поведінку і не можуть передбачати наслідки своїх вчинків. Відрізняються агресивністю, схильністю до дисфорій, часто надмірним споживанням алкоголю. Співробітників, що мають подібний психотип, необхідно вчити володіти собою в будь-якій ситуації і особливо – в екстремальній. Не слід вступати в суперечки, варто уникати категоричних заяв на їх адресу.

3. Для ригідно-паранояльного типу особистості характерні значна завзятість в обстоюванні власної думки, прямолінійність, відсутність психологічної гнучкості, низька лабільність поведінки при зміні ситуації; такі особи схильні до формування ригідних установок, які важко піддаються корекції. У конфліктній ситуації з ними важливо виявити ініціативу, піти на поступки, бажано не доводити суперечки до конфліктів. Доцільно орієнтувати їх на розвиток зацікавленості в духовному житті оточення, доброзичливого ставлення до їхніх проблем.

4. У категорії гіпертимно-лабільних осіб відзначається легкість в ухваленні рішень, поблажливе ставлення до своїх помилок і недоліків, завищена самооцінка, безцеремонність поведінки, непостійність в уподобаннях. Ці характеристики цілком природні для юнацького віку, але виступають як інфантизм для дорослої людини, тому в даному випадку йдеться про емоційну незрілість подібних співробітників [5; с. 65].

Підсумовуючи хочу зазначити, що загальною для усіх чотирьох психологічних типів є низька психоемоційна стійкість, конфліктність, невміння ефективно і швидко вирішувати конфліктні ситуації, схильність до стереотипних форм поведінки і професійної деформації. У зв'язку з цим завдання профілактичної і корекційної роботи мають бути спрямовані на формування оптимального морально-психологічного клімату в колективі співробітників, уміле розв'язання службових конфліктів, корекцію неадекватних стереотипів поведінки, надання допомоги в подоланні психологічних бар'єрів.

Список використаних джерел

1. Барко В.І. Профілактика адиктивної поведінки у працівників ОВС України: Навчаль. посібник / В.І. Барко, І.В. Клименко, В.О. Криволапчук. К., 2009. – 52 с.

2. Барко В.І., Криволапчук В.О. Девіантна поведінка працівників органів внутрішніх справ та психологічні механізми її виникнення / Вісник Національного університету оборони України 1 (38) /2014.

3. Девіантна поведінка: соціологічний, психологічний та юридичний аспекти: матеріали наук.-практ.конф. (Харків, 10 квіт. 2015 р.) / МВС України, Харк. нац. ун-т внутр. справ, Ф-т права та

масових комунікацій, Кафедра соціології та психології; Соціологічна асоціація України. – Х.: ХНУВС, 2015. – 166 с.

4. Змановская Е.В. Девиантология: Психология отклоняющегося поведения: Учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений. – 2-е изд., испр. – М.: Издательский центр «Академия», 2004. – 288 с.

5. Медведев В.С. Психология злочинної діяльності // В.С. Медведев. – К.: Атіка, 2012. – 204 с.

Дяченко Анна Максимівна,

здобувач ступеня вищої освіти бакалавра за спеціальністю «Психологія» Національної академії внутрішніх справ

Науковий керівник: викладач кафедри юридичної психології Національної академії внутрішніх справ, кандидат психологічних наук *Дідух М. М.*

ОСОБЛИВОСТІ ТРИВОЖНОСТІ СТУДЕНТІВ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ СИСТЕМИ МВС УКРАЇНИ

Одним з важливих переломних періодів у житті людини є перехід із школи до навчання в закладах вищої освіти. Особливого значення ця ситуація набуває тоді, коли разом з цим змінюється соціокультурне середовище міської і сільської місцевості. Даний період зазвичай характеризується змінами звичних умов, сфери спілкування і ритму життя, підвищенням вимог до самостійності і відповідальності, інтенсивними розумовими навантаженнями. Що може призвести до виникнення хронічної емоційної напруженості, тривожних станів, провокуючи зниження соціально-психологічної адаптації. Це, в свою чергу, негативно впливає на гармонійний особистісний розвиток і психічне здоров'я студентів.

Дослідження проблеми тривожності відображене в працях таких Рікрофт, С. Серазон, Ч. Спілбергер, Дж. Тейлор, З. Фрейд, К. Хорні та ін.

Тривожність в сучасній світовій науці розглядається з різних позицій, численними науковими течіями та вченими. Як зазначали Р. Мей та інші «тривожність – центральна проблема сучасної цивілізації, як найважливіша характеристика нашого часу». Під тривожністю розуміють схильність людини до переживання стану тривоги. Частіше за все тривожність людини пов'язана з очікуванням соціальних наслідків її успіху або невдачі.

Виділяють два види тривожності: особистісну і ситуативну. Особистісна тривожність стає рисою особистості людини і відбивається на її негативному (тривожному, неспокійному) ставленні до будь-яких життєвих ситуацій, постійно передбачаючи в них небезпеку.

Ситуативна тривожність – це зазвичай тимчасовий стан для конкретних ситуацій, вона рідко виникає в звичних ситуаціях.

Рівень тривожності показує внутрішнє ставлення студентів до певного типу ситуації і дає непряму інформацію про характер взаємин з однолітками і дорослими.

Коли ж цей рівень перевищує оптимальний, можна говорити про прояв підвищеної тривожності. Підвищений рівень може свідчити про недостатню емоційну пристосованість до інших соціальних ситуацій. У осіб з даним рівнем проявляється ставлення до себе як до слабого, невмілого.

Зазвичай тривожні студенти це невпевнені в собі люди, з нестійкою самооцінкою, які вкрай рідко проявляють ініціативу. Вважають за краще не звертати на себе увагу оточуючих, намагаються точно виконувати вимогу – не порушують дисципліну. Таких людей називають скромними, сором'язливими [2]. Тривожні студенти, як правило, не користуються загальним визнанням в групі, але і не виявляються в ізоляції, вони частіше входять в число найменш популярних груп, так як дуже часто невпевнені в собі, замкнуті, нетовариські, або, ж навпаки, настирливі, або озлоблені. Також причиною непопулярності їх є безініціативність з-за своєї невпевненості в собі, отже, ці студенти не завжди можуть бути лідерами в міжособистісних взаєминах [1].

З метою діагностики особливостей тривожності студентів, нами було проведено методику «Дослідження тривожності (Опитувальник Спілберга)» на базі Національної академії внутрішніх справ за спеціальністю «психологія».

За результатами експерименту було виявлено, що в групі помірний рівень реактивної тривожності (53%). Це значить, що у більшості студентів спостерігається напруга, занепокоєння, нервозність від деяких ситуацій.

Особистісна тривожність у студентів характеризується високим рівнем (60%). Це можна пояснити змінами, що викликані вступом до ЗВО – переїздами їх буденного оточення, режиму дня і т.д, як наслідок – фізичне та психологічне навантаження [3].

Також було визначені групи студентів з помірним (27%) та низьким (13%) рівнем особистісної тривожності, які вимагають підвищеної уваги до мотивів діяльності і підвищення почуття відповідальності.

Визначено, що у більшості студентів-першокурсників переважають високі показники тривожності.

Отже, висока тривожність є негативною особистісною рисою і несприятливо позначається на життєдіяльності людини, викликає невпевненість у своїх силах, є умовою формування негативного статусу особистості і конфліктних відносин, створює передумови для агресивної поведінки. Тому корекція рівня тривожності є актуальним завданням психології [4].

Список використаних джерел

1. Журавель А. В. Четверикова І. Ю. Тривожність як індивідуально-психологічний фактор суїцидального ризику у юнацькому віці // Молодий вчений. 2016. № 5. С. 552–555.
2. Коренева Ю. П. Тривожність як чинник невротизації особистості: теоретичний ракурс проблеми ева // Теоретичні і прикладні проблеми психології 2016. № 1. С. 100–109.
3. Спілбергер Ч. Д. Концептуальні і методологічні проблеми дослідження тривоги. М.: Фізкультура і спорт, 1983. 118 с.
4. Ханін Ю. Л. Межличностная и групповая тревога в условиях значимой совместной деятельности // Вопросы психологии. 2010. № 5. С. 48–51.

Заставська Юстина Ярославівна,

курсант ННІ № 3 Національної академії внутрішніх справ

Науковий керівник: викладач кафедри юридичної психології Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук
Литвин В. В.

СТРЕС У СЛУЖБОВІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ПОЛІЦЕЙСЬКОГО

Актуальність обраної теми кожного разу набуває все більшої уважності з боку науковців України та психологічної школи Національної академії внутрішніх справ. У професійній сфері діяльності співробітники поліції зустрічаються з безліччю специфічних стрес-факторів, котрі можуть привести до розладів невротичного регістра, або в найкращому разі викликають перевтому, загальні й професійні захворювання чи професійну деформацію.

Стрес – це система реакцій організму у відповідь на будь-яку висувану до нього вимогу. Стрес виступає відповіддю на загрозу, яка може бути і реальною, і уявною.

Власне, Г. Сельє визначав стрес по-різному:

– «це те, що прискорює процес старіння, проводячи нас крізь колотнечі (халепи) життя», душевні потрясіння;

– «стрес – це шкода, завдана нашому організмові у відповідь на наш життєвий досвід». Причиною такої шкоди є реакція організму на подію, а не сама подія [2; с. 90].

Службова діяльність правоохоронців є стресогенною, навіть екстремальною, адже пов'язана із припиненням злочинних посягань на життя та здоров'я пересічних громадян, часто здійснюється в надзвичайних обставинах та ситуаціях, пов'язаних з підвищеним професійним ризиком, небезпекою для життєдіяльності. Тож, адаптуватися до умов агресивного середовища та підвищити рівень стресостійкості є важливим психологічним вмінням для правоохоронця [3; с. 195].

Професійна діяльність працівників поліції здійснюється в досить складних умовах: агресивне комунікативне середовище, дефіцит робочого часу, висока відповідальність за результати діяльності, виникнення різного роду екстремальних ситуацій. Щодня вони зустрічаються з безліччю специфічних стрес-факторів, більшість із яких діє безупинно й довгостроково. Життя постійно пропонує їм певні несподіванки, до яких вони повинні бути готовими [3; с. 196].

У свою чергу, стрес-фактори поділяють на: 1) зовнішні, 2) організаційні, 3) фактори, що стосуються службових обов'язків, 4) особистісні.

Зовнішні стресори викликають фрустрації, пов'язані з практикою судочинства, діяльністю засобів масової інформації, а також негативним ставленням до поліції з боку населення. Організаційні стресори пов'язані з низьким грошовим утриманням, надмірною «паперовою роботою», недоліками адміністративної підтримки. Стресори, що стосуються службових обов'язків, виникають у зв'язку з постійним зіткненням з трагедією і людьми, які потрапили в біду, а також зі страхом, небезпекою і нудьгою, властивими роботі. Особистісні стресори охоплюють занепокоєння з приводу індивідуального успіху і безпеки співробітника, тиску керівництва на його службову поведінку і стресорів, що виникають у зв'язку із поліцейською діяльністю: здоров'я, сімейні проблеми, алкогольна залежність. Часто співробітники поліції розвивають здатність справлятися з психологічним стресом своєї роботи, стаючи емоційно відключеними. З роками служби ця емоційна відчуженість поширюється на сімейне життя [2; с. 78].

Никифоров Г.С. пропонує наступну систематизовану сукупність найбільш типових стресорів, розповсюджених в основних сферах професійної діяльності. Першим видом стресорів є організація й зміст професійної діяльності. До них відносяться: умови праці; неритмічність трудової діяльності; надмірне перевантаження, напружена психічна діяльність або, навпаки, явне недовантаження в обсязі виконуваної роботи; монотонність і одноманітність діяльності; рутинна робота, не передбачена даної посадою; зміна тривалості або умов праці [2; с. 81]; незручні часи роботи, робота без вихідних; несприятливі вплив факторів зовнішнього фізичного середовища (вплив перевантажень, температура, шум і т.д.); труднощі виконуваної діяльності, у тому числі неповнота необхідної інформації, дефіцит часу; підвищена відповідальність; стурбованість наслідками можливих помилкових дій, страх зробити помилку [5; с. 301].

Важливим видом стресорів є професійна кар'єра. До таких стресорів можуть відноситися наступні значимі стрессогенні фактори: проблема статусу; незадовільні перспективи просування по службі; неясно обкреслене коло обов'язків і прав, властивих даної посади; зміна службових обов'язків; перспектива скорочення (погроза звільнення, безробіття) або передчасного виходу на пенсію; фрустрація через досягнення межі своєї кар'єри; почуття «заручника»

виконуваної роботи (професійний «капкан»): «нічого кращого не знайти»; недолік необхідних професійних знань і вмінь; надмірні домагання, амбіції, неадекватні власним можливостям; несправджені надії; перехід на іншу роботу; вихід на пенсію [4; с. 203].

Третім видом стресорів, які мають немаловажне значення у виникненні стресу в професійній діяльності відіграє оплата праці, тобто економічна стимуляція праці. Сюди входять відсутність ясності в оплаті праці; переживання невідповідності між витратами сил на виконувану роботу і її оплатою; нерівна оплата праці; неприємності (конфлікт) з керівництвом зі служби; погане керівництво; взаємини з колегами по роботі, конфлікти; несприятливий психологічний клімат у робочому колективі, інтриги, ізоляція в робочій групі.

Для того, щоб подолати вище зазначені стрес-фактори необхідно:

1. Активно взаємодіяти зі стресором або впливати на саму проблему.
2. Змінити погляди на проблему, змінити ставлення до неї або інтерпретувати по-іншому проблеми.
3. Приймати проблему і зменшити фізичний ефект від породжуваного нею стресу [1; с. 49].

Отже, як висновок, періоди психологічної кризи, тобто стреси, конфлікти, надзвичайні ситуації та умови, призводять до різних типів реагування особистості, які визначаються багатьма факторами, в першу чергу силою стресу, особистісними особливостями особистості, її психологічної стійкістю.

Список використаних джерел

1. Батаршев А. В. Психодиагностика пограничных расстройств личности и поведения / Батаршев А. В. – М.: изд-во Института Психотерапии, 2004. – 320 с.
2. Землянська О. В. Особливості когнітивної сфери в екстремальних ситуаціях / О. В. Землянська, М. М. Кузьминова // 36. наук. праць Проблеми екстремальної та кризової психології. – Харків, 2009. – Вип. 1. – С. 78–87.
3. Мазяр О. В. Особливості суб'єктної поведінки в екстремальних ситуаціях / О. В. Мазяр // Актуальні проблеми психології, зб. наук. пр. / Ін-т психології ім. Г. С. Костюка АПН України. – К. : Ло-Тч с, 2008. – Т. 7. – Вип. 15. – С. 195–198.
4. Панок В. Г. Психологія життєвого шляху особистості: монографія / В. Г. Панок, Г. В. Рудь. – К.: Ніка-Центр, 2006. – 277с.
5. Психологія професійного здоров'я [под ред. Г. С. Никифорова]. – СПб.: Речь, 2006. – 480 с.

Костеріна Анастасія Андріївна,

здобувач ступеня вищої освіти бакалавра за спеціальністю «Психологія» Національної академії внутрішніх справ

Науковий керівник: старший викладач кафедри юридичної психології Національної академії внутрішніх справ, кандидат психологічних наук **Дідух М. М.**

ЗАЛЕЖНІСТЬ НАВЧАЛЬНОЇ УСПІШНОСТІ СТУДЕНТІВ ВІД ОСОБИСТІСНОЇ ТРИВОЖНОСТІ

У наш час вивчення проблеми залежності успішності навчання від тривожності набирає обертів. Кожного дня студенти переживають широкий спектр емоцій, які є не завжди позитивними. Наслідки такого стану можуть призвести до зниження працездатності, погіршення емоційного фону.

Проблема тривожності піднімала в дослідженнях таких вчених, як З.Фрейд, К.Хорні, Спілберг, Ханін, Адлер, А.М.Прихожан, Ч. Спілберг та інші.

На думку Михайлішина У.Б. тривожність розглядається як емоційний стан особистості, який надає негативну дію на психіку людини. Тривожність досліджується більшістю авторів в тісному взаємозв'язку із страхом, оскільки страх є об'єктивним виразом тривоги. Проте одні дослідники вказують на тривогу як первинну реакцію, інші на страх як чинник, що викликає стан тривожності [1].

Під тривожністю в нашому дослідженні ми будемо розуміти індивідуальну властивість особистості, рису характеру, що проявляється схильністю до надмірного хвилювання, стану тривоги в ситуаціях, які загрожують, на думку цієї особи, неприємностями, невдачами та фрустрацією [2].

В психологічній літературі виділяють особистісну та ситуативну тривожність. Під особистісною тривожністю розуміють готовність до переживання страху і хвилювань з приводу своїх суб'єктивних переживань. Вона формується і закріплюється в ранньому дитинстві. Ситуативна готовність є показником інтенсивності переживань, які виникають по відношенню до типових подій [3].

Спочатку у людини виникає ситуативна тривожність, яка потім при впливі негативних чинників може перерости в особистісну. Причинами виникнення такого стану можуть бути: дезадаптація, перевтома, перенавантаження, емоційна вразливість [4].

Навчальна успішність безпосередньо залежить від особистісної тривожності. Через надмірні хвилювання, переживання з приводу навчання, цей феномен може спричинити зниження працездатності студента. Безперечно тривожність може негативно позначатися як на психологічному, так і соматичному станах особистості.

З метою виявлення особливостей тривожності у студентів 3 курсу за спеціальністю «Психологія», нами було проведено опитувальник «Методика діагностики самооцінки тривожності Ч.Д. Спілберга, Ю.Л. Ханіна» [5].

Отримані результати, що представлені на діаграмах (рис. 1, 2).

Рис. 1. Ситуативна тривожність

За результатами дослідження, можна визначити, що в групі переважає однакова тенденція до ситуативної тривожності. Це свідчить про те, що у половини студентів спостерігається хвилювання, занепокоєність та напруга, що можуть негативно впливати на успішність. Причинами такого стану можуть бути новий підхід до викладання матеріалу, зміна графіку дня, чергування.

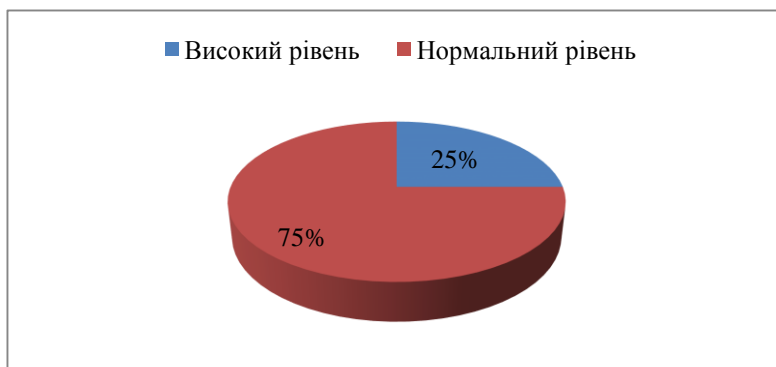

Рис. 2. Особистісна тривожність

Як видно з діаграми, у групі студентів переважає нормальний рівень особистісної тривожності (75%), це свідчить про те, що більшість юнаків у певних ситуаціях можуть брати все під контроль і вгамувати перші прояви тривожності.

Отже, в ході нашого дослідження було виявлено, що тривожність є невід'ємною частиною життя студентської молоді. Через надмірні переживання в них можна спостерігати схильність до стресу та соматичних порушень. Тривожність відіграє важливу роль в успішності навчання, адже невпевненість у своїх силах, страх проявити свої можливості, відповідальність, складний графік дня переслідує кожного студента протягом навчання у вищій школі.

Список використаних джерел

1. Проблеми екстремальної та кризової психології. 2013. Вип. 13.
2. Українська психологічна термінологія: словник-довідник. За ред. М.-Л. А. Чепи. – К., 2010. – 302 с
3. Прихожан, А. М. Психологія тривожності. – СПб., 2009. – С. 97–103.
4. Вітенко І. С. Психологічні основи лікувально-профілактичної діяльності та підготовки лікаря загальної практики – сімейного лікаря. – Х., 2002. – 392 с.
5. URL: <https://psycabi.net/testy/179-test-na-trevozhnost-spilbergera-khanina-metodika-otsenki-trevozhnosti-ch-d-spilbergera-i-yu-l-khanina>.

Лисенко Тетяна Володимирівна,
курсант ННІ №3 Національної академії
внутрішніх справ
Науковий керівник: викладач кафедри
юридичної психології Національної академії
внутрішніх справ, кандидат юридичних наук
Литвин В. В.

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИЙ КЛІМАТ У КОЛЕКТИВАХ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ

З початку реформи правоохоронних органів України достатню увагу приділяють психологічному супроводженню діяльності поліцейських підрозділів. І тому, питання оптимізації соціально-психологічного клімату в колективах Національної поліції України (далі – НПУ) залишається достатньо актуальним, адже від сприятливого клімату колективу залежатиме успіх професійної діяльності кожного з поліцейських.

Соціально-психологічний клімат (СПК) – якісний бік стосунків, що виявляється у вигляді сукупності психологічних умов, які сприяють або перешкоджають продуктивній спільній діяльності та

всебічному розвитку особистості в групі [3; с. 155]. Такий клімат може бути сприятливим, несприятливим, нейтральним, позитивно чи негативно впливати на самопочуття людини.

Найважливіші ознаки сприятливого соціально-психологічного клімату групи (колективу):

- довіра та вземовимогливість членів групи один до одного;
- вільне висловлювання думок щодо справ колективу чи поведінки окремих осіб;
- відсутність тиску з боку керівництва на підлеглих і визнання за ними права приймати рішення, значущі для справ колективу;
- достатня поінформованість членів колективу про завдання та стан справ у колективі;
- усвідомлення і взяття відповідальності на себе за стан справ у групі кожним із її членів.
- високі показники результатів діяльності;
- низька плінність кадрів;
- високий рівень трудової дисципліни;
- відсутність напруженості й конфліктності в колективі [4].

Вивчати СПК у колективах НПУ необхідно за такими показниками: рівень розвитку колективу (становлення, проміжний колектив), його психологічний клімат (напруженість, нейтральність, задоволеність, групова згуртованість); наявність офіційних і неофіційних структур (ступінь збігу офіційних і неофіційних лідерів; відносини між формальними і неформальними лідерами, наявність угруповань навколо своїх лідерів), авторитетність безпосередніх і прямих начальників; домінуючий колективний настрій, емоційний потенціал колективу; ступінь єдності думок із приводу основних питань спільної діяльності та розподілу ролей; наявні міжособистісні конфлікти.

Сутність процесу оптимізації соціально психологічного клімату в колективах НПУ полягає у виборі найефективніших, найкращих форм і методів управління та спільної діяльності, які максимально враховують спрямованість на загальну мету, психологічні особливості працівників поліції та їх колективів, можливості самого керівника тощо. Оскільки завдяки оптимізації СПК в колективах підвищується ефективність та результативність спільної діяльності [2; с. 36].

Щоб стати ефективною, організація повинна діяти оптимально – досягти поставлених цілей і завдань за мінімально можливих витрат ресурсів (часу, грошей і т.п.), або за умови тих самих фінансових і людських ресурсів досягти більшого результату, ніж раніше. Результативність представляє собою ступінь досягнення поставлених цілей і завдань. Щоб стати більш результативною, організація повинна виконати більше завдань, або повніше досягти кінцевого результату, цілей. Вважається, що можливі чотири варіанти балансу результативності й ефективності: а) відсутній наголос як на результативності, так і на ефективності; керівники й працівники мають достатньо ресурсів, але діють без чіткого плану, неоптимально, отже,

ресурси витрачаються марно, результати мінімальні; б) надмірний наголос на результативності (успіх за будь яку ціну) – призводить до того, що організація діє результативно, але неефективно, обмежені ресурси використовуються нерационально, на подальший розвиток їх не вистачає; в) надмірний наголос на ефективності; цей варіант використовують економні керівники, які прагнуть зберегти ресурси організації, намагаються обмежитись моральними стимулами. Внаслідок цього результат часто буває непоганим, але ресурси не використані, люди перевантажені і незадоволені; г) збалансований наголос на результативності і ефективності; керівник за участю підлеглих розробляє і затверджує бюджет ресурсів, використання ресурсів здійснюється гласно, робота виконується ефективно із досягненням цілей [1; с. 87].

Заходи для оптимізації СПК колективу визначаються особливостями індивідуального стилю керівника. Для оптимізації взаємовідносин керівника і колективу наука й практика виробили ряд моральних правил, деякі з них можна віднести до керівника, а інші – до підлеглого.

Серед правил поведінки керівника можна виділити такі:

- навчати підлеглих;
- намагатися вести за собою колектив;
- вимагати;
- «підштовхувати» підлеглих;
- бути скромним в оцінці себе й більш щедрим в оцінці підлеглих;
- вести просте спілкування;
- бути принциповим.

Серед основних правил поведінки підлеглого називають такі:

- поважати начальника;
- використовувати допустимі правила комунікації;
- бути виконавчим;
- вчасно проявляти ініціативу;
- вміти чітко висловлювати свою думку;
- бути в колективі, але зберігати при цьому свою індивідуальність.

Отже, основними шляхами оптимізації соціально психологічного клімату в колективах працівників поліції визначені: консультування керівника підрозділу стосовно оптимізації СПК; обґрунтований та раціональний підбір форм та методів психологічного впливу в напрямі оптимізації СПК; системність та комплексність організації роботи з оптимізації СПК.

Список використаних джерел

1. Барко В.І., Клачко В.М., Волошина О.В., Остафійчук Т.В. Психологія управління: Курс лекцій. – Київ: АУ МВС, 2009. – 123 с.
2. Волошина О.В. Проблеми сучасної психології. Вип. 8. 2010.

3. Максименко С. Д., Соловієнко В. О. Загальна психологія: Навч. посіб. – К., 2000.

4. Соціально-психологічний клімат у колективі – основний резерв зростання ефективності праці URL: <https://www.pfu.gov.ua/ko/31618-sotsialno-psyhologichnyj-klimat-u-kolektyvi-osnovnyj-rezerv-zrostannya-efektyvnosti-pratsi>.

Лукашенко Марина Юрївна,

аспірант кафедри юридичної психології
Національної академії внутрішніх справ

ДОСЛІДЖЕННЯ ДИНАМІКИ ЕМОЦІЙНИХ СТАНІВ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ – УЧАСНИКІВ БОЙОВИХ ДІЙ НА СХОДІ УКРАЇНИ

Служба в лавах батальйону особливого призначення Національної поліції України висуває високі вимоги перед особистістю поліцейського, зокрема, це стосується співробітників спецпідрозділів міністерства внутрішніх справ, які брали участь в операції об'єднаних сил на сході України. На разі, попри різноаспектне вивчення цієї проблеми, у спеціальних дослідженнях недостатньо висвітлено, які зміни відбуваються в психоемоційному стані комбатантів після повернення з зони проведення бойових дій, а також, яким чином ці результати можна використати у системі їх комплексної реабілітації, що обумовило актуальність теми дослідження.

Дослідженням різних аспектів даної проблематики займалися вітчизняні та зарубіжні вчені: Б. Ананьєв, К. Изард, С. Рубінштейн, Д. Александров, Г. Андросюк, Л. Казміренко, В. Медведєв, В. Мицкевіч, Е. Ніконов, А. Лебедєв, О. Калашніков. Аналіз теоретичних джерел засвідчує складність структури емоційних станів, та різноманіття чинників, які зазнає особистість під час перебування в стресогенних та психотравмуючих ситуаціях, одним з яких є перебування в зоні бойових дій.

Для вивчення психологічних особливостей динаміки емоційних станів поліцейських учасників операції об'єднаних сил були використані: 1. Методика «Самооцінка психічного стану: самопочуття, загальна активність, настрої (САН), (В.А. Доскін та ін)»; 2. «Самооцінка станів тривожності, фрустрованості, агресивності та ригідності (адаптований варіант методики Айзенка)» [1, с. 91].

У 2019 р. було проведено дослідження, у якому брали участь 100 осіб батальйону особливого призначення патрульної служби поліції. Особливістю вибірки є те, що в групі респондентів наявні пенсіонери, ветерани органів внутрішніх справ, та особи які приймали участь у миротворчих місіях. Також у склад батальйону увійшли професійні військові та правоохоронці ветерани миротворчих місій з досвідом участі в зарубіжних операціях, вікова категорія яких складає від 25 до 47 років. Тривалість перебування в зоні проведення операції об'єднаних сил різна.

Метою дослідження було вивчення особливостей динаміки емоційних станів поліцейських – учасників ООС.

За результатами проведеного дослідження за методикою «*Особливості самооцінки психічних станів (самопочуття, загальна активність, настрої)*» у поліцейських до відправки в зону проведення ООС, за шкалою «самопочуття», домінує нормальний стан серед 67% респондентів, підвищений стан – у 19%. За шкалою «активність», нормальний стан виявлено 73% досліджених, підвищений – у 15%, знижений – у 12%. Нормальний стан за шкалою настрою домінує у 80% опитаних, підвищений – у 18%, знижений – у 2%. Можна зробити висновок, що на момент дослідження, перед відправкою в зону проведення операції об'єднаних сил, у комбатантів домінує нормальний психоемоційний стан.

Результати дослідження після ротації, свідчать, що за шкалою «Самопочуття» діагностичне значення нормального стану виявлено у 56% досліджуваних, він характеризується як оптимальний з помірною працездатністю та бадьорістю. Для зниженого стану самопочуття 36% респондентів характерним є можливе занедужання або стомленість, подібні емоції можуть спричинити дискомфорт в різних частинах тіла. Характеристикою підвищеного стану по шкалі самопочуття 8% є відчуття піднесення та інші позитивні емоції на момент дослідження. За результатами, 32% досліджених мають нормальний стан за шкалою активність та 8% – підвищений стан, відповідно для них притаманна готовність до ефективної діяльності, вмотивованість. Знижений стан активності характерний для 60% респондентів. Настрій проявляється як емоційний відгук особистості на дії або конкретну ситуацію. За даними дослідження, за шкалою настроїв у респондентів переважає знижений стан (58%), нормальний (38%), підвищений (4%).

Згідно з результатами співвідношення показників, відмічається тенденція до зниження відсоткових значень підвищеного та нормального рівнів (-11%) по шкалам самопочуття, активності, настрою за рахунок підвищення відсоткової частки респондентів зі зниженим рівнем по вказаним шкалам. Дані показники пояснюються тим, що після повернення із зони бойових дій, військовослужбовці відразу приступають до виконання професійних обов'язків в підрозділі військової частини, у зв'язку з чим збільшується термін відновлення ресурсів організму та процесу адаптації до мирного життя. Загальна виснаженість, що зумовлена тривалим перебуванням в зоні бойових дій під впливом значних фізичних та психоемоційних навантажень, призводить до погіршення самопочуття, настрою та зниження активності [2, с. 61].

Психічні стани, такі як тривожність, фрустрація, агресивність та ригідність, впливають на роботу психічних пізнавальних процесів, наприклад, підвищена тривожність та агресивність впливає на

концентрацію, стійкість і розподіл уваги, а також аналогічним чином на пам'ять, мислення та сприймання загалом.

За результатами проведеного дослідження за методикою «*Особливості самооцінки станів тривожності, фрустрації, агресивності та ригідності*» у поліцейських-учасників ООС, ми отримали такі результати. У 60% досліджуваних тривожність знаходиться на середньому рівні вираженості, в нормі допустимого. За шкалою фрустрації, досліджувані набрали 53% на середньому рівні вираженості, це говорить про те що вони на адекватному рівні сприймають свої життєві невдачі. Також за цією шкалою на високому рівні вираженості знаходяться 11% досліджуваних, для них характерно унікати труднощів, боятися невдач, остерігаються конфліктів та відкритих спорів. За шкалою агресивності, на середньому рівні вираженості 45% досліджуваних. Варто зазначити, що агресивність пов'язана з фрустрацією, як форма прояву поведінки у стані фрустрації. Це цілком адекватний показник по даній шкалі. За шкалою «Ригідність» на середньому рівні вираженості знаходяться 48% досліджуваних. На низькому рівні вираженості 36% опитаних, це говорить про те що, ригідність в них відсутня, для них характерна легкість і гнучкість в поведінкових реакціях та прийнятті рішень.

За результатами проведеного дослідження серед співробітників МВС після повернення з зони повернення операції об'єднаних сил, домінує середній тривожності 51%, високий рівень тривожності виявлено у 42% опитаних, низький рівень тривожності у 7%. За шкалою фрустрованості, середній рівень вираженості діагностовано в 42%, високий рівень у 20% , низький рівень вираженості у 22%. За шкалою агресивності, серед досліджуваних домінує середній рівень вираженості (40%), високий рівень для 22%, низький – для 38%. За шкалою ригідність для 42% опитаних притаманний середній рівень, високий рівень у 24%, низький – у 34%.

Під час проведеного дослідження, за результатами співставлення даних, серед груп відмічається зниження низького (-14) та середнього рівня вираженості (-9%) за шкалами тривожності, фрустрації, агресивності, ригідності та підвищення високого рівня (+21) прояву вказаних шкал після повернення з зони проведення бойових дій. Динаміка показників емоційних станів зумовлена тривалим перебуванням під впливом загрозливих для життя обставин. Наприклад, перебування під обстрілами, поранення, загибель співслужбовців та мирного населення, формує несприятливий соціальний досвід, провокує переоцінку життєвих цінностей та планів на майбутнє. Внаслідок перебування особистості під впливом вказаних чинників відбувається підвищення рівня тривожності, агресивності, фрустрації та ригідності.

Отже, в ході проведеного дослідження, за результатами співставлення даних, у комбатантів після повернення з зони бойових дій виявлено значне зниження за шкалами самопочуття, активності та

настрою, що свідчить про погіршення загального функціонального стану особистості. У групі досліджених виявлено підвищення діагностичних значень за шкалами: тривожність, фрустрація, агресивність і ригідність. Отримані дані свідчать про перенесений психотравмуючий досвід, що в подальшому, без надання спеціалізованої допомоги, може призвести до порушення адаптації особистості в мирному житті. Отримані результати можуть бути використані для відслідковування динаміки емоційного стану комбатантів для профілактики ймовірних ускладнень, на фоні участі в бойових діях.

Перспективою подальших досліджень є вивчення чинників, які впливають на динаміку емоційних станів поліцейських у реабілітаційний період. На основі проведеного дослідження планується визначити типологію порушень емоційних станів поліцейських-учасників ООС.

Список використаних джерел

1. Кокун О.М., Пішко І.О., Лозінська Н.С., Копаниця О.В., Малхазов О.Р. Збірник методик для діагностики психологічної готовності військовослужбовців військової служби за контрактом до діяльності у складі миротворчих підрозділів: Методичний посібник. – К.: НДЦ ГП ЗСУ, 2011. – 281 с.

2. Лукашенко М.Ю. Особливості емоційних станів поліцейських - учасників операції об'єднаних сил / Марина Юрївна Лукашенко. // Znanstvena misel journal. – 2020. – № 40. – С. 59–64.

Люлько Валерія Андріївна,

курсант ННІ № 3 Національної академії внутрішніх справ

Науковий керівник: викладач кафедри юридичної психології Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук

Литвин В. В.

ПРОБЛЕМИ МОБІНГУ В СЛУЖБОВИХ КОЛЕКТИВАХ ПІДРОЗДІЛІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ

Проблема мобінгу в Україні останнім часом набрала достатньої актуальності. Причинам мобінгу в службових підрозділах Національної поліції не одноразово присвячувалися статті та різних дискусій, але ніхто не задумувався про те, скільки випадків систематичного цькування та психологічного тиску замовчують співробітники поліції, остерегаючись осуду колег або негативного ставлення керівництва.

В українській літературі мобінг визначають як систематичне цькування, психологічний терор, форми зниження авторитета, форма

психологічного тиску у вигляді цькування співробітника у колективі, зазвичай з метою його звільнення [1; с. 16].

Мобінг є вертикальним та горизонтальним. Горизонтальний мобінг – це утиски з боку колег по роботі. У разі ж, якщо ініціатором психологічного цькування стає безпосередній керівник, то це вже є вертикальним мобінгом (боссинг).

Також, виокремлюють відкритий і латентний мобінг. У разі латентного мобінгу дії розгортаються згідно з відомим багатьом прислів'ям: «Надайте людині мотузку, а повіситься він сам». Психологічний тиск тут відбувається в прихованій формі, вам «вставляють палиці в колеса» і як би натякають на те, що ви порожнє місце, небажана персона і вам краще піти [2].

Причинами такого явища, як мобінг можуть бути недоліки, пов'язані з організацією трудового процесу чи внутрішньою системою проінформованості колективу, керівництво невдоволене робочим процесом, непомірні навантаження роботою або її недостатність. Можливо, на робоче місце, зайняте «жертвою», претендують інші працівники, або політика міжперсонального спілкування, обрана керівництвом, не відповідає критеріям здорового колективу. Причиною мобінгу може бути і неадекватний тип поведінки керівника щодо найманих працівників. Постійні невіршені організаційні проблеми можуть у свою чергу стати причиною тяжкого ментального тиску в колективах, де знижений імунітет до стресу. Така ситуація може спровокувати пошуки винуватця – «жертви» – і ввімкнути поведінку відмови від спілкування і співпраці з деякими колегами.

Також, причини появи мобінгу можна поділити на зовнішні та внутрішні. Зовнішні причини «на рівні соціуму загалом і групи зокрема» – це причини пов'язані з життєвим циклом колективу, законами існування груп, культурою, мораллю, тобто вони не залежать від індивідуальності особистості. Внутрішні причини «на рівні особистості» – це причини, які зумовлені особливостями психіки, життєвого досвіду, світогляду, переконань окремого індивіда. Проте основну роль в появі мобінгу відіграють внутрішні причини в той час як зовнішні лише сприяють процесу [3].

В Україні регулюватиме питання протидії, вище зазначеним видам, мобінгу Закон України «Про протидію мобінгу» (в разі його прийняття). Поки що, в законопроекті щодо протидії мобінгу № 10118-1 від 18.03.2019 значна увага приділена внесенню змін саме в трудове законодавство, передбачені суттєві штрафи за мобінг, право їх накладати надано суду, а фіксувати випадки насильства на роботі може інспектор праці профспілки. Але і цей законопроект робить акцент виключно на каральному впливі, хоча й визнає можливість закріплення у колективному договорі заходів, спрямованих на протидію мобінгу [4].

Для того, щоб недопустити прояви мобінгу в службових колективах поліції потрібно постійно піклуватися про формування здорової культури спілкування. Встановити колективні правила і норми, які б поважали індивідуальність кожної людини, її гідність та унікальність та, натомість, засуджували плітки, інтриги і доноси. Поліцейські повинні мати можливість відкрито і щиро обговорювати свої симпатії та претензії, і тоді мобінг буде виключений. Уникнути мобінгу допоможе також і налагоджений зворотний зв'язок між керівником і підлеглим. Якщо керівник не байдужий до того, що відбувається в організації, завжди готовий вислухати працівників – імовірність мобінгу знижується. Адже колективне психологічне цькування – не рядова подія, а ганебне явище, яке прямо вказує на те, що керівництво не справляється зі своїми обов'язками. Прозорість у професійних стосунках – це ключ до проблеми мобінгу.

Отже, як висновок, необхідно сказати, що кожен поліцейський повинен турбуватися про себе. Бути ввічливими та доброзичливими, обережно поводитися з критичними висловлюваннями, не принижувати інших, не зважати на чутки та плітки; робити свою роботу відповідально, старанно та якісно та в жодному разі не ставати суб'єктом мобінгу.

Список використаних джерел

1. Луць Л. Правові засоби запобігання та подолання мобінгу і булінгу: деякі теоретично-практичні питання. Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні : матеріали XXIII звіт. наук.-практ. конф., м. Львів, 7–8 лют. 2017 р. Львів, 2017. С. 16–19.
2. Мобінг: поняття, види, причини, наслідки, профілактика, як боротися URL: https://pageofsocialteachers.blogspot.com/2017/09/blog-post_37.html.
3. Гаращенко Л.П. Теоретико-правові засади заборони мобінгу в європейських країнах. Університетські наукові записки. 2016. № 59. С. 199–207.
4. Мобінг поза законом як протидія насильству на роботі URL: <https://commons.com.ua/uk/mobing-poza-zakonom-yak-protidiyati-nasilstvu-nahttps://commons.com.ua/uk/mobing-poza-zakonom-yak-protidiyati-nasilstvu-na-roboti/roboti/>

Орлата Анастасія Володимирівна,
здобувач ступеня вищої освіти бакалавра за спеціальністю «Психологія» Національної академії внутрішніх справ
Науковий керівник: старший викладач кафедри юридичної психології Національної академії внутрішніх справ, кандидат психологічних наук **Дідух М. М.**

ПОРІВНЯЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ВОЛЬОВИХ ЯКОСТЕЙ СТУДЕНТІВ-ПСИХОЛОГІВ І КУРСАНТІВ-ПСИХОЛОГІВ

Актуальність дослідження проблеми вольових якостей обумовлена практичними позиціями, пов'язаними з формуванням волі у особистості, як необхідної складової для розв'язання багатьох життєвих ситуацій.

Різні аспекти цієї проблеми досліджували такі вчені: В.К. Котирло, С.А. Поліщук, Т.І. Шульга, В.А. Калін, В.А. Іванніков, Є.П. Щербаков, В.І. Селіванов, Н.М. Будрейка, М.Н. Ільїна, О.Б. Барабаш та ін. Разом з тим, повністю нерозкритими досі залишаються такі моменти як змістовна сутність волі, так і механізми її функціонування, а також умови цілеспрямованого формування окремих вольових якостей.

Воля – це свідоме регулювання суб'єктом діяльності своєї поведінки, що пов'язане з подоланням зовнішніх і внутрішніх перешкод на шляху до досягнення певної мети. Зовнішні перешкоди (простір, час, властивості предметів і явищ, інші люди і т.д.) та внутрішні перешкоди (мотиви, потреби, стан здоров'я тощо) спонукають людину до вольових зусиль, які створюють готовність до подолання труднощів та реалізуються у вольових діях [1].

Воля не є відокремленим і гомогенним внутрішнім фактором: вона належить до типових і специфічних людських рис цілісної психіки, яка дозволяє суб'єкту відображати реальність на рівні свідомості і управляти власною активністю. За допомогою активності, діяльності та спілкування суб'єкт вступає в реальні відносини з середовищем. Опосередкованість відносин між суб'єктом та середовищем досягається через волю [2].

Діяльність залежить від точності пізнання (відображення) об'єктів, суб'єктів, відношень та явищ: від точної переробки інформації про хід діяльності і її результатів (інформація надходить із зовнішнього середовища по принципу зворотного зв'язку). Активна взаємодія суб'єкта із середовищем веде до уточнення суб'єктивного образу об'єктивної реальності. Людина свідомо відображає не тільки об'єктивну дійсність і зміни в ній, зумовлені ним самим, але й сам процес діяльності і себе самого як її суб'єкта. Волю можна розглядати як здатність особистості свідомо керувати своєю психічною діяльністю і регулювати внутрішні стани організму, активність

рецепторів та ефекторів (виконавчих органів), а також взаємодію між суб'єктом і зовнішнім предметним і соціальним середовищем [3].

Емпірична частина нашого дослідження полягала в проведенні опитувального «Оцінка розвитку вольових якостей» на групах студентів-психологів та курсантів-психологів. Головна мета нашого експерименту полягала у визначенні особливостей прояву вольових якостей та порівняння результатів між цими двома групами.

Відмінності у рівнях розвитку вольових якостей студентів-психологів та курсантів-психологів подано у Таблиці.

Таблиця

Рівень розвитку вольових якостей	Студенти-психологи	Курсанти-психологи
Високий	30,00%	50,00%
Середній	40,00%	40,00%
Низький	20,00%	10,00%
Дуже низький	10,00%	00,00%

Такі відмінності, на нашу думку, можна пояснити тим, що курсантам-психологам в силу обставин доводиться займатися самодисципліною та самовихованням, що і зумовлює більш посиленний розвиток вольових якостей, адже на них покладається багато обов'язків, їм доводиться дотримуватись певних правил та дисципліни, для чого просто необхідно робити над собою вольові зусилля. Також, на нашу думку, вони є більш мотивованими в досягненні певних цілей, в навчальній та трудовій діяльності, адже над ними встановлений певний контроль, тому вони розуміють усі позитивні та негативні наслідки своїх вчинків та дій.

Інтерес до вивчення вольової сфери в період навчання у закладах вищої освіти викликаний тим, що студентство і сам процес навчання, примушує молодих людей витримувати досить великі навантаження. В студентському віці сама специфіка діяльності впливає на пред'явлення вимог до розвитку рівня сформованості вольової сфери.

Тому, для розвитку вольової сфери необхідно постійно робити над собою зусилля, прагнути до завершення розпочатої справи, виконувати заплановане всупереч перепонам на шляху до своєї мети.

Список використаних джерел

1. Ильин Е. П. Связь волевых качеств с индивидуальным стилем деятельности // Экспериментальные исследования волевой активности. Рязань, 1986, 325с.

2. Конорева Т. С. Волевая активность (параметр «настойчивость») и ее формально-динамическая сторона // Психология и психофизиология индивидуальных различий в активности и саморегуляции поведения человека. Свердловск, 1987. 298 с.

3. Ильин Е.П. Психология воли // Мастера психологии. Питер, СПб, 2009. 4 видання. 450 с.

Рухадзе Дарина Дмитрівна,

здобувач ступеня вищої освіти бакалавра за спеціальністю «Психологія» Національної академії внутрішніх справ

Науковий керівник: старший викладач кафедри юридичної психології Національної академії внутрішніх справ, кандидат психологічних наук *Дідух М. М.*

ОСОБЛИВОСТІ ТВОРЧОГО МИСЛЕННЯ СТУДЕНТІВ-ЮРИСТІВ

Феномен творчого мислення безумовно є актуальним питанням сучасного суспільства. Адже неординарний підхід до вирішення творчих завдань та прояв креативності є необхідною умовою для успішного оволодіння будь-якою діяльністю. Творче мислення як характеристика особистості сучасної людини дістала психологічне пояснення у працях таких вчених як Л.С. Вигодський, О.М. Леонтьєв, Г.С. Костюк, С.Л. Рубінштейн, О.К. Тихоміров, О.В. Скрипченко та ін.

Раніше у вітчизняній психології творче мислення пов'язували з вирішенням нових задач [1]. Детальне вивчення проблеми дозволило змінити первинні уявлення щодо цього уявлення і продемонструвало, що творче мислення це не тільки вирішення задач, а ще й новий, креативний, раніше не відомий підхід до завдань.

Так, Й.Я. Лернер характеризував творче мислення беручи за основу його продукт. Він вважав, що працівники в процесі творчості створюють щось нове, при цьому проявляючи свою індивідуальність [3].

З погляду Д.Б. Богоявленської, творчість є ситуативно не стимульованою активністю, що виявляється в прагненні вийти за межі заданої проблеми [3].

На думку В.Н. Дружиніна, творче мислення – мислення, яке пов'язане з перетворенням знань (відносячи сюди уяву, фантазію, «народження» гіпотез) [2].

Відповідно до вказаного для вивчення творчого мислення перспективною справою є відпрацювання психодіагностичної роботи зі студентами, як майбутніми спеціалістами.

У ході емпіричного дослідження студентської молоді за спеціальністю «Психологія», нами було використано методику Торренса «Закінчи малюнок», що спрямована на виявлення творчих здібностей. При обробці результатів, групу респондентів було поділено за статевими ознаками – «хлопці» (Х), «дівчата» (Д).

Результати методики представлені в таблиці.

Таблиця

	Високий		Середній		Низький	
	Х	Д	Х	Д	Х	Д
Продуктивність	-	80%	20%	-	80%	20%
Гнучкість	29,5%	10%	29,5%	80%	41%	10%
Оригінальність	7%	5%	38%	85%	55%	10%
Розробленість	25%	85%	14%	15%	61%	-

Перший критерій «продуктивність» показав, що майже всі хлопці отримали низькі результати. Дівчата навпаки показали високі результати.

Другий критерій «гнучкість» за яким 29,5% студентів чоловічої статі показали високі результати, 29,5% середні і 41% нижчі результати. Жіноча стаття за критерієм «гнучкість» показала 10% високий рівень, 80% середній рівень, 10% низький.

Третій критерій «оригінальність» за яким маємо високі результати серед 7% хлопців, середні 38% і низькі 55%. Дівчата за цим показником мали 5% високого, 85% середнього, 10% низького рівня.

Четвертий критерій «розробленість» де високі результати показали 25% парубків, середні – 14% і низькі – 61%. Дівчата мали 85% високого рівня, 15% середнього, а низький рівень взагалі відсутній.

Слід відмітити, що такі показники не є поганими, вони не характеризують особистість в цілому. Орієнтуючись на отримані результати, можемо зробити висновок, що за даною методикою більш високі результати за рівнем розвитку творчого мислення мають дівчата. Це можна пояснити домінуванням у дівчат емоційних та естетичних характеристик, на відміну від хлопців.

Отже, під творчим мисленням ми розуміємо процес що дає нам змогу створювати і розвивати наші ідеї. Людина яка наділена творчим мисленням – вигадник. Це той, хто вигадує і фантазує, роблячи життя яскравіше, цікавіше, перетворюючи задачу на щось неповторне. Тема творчого мислення не досліджена повністю, але розглянувши цю тему більш детально ми виявили відмінності щодо творчого мислення у курсантів різних статей.

Список використаних джерел

1. Кон И. С. Пол и гендер. Заметки о терминах / И. С. Кон // Андрология и генитальная хирургия. 2004. № 1–2. С. 31–35.
2. Біла І.М. Аналогія як засіб розвитку творчої діяльності. // Проблеми загальної та педагогічної психології. Збірник наукових праць Інституту психології ім. Г.С.Костюка АПН України. За ред. Максименка С.Д. К.; 2002, т.ІУ, ч. 3.

3. Булка Н.І. Діагностика вербального творчого мислення. // Обдарована дитина. – 2001. № 8. С. 13–21.

4. Біломеря І. Г., Рудь М. В. Формування креативного мислення особистості // Збірник наукових праць. Луганськ: Вид-во ЛНУ ім. Тараса Шевченка. С. 36–53.

Соловійова Анна Віталіївна,

здобувач ступеня вищої освіти бакалавра за спеціальністю «Психологія» Національної академії внутрішніх справ

Науковий керівник: старший викладач кафедри юридичної психології Національної академії внутрішніх справ, кандидат психологічних наук ***Дідух М. М.***

ВОЛЬОВІ ЯКОСТІ СТУДЕНТІВ З РІЗНИМ РІВНЕМ НАВЧАЛЬНОЇ УСПІШНОСТІ

Студенти стали істотним об'єктом суспільно-політичного життя в країні. У змаганні за самоповагу та демократичні цінності здобувачі навчальних закладів проявили кращі патерни вольової поведінки: гідність та честь, витримка та відповідальність, сміливість та організованість. Так як майбутнє нашої країни повністю в руках студентів, можна сказати, що вольові якості сучасної молоді потрібно вивчати, адже їх мотивація відіграє важливу роль у формуванні спеціалістів майбутнього.

Питання вольових якостей студентської молоді залишається однією з актуальних проблем у психології. Питання волі знайшло своє теоретичне обґрунтування в роботах відомих психологів та філософів як Арістотель, Аврелій Августин, С.Л. Рубінштейн, В. Калін, А. Пуні, П. Рудик, Є.П. Ільїн, Б.Г. Ананьєв, А.І. Висоцький, К.К. Платонов та ін.

Сьогодні багато вчених визначають поняття волі як свідоме регулювання індивідом своїх дій та вчинків. Тож воля включає в себе здатність людини долати перешкоди як зовнішні, так і внутрішні для досягнення власних цілей [1].

Відомо, що воля це боротьба мотивів, адже вольове рішення приймається в конкуруючих умовах, коли є дві рівнонаправлені думки, які не можуть перемогти без прийняття вольового рішення. Воля грає важливу роль у регуляції мислення, мовлення, пам'яті, відчуттів та сприймання. Воля має велике значення в житті людини. Без сили волі неможлива ні творча, ні розумова, ні фізична праця [2].

Аналізуючи особливості вольових якостей студентів, слід зазначити, що вони взаємопов'язані з успішним вибором професії. Вольові якості впливають на вибір професії і роблять процес самовизначення більш раціональним та безболісним. Тож є підстави припускати, що саме в студентському віці відбувається активний розвиток волі та вольових якостей особистості. З однієї сторони це

пов'язано з освоєнням нової по змісту та організації навчальної діяльності. Саме в цій діяльності студент зіштовхується з задачами, котрі пред'являють все нові вимоги до вольової регуляції. З іншої сторони, саме в цьому віці потрібно вирішувати задачі спрямовані на професійне самовизначення, що неможливе без розвинутої вольової організації здобувача[3].

Для вивчення психологічних особливостей вольових якостей студентів було використано методика «Самооцінки сили волі» (Н.Н.Обозов). За результатами проведеної методики отримали наступні результати: високий рівень сили волі спостерігається у 83% , середній – 17% та низький – 0% (Рис.1).

Студенти з високим (83%) рівнем сили волі, характеризуються впевненістю у собі та власних силах, бажанні долати труднощі. Вони здатні успішно протистояти всім внутрішнім і зовнішнім перешкодам на шляху досягнення своїх значимих цілей і втілення своїх заповітних бажань. Такі студенти мають велику вірогідність успішно закінчити інститут та реалізувати себе в майбутній професії. Зазвичай такі люди працювиті та знають чого хочуть від життя. Як мінус, вони постійно відмовляють собі в масі дрібних задоволень. Крім цілком зрозумілих переваг, корисний побічний продукт такої незвичайної сили волі – здатність приймати рішення практично блискавично.

Середній (17%) рівень сили волі у студентів, вказує на їх дисциплінованість та середній рівень домагань. У них спостерігається імпульсивність, що призводить до хаотичної поведінки. У респондентів може проявлятися висока лабільність та невпевненість, що призводить до непослідовності у поведінці. В даному випадку результат означає, що студент застиг в рівновазі. В ситуації кризи він з рівною часткою ймовірності може опустити руки або зібрати всю волю в кулак і почати діяти.

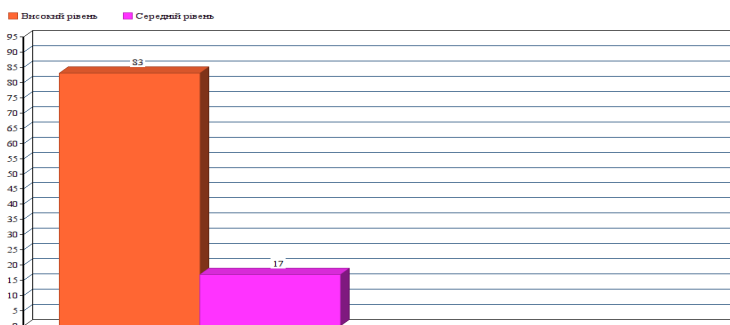

Рис. 1. Рівні сили волі

Отже, воля важлива складова всього життя студентів. Однією з найважливіших вольових якостей особистості є цілеспрямованість. Вона визначається принциповістю та переконанням людини і виявляється у глибокому усвідомленні нею своїх завдань і необхідності їх здійснювати. Студенти без чіткої цілеспрямованості, твердих переконань, принципів, якими б вони керувалися у своїй діяльності, часто перебувають під впливом випадкових бажань, підпадають під вплив інших. Їм потрібно проходити через багато труднощів, та виконувати безліч поставлених завдань. Тож студентська молодь має обов'язково її виховувати та загартовувати, аби ставати все краще та розвивати позитивні якості в собі.

Список використаних джерел

1. Общая психология. Под.ред. А.В. Богословского, А.Г. Ковалева, А.А. Степанова. М.: Просвещение, 1999.
2. Узнадзе Д. Н. Экспериментальные основы психологии установки / Акад. наук Груз. ССР. Ин-т психологии им. Д. Н. Узнадзе. Тбилиси : Изд-во Акад. наук Груз. ССР, 1961. 210 с.
3. Николаенко В.М. Психология и педагогика: Учебное пособие / Николаенко В.М., Залесов Г.М., Андрушина Т.В. и др. М.: ИНФРА-М.; Новосибирск: НГАЭиУ, 2000. 175 с.

Хома Діана Олександрівна,

здобувач ступеня вищої освіти бакалавра за спеціальністю «Психологія» Національної академії внутрішніх справ

Науковий керівник: старший викладач кафедри юридичної психології Національної академії внутрішніх справ, кандидат психологічних наук *Дідух М. М.*

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ СТРЕСОСТІЙКОСТІ В КУРСАНТІВ-ПСИХОЛОГІВ

Актуальність проблеми стресу призвела до необхідності вивчення стресостійкості як потенціалу людини протидіяти впливу стрес-факторів та профілактики появи патологічних психічних станів. Відзначимо, що стресостійкість особистості – визначається сукупністю особистісних якостей, які дають право особистості витримувати великі інтелектуальні, вольові та емоційні навантаження без шкоди для особистої діяльності, соціального середовища та власного здоров'я.

Виходячи з праць таких вчених, як Г. С. Никифоров, В. А. Абабков, Ю. В. Щербатих, О. Я. Чебикін, В. Л. Маришук, Р. Лазарус та ін., можна визначити, що особливу категорію ресурсів стресостійкості, становлять стратегії і моделі поведінки подолання. Характер і способи протистояння стрес-ситуаціям залежать від

життєвої позиції, активності особистості, від її потреб у самореалізації своїх потенціалів і здібностей.

У наукових джерелах з проблематики стресостійкості, розглядаються поняття, які впливають на розвиток досліджуваного нами явища: самооцінка, особистісна і ситуативна тривожність, копінг-стратегії, локус-контролю й рівень саморегуляції. Поняття копінг вперше було введено Р. Лазарусом і С.Фолкманом [1, с. 57], в рамках транзактної моделі стресу. Відповідно до цієї моделі, стрес і пережиті емоції є результатом взаємодії навколишніх процесів і людини. В даний час під копінгом розуміють довільні і свідомі дії, в цілому копінг – це мінливі процеси. За результатами факторного аналізу було виділено два види копінг: проблемно-орієнтовані (спрямовані на подолання самого джерела стресу) і емоційно-орієнтовані (спрямовані на подолання емоційного збудження, викликаного стрессором).

Вчені стверджують, що у процесі подолання кожна особистість використовує власні копінг-стратегії, на основі уже набутого у неї особистісного досвіду й її психологічних ресурсів. Виходячи з теорії виділяють три базисні копінг-стратегії, до них належить «розв'язання проблеми», «пошук соціальної підтримки», «уникнення» [1, 2].

Зазначимо чинники, які сприяють стресостійкості: навикі вирішення аналогічних проблем у минулому та позитивне передбачення на майбутнє; схвалення діяльності з боку оточуючих людей; індивідуально-психологічні особливості; задоволення професійною діяльністю; позитивний емоційний фон.

Чинники, що негативно впливають на стійкість особистості до дії стресогенних факторів: емоційно-когнітивні фактори; надмірний вплив стресогенних, психогенних факторів, які переважають адаптаційні можливості людини; індивідуально-психологічні особливості: низький рівень емоційної стабільності, врівноваженості, особистісної та ситуативної тривожності [3].

З метою емпіричного вивчення особливостей стресостійкості в курсантів 2 курсу, що навчаються в НАВС за спеціальністю психологія, було проведено 2 методики: тест на навчальний стрес, розроблений Ю.В. Щербатих і тест самооцінки стресостійкості С. Коухена і Г. Вілліансона.

Відповідно результатам дослідження, ми виявили що у курсантів основними причинами виникнення стресу є велике навчальне навантаження і зайве серйозне ставлення до навчання. Найменше курсантів хвилює життя далеко від батьків та конфлікт в групі (можна зробити висновок про те, що група дружна). Середній показник екзаменаційного хвилювання в групі становить 4,2. Курсанти в певній мірі хвилюються, можливо це пов'язано з однією з популярних причин стресу «страх перед майбутнім». Рівень постійного стресу за останні 3 місяці навчання, значно зменшився у 9 курсантів (41%); незначно зменшився у 4 (18%); не змінився у 4 (18%); незначно зріс у 3 (14%); значно збільшився у 2 курсантів (9%).

Проявляється стрес у досліджуваної групи курсантів загалом на психологічному рівні, що сприяє зниженню працездатності, поганому сні, нестачі часу. Показники прояву стресу у більшості частини досліджуваної нами групи є невисокими. Можна зазначити, що дана група курсантів має хороший стан здоров'я.

З біологічних ознак прояву стресу є почастищення серцебиття і утруднене дихання. Інші ознаки присутні у меншій частини курсантів. Ознаки прояву стресу ми представили на діаграмі (Рис. 1).

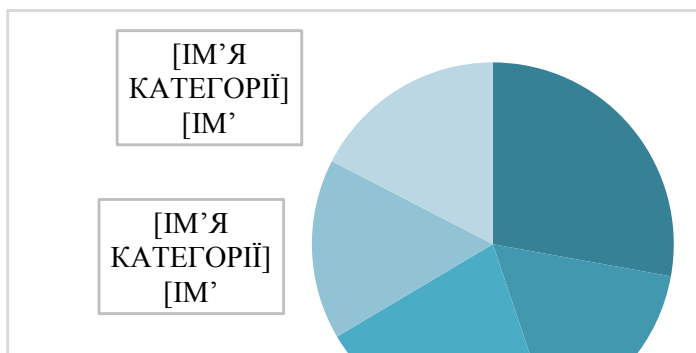

Рис. 1. Ознаки прояву стресу

На даній діаграмі ми можемо спостерігати, що постійною ознакою прояву стресу є прискорене серцебиття (59%); утруднене дихання (46%); скутість, тремтіння м'язів (37%); головні чи інші болі (36%); сухість у роті (34%).

Основними способом зняття стресу є сон та спілкування з друзями чи коханою людиною (використовують 87,5% опитаних). Більше половини шукають підтримку у рідних, найближчих людей. Майже половина, опитаних курсантів, знімають стрес фізичною активністю що є позитивно для людини в даній ситуації. Радує те, що алкоголь, сигарети, як прийом зняття стресу в досліджуваній групі рідко використовуються.

Досліджуючи рівень стресостійкості кожного курсанта ми виявили, що оцінка «відмінно» у 4,5%, «добре» у 36,4% курсантів, «задовільно» у 45,5% і «погано» у 13,6%. Середній показник стресостійкості у данній групі склав 16,4 з 40 можливих балів, що є задовільною оцінкою показника самооцінки стресостійкості курсантів у групі, який означає адекватність сприйняття свого рівня стресостійкості.

Підсумовуючи викладене, можна зазначити, що сьогодні, в XXI столітті, поняття «стрес» набуло особливої актуальності, а уміння справлятися з ним перетворюється на нагальну потребу для кожної людини. Напруженість та потужність сучасного життя на

психологічному рівні провокує виникнення негативних емоційних переживань та стресових реакцій, здатних спричинити формування тривалих стресових станів. Тому стресостійкість як здібність людини протидіяти стресу повинна включати в собі комплекс властивостей, характеристик та якостей людини. Саме сукупність цього комплексу дає дозвіл їй максимально швидко й ефективно виробити нову стратегію поведінки, завдяки якій відбудеться адаптація до впливу стрес-фактора.

Список використаних джерел

1. Корольчук В. М. Чинники формування та розвитку стресостійкості особистості / В. М. Корольчук // Проблеми загальної та педагогічної психології: Збірник наукових праць Інституту психології ім. Г.С.Костюка НАПНУ. Т. XII, ч. 7. С. 252–261.
2. Психологія стресу: підручник / Л. Б. Наугольник. – Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2015. 324 с.
3. Психологічні особливості стресостійкості осіб юнацького віку: («Молодий вчений» № 9(61) вересень, 2018р.) [Електронний ресурс] / Степова А.С. – Режим доступу: <http://www.molodyvcheny.in.ua/files/journal/2018/9/73.pdf> – назва з титульного екрану

Ямкова Тетяна Іванівна,

здобувач ступеня вищої освіти бакалавра юридичного факультету Львівського державного університету внутрішніх справ
Науковий керівник: старший викладач кафедри кримінально-правових дисциплін юридичного факультету Львівського державного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук ***Романцова С. В.***

ПСИХОЛОГІЧНА ПІДГОТОВКА СПІВРОБІТНИКІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ

Перед Національною поліцією України, яка формується та розвивається у складних умовах соціально й економічно нестабільного суспільства, стоять складні завдання: забезпечення охорони прав і свобод людини, протидії злочинності, підтримання публічної безпеки та порядку. Успішність виконання цих завдань залежить, перш за все, від злагодженої роботи всіх її ланок – від вищого керівництва до кожного патрульного й дільничного офіцера [1, с. 250].

Співробітники Національної поліції України постійно стикаються з різними стресовими, небезпечними та неочікуваними стресовими ситуаціями, тому основне завдання поліцейського зберігати внутрішній спокій, приймати швидкі та правильні рішення.

Кваліфікована психологічна підготовка може забезпечити задоволення суспільних потреб при виконанні службового обов'язку поліцейського, однак, знання законів та відмінна фізична підготовка не допомагає при прийнятті рішень у стресових ситуаціях. Водночас, психологічна підготовка дає змогу розвинути необхідні навички поліцейському, серед яких: вміння виходити із стресових ситуацій, креативне мислення, адаптування до швидких змін, робити виважені ризики та ін.

Професійна психологічна підготовка поліцейського – тривалий процес, який починається на етапі початкової професійної підготовки і продовжується у ході всієї професійної діяльності. Програми психологічної підготовки поліцейських, зазвичай, розробляються науковцями, безпосередню психологічну підготовку здійснюють практичні психологи підрозділів поліції та керівники у ході психологічного супроводу навчання та професійної діяльності поліцейських [2, с. 14]. Така підготовка здійснюється за участі психологів у вигляді навчальних та практичних тренінгів. Варто також зазначити, що із створенням Національної поліції України головним питанням у роботі поліцейського став аспект захисту прав людини. З цією метою також проводяться навчальні тренінги до яких залучаються не тільки психологи, але й досвідчені юристи. Головним завданням такої підготовки змінити назву зі «старої міліції» на нову поліцію у практичному контексті, що передбачає справедливе та безпечне ставлення до громадян різного правового статусу (обвинувачений, підозрюваний чи потерпілий).

Наказ МВС Про затвердження Порядку організації системи психологічного забезпечення поліцейських, працівників Національної поліції України та курсантів (слухачів) закладів вищої освіти із специфічними умовами навчання, які здійснюють підготовку поліцейських визначає організацію, принципи, напрями, функції системи психологічного забезпечення, а також визначає організацію роботи із курсантами та співробітниками, які потребують психологічної підтримки та допомоги. Відповідно до п.1, 2 розділу 2 Наказу визначає, що підрозділом, на який покладено нормативне та методичне забезпечення, контроль за організацією та виконанням завдань системи психологічного забезпечення в органах, підрозділах поліції, є структурний підрозділ з питань психологічного забезпечення центрального органу управління Національної поліції України (далі – СППЗ НПУ), а у ЗВО та науково-дослідних установах МВС – структурний підрозділ з питань психологічного забезпечення апарату Міністерства внутрішніх справ України (далі – СППЗ МВС).

Основними завданнями та функціями СППЗ НПУ є:

- 1) організація та безпосереднє проведення заходів психологічного забезпечення в центральному органі управління поліцією;
- 2) організаційно-методичне та інформаційне забезпечення роботи підрозділів психологічного забезпечення органів поліції;

3) організація та координація діяльності підрозділів психологічного забезпечення органів поліції;

4) забезпечення контролю за виконанням нормативно-правових актів Міністерства внутрішніх справ України та організаційно-розпорядчих документів Національної поліції України з питань психологічного забезпечення в органах і підрозділах Національної поліції України;

5) участь в організації роботи з добору, раціонального розподілу та призначення кадрів, навчання й професійної підготовки психологів поліції;

6) організація підготовки проектів нормативно-правових та організаційно-розпорядчих актів з питань психологічного забезпечення в органах, підрозділах Національної поліції України;

7) вивчення та аналіз стану роботи з психологічного забезпечення в органах, підрозділах Національної поліції України;

8) вивчення, узагальнення та поширення в органах і підрозділах Національної поліції України вітчизняного та зарубіжного досвіду з питань психологічного забезпечення;

9) взаємодія із СППЗ МВС у частині реалізації завдань психологічного супроводження освітнього процесу у ЗВО та установах (закладах) Національної поліції, які здійснюють професійну підготовку поліцейських;

10) взаємодія із закладами охорони здоров'я та реабілітації Міністерства внутрішніх справ України в частині профілактики та зміцнення психічного здоров'я поліцейських [3].

Що ж стосується сутності психологічного супроводу професійної діяльності саме керівників підрозділів Національної поліції, варто, перш за все, звернути увагу на складність і специфічність управлінської професійної діяльності, що обумовлена високим ступенем відповідальності, значною кількістю внутрішньоорганізаційних та зовнішніх факторів, великою кількістю функцій, які складають структуру управлінської діяльності та зумовлюють широкий спектр вимог до особистості керівника. Виходячи з цього, психологічний супровід професійної діяльності керівників підрозділів Національної поліції – це комплексний та системний вплив на суб'єкт управлінської діяльності з метою вдосконалення його індивідуально-психологічних характеристик як керівника, особистісно-професійного зростання як управлінця та підвищення якості здійснення ним управлінських професійних функцій [4, с. 25–26].

Отже, можна зробити висновок, що психологічна підготовка поліцейського є не менш важливою як знання законів та фізична підготовка. Головним завданням яке стоїть для поліцейського у ході психологічної підготовки вміло виконувати завдання передбачені Законом України «Про Національну поліцію» та вміти здійснювати ризики, приймати швидкі та виважені рішення у стресових ситуаціях.

Список використаних джерел

1. Сокурєнко В.В. Аналіз сучасного стану психологічної роботи в органах Національної поліції. *Бочаровські читання* : тези доп. учасників Міжнар. наук.-практ. конф., присвяч. 25-річчю підгот. психологів у Харків. нац. ун-ті внутр. справ (м. Харків, 13 квіт. 2018 р.) . Харків. 2018. С. 324
2. Барко В.І., Остапович В.П. Напрями вдосконалення професійної психологічної підготовки поліцейських Національної поліції України. *Психологічний часопис*. 2018. №4. С. 265
3. Наказ МВС від 06.06.2018 № 88 «Про затвердження Порядку організації системи психологічного забезпечення поліцейських, працівників Національної поліції України та курсантів (слухачів) закладів вищої освіти із специфічними умовами навчання, які здійснюють підготовку поліцейських». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0348-19>
4. Борець Т.О. Психологічний супровід в діяльності працівників правоохоронних органів. *«Психологічні засади забезпечення службової діяльності працівників правоохоронних органів»*. Збірник матеріалів круглого столу. Кривий Ріг. 2017. С. 259.

Наукове видання

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ
ПСИХОЛОГІЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
ДІЯЛЬНОСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ
ТА ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ
МВС УКРАЇНИ

Матеріали

II міжвідомчого науково-практичного круглого столу
(Київ, 23 квітня 2020 року)

Відповідальний упорядник *В. В. Корольчук*

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до державного
реєстру видавців, виготовників і розповсюджувачів видавничої продукції
Дк № 4155 від 13.09.2011 р.

Підписано до друку 23.04.2020. Формат 60x84/16. Папір офсетний.
Обл.-вид. арк. 9,5. Ум. друк. арк. 8,83.

Тираж 50 прим
